

Yoyzer ew Erazner

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Mazmanian, Diran (1892-1925). Yoyzer ew Erazner. 1927.

1/ Les contenus accessibles sur le site Gallica sont pour la plupart des reproductions numériques d'oeuvres tombées dans le domaine public provenant des collections de la BnF. Leur réutilisation s'inscrit dans le cadre de la loi n°78-753 du 17 juillet 1978 :

*La réutilisation non commerciale de ces contenus est libre et gratuite dans le respect de la législation en vigueur et notamment du maintien de la mention de source.

*La réutilisation commerciale de ces contenus est payante et fait l'objet d'une licence. Est entendue par réutilisation commerciale la revente de contenus sous forme de produits élaborés ou de fourniture de service.

Cliquer [ici pour accéder aux tarifs et à la licence](#)

2/ Les contenus de Gallica sont la propriété de la BnF au sens de l'article L.2112-1 du code général de la propriété des personnes publiques.

3/ Quelques contenus sont soumis à un régime de réutilisation particulier. Il s'agit :

*des reproductions de documents protégés par un droit d'auteur appartenant à un tiers. Ces documents ne peuvent être réutilisés, sauf dans le cadre de la copie privée, sans l'autorisation préalable du titulaire des droits.

*des reproductions de documents conservés dans les bibliothèques ou autres institutions partenaires. Ceux-ci sont signalés par la mention Source gallica.BnF.fr / Bibliothèque municipale de ... (ou autre partenaire). L'utilisateur est invité à s'informer auprès de ces bibliothèques de leurs conditions de réutilisation.

4/ Gallica constitue une base de données, dont la BnF est le producteur, protégée au sens des articles L341-1 et suivants du code de la propriété intellectuelle.

5/ Les présentes conditions d'utilisation des contenus de Gallica sont régies par la loi française. En cas de réutilisation prévue dans un autre pays, il appartient à chaque utilisateur de vérifier la conformité de son projet avec le droit de ce pays.

6/ L'utilisateur s'engage à respecter les présentes conditions d'utilisation ainsi que la législation en vigueur, notamment en matière de propriété intellectuelle. En cas de non respect de ces dispositions, il est notamment passible d'une amende prévue par la loi du 17 juillet 1978.

7/ Pour obtenir un document de Gallica en haute définition, contacter reutilisation@bnf.fr.

† ՏԻՐԱՆ ՄԱԶՄԱՆԵԱՆ
(1892 - 1925)

ՅՈՅՁԵՐ

ՈՒ

ԵՐԱԶՆԵՐ

Յե՛ս մահու փնջիկ մը
սարսափախ մերթոյի գրուածքներէն:

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻԶ

Մ. Ն. ՊԱՃԱԳԵԱՆ

Նիւ Եօրթ

ՏՊԱՐԱՆ

«ԱՐԱՅՍ» - Բ. ԹՕՓԱԼԵԱՆ

1927

Հալէպ

NNB 413987S1

15

† ՏԻՐԱՆ ՄԱԶՄԱՆԵԱՆ

(1892 - 1925)

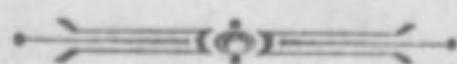
Յ Ո Յ Ջ Ե Ր

ՈՒ

Ե Ր Ա Ջ Ն Ե Ր

(ՅԵՏ մահու փնջիկ մը

սարաբախս ֆերթողի գրուածքներէն)

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

Մ. Ն. ՊԱՃԱԳԵԱՆ 1926
Նիւ Եօրք

ՏՊԱԳՐ. «ԱՐԱՔՍ»

Բ. Յ. ԹՕՓԱԼԵԱՆ
- Հալէպ -

04

2008-1 SS392

N°. 8

Տ Պ Ա Ր Ա Ն

«ԱՐԱՔՍ» - Բ. Յ. ԹՕՓԱԼԵԱՆ

25, Սալիպէ փողոց - Հալէպ

Հեղինակին լուսանկարն ու ստորագրութիւնը չկրող
օրինակները անփաւեր են :

❖ ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ ❖

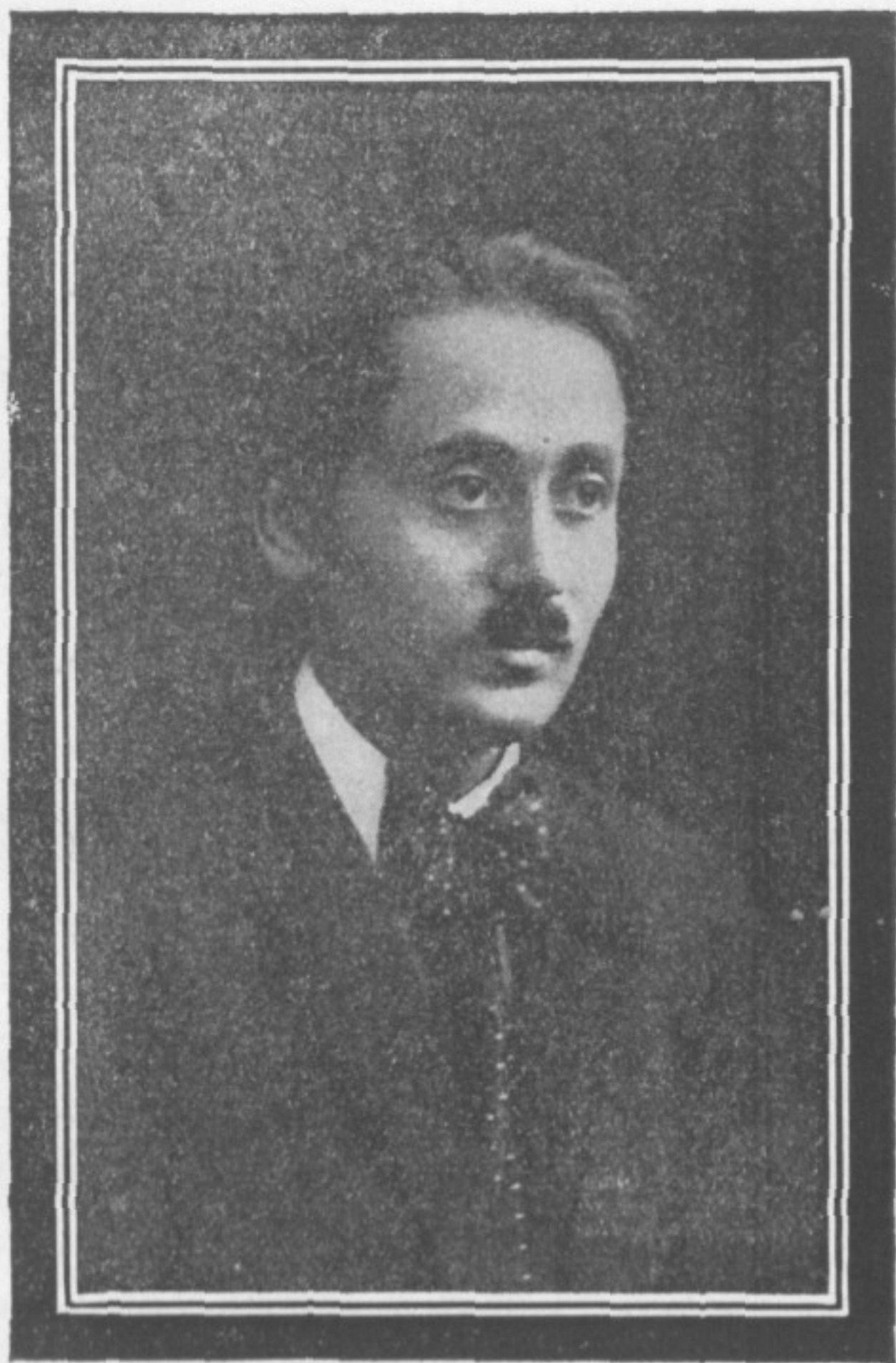
Տարաբախտ հայրենակցիս՝ Տիրան Մազմանէ ա՛յի
յետագայ էջերը հրատարակութեան տալով երկու
ծգտում ունիմ. առաջին՝ ծանօթացնել վաղամեռ հն-
դինական ու մեր գրական ծաղկաստանին ընծայաբե-
րուած իր համեստ փնջիկը, եւ երկրորդ՝ հրատարա-
կութեանս հասոյթով շիրիմ մը կանգնել անոր ան-
շուք դամբանին վրայ — Մարտիրոս, եւ յաւերժացնել
իւր սիրելի յիշատակը:

Յուսով եմ հանգուցեալին հայրենակիցներն ու
բարեկամները եւ հայ գրասէր հասարակութիւնք՝
ընդհանրապէս, կը գնահատեն մեր այս ձեռնարկը
հնարաւորութիւն տալով մեզ իր մօտ ապագայի մէջ
իրականացնենք մեր ծրագիրը:

Հրատարակիչը

Նիւ Եօրք

Մ. Ն. ՊԱՃԱԳԵԱՆ

Wm. H. H. H. H.

† ՏԻՐԱՆ ՄԱԶՄԱՆԵԱՆ

(1892 - 1925)

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԴԾԵՐ

ՏԻՐԱՆ ՄԱԶՄԱՆԵԱՆ ծնած է Սեբաստիա, 1892 Հոկտ. 22ին: Հայրը՝ Տէր Թաթուլ քհնյ., ո'չ մէկ զոհողութիւն կը խնայէ իր զաւկին դաստիարակութեան ի խնդիր: Սեբաստիոյ Արամեան վարժարանին ընթացքը աւարտած, Տիրան 1910-ին կը զրկուի Պոլիս. տարի մը կը հետեւի Բերայի Մխիթարեան վարժարանը. վազանձին հայրենիք կը դառնայ և յաջորդ տարին կը մեկնի Վենետիկ, Մուրատ - Ռաֆաէլեան վարժարան, որու շրջանը բոլորած՝ 1914 — 1915 տարի մը ուսուցչութիւն կ'ընէ անդ: 1915-ին կ'անցնի Լօզան (Զուիցերիա), հետեւելու տեղւոյն համալսարանին փրնս. Գրականութեան դասախօսութեանց:

Պատերազմի արհաւիրքը և թրքահայութեան տարագրումի բոլոր ծանրօրէն կը ճնշեն խեղճ Տիրանի վերայ որ, ուսանողական շրջանէն արդէն ծիւրած՝ անկողին կ'իյնայ: Զուիցերիացի տիկին մը ազնուաբար կը խնամէ զինք. զինադադարի օրերուն, քչիկ մը ապաքինած՝ ան կը թողու Լօզանը, կուգայ Պոլիս իրենները փնտռելու՝ անապատներէ դարձող վերապրող բեկորներ:

րու մէջ 1921-ին կը յաջողի իր քով բերել սպանդէն ճողոպրած երկու քոյրերն ու եղբայրը՝ Վահէն։ Banque de Saloniqueի մէջ պաշտօն մը ձեռք ձգած՝ Տիրան կը հաստատուի Պոլիս։

1922-ին, Պոլիս գտնուած շրջանիս, յաճախ առիթներ կ'ունենայի իր հետ տեսնուելու. հաճելի՝ պահեր, երբ ան՝ միշտ հեզահամբոյր ու քաղցր ժպիտ մը շրթներուն կ'ընկերանար ինձ իմ շրջագայութեանց մէջ։ Կը յիշեմ, մի օր՝ Սամաթիոյ բարձունքը կատարուած շրջագայութեան մը մէջ համոզուածի շեշտով ինձ կ'ուղղէր հետեւեալ խօսքերը. «Մեսրոպ, հիմայ՝ ուսանողութեանդ ամէնէն սիրուն շրջանին մէջ ես. բայց զգո՛յշ, վերացական ու երազային բաներ չհետապնդես, վերջը՝ ցնորք է. ջանա՛ դրապաշտ դառնալ։ Ո՛հ, կեանքը զիս խաբեց դառնօրէն. բայց ի՛նչ փոյթ, ամէն պարագայի տակ ան չդադրիր բաղձալի ըլլալէ... »

Քանիցս խնդրած էի իրմէ իր գրական արտադրութեանց մարմին տալ, Փիզիքական աշխատանքի լծուած՝ գրիչը չլքել. ան իր տրտմանոյ՝ ժպիտով խուսափող պատասխաններ կու տար, կարծես կը նախազգար որ իր փափուկ առողջութիւնը թոյլատու չպիտի ըլլար մարմնի ու մտքի կրկնապէս յոգնեցուցիչ աշխատութեանց հանդուրժել։

Իզմիրի աղէտը և Պոլսոյ պարսլումը շատերու հետ Տիրանն ալ դարձուցին աստանդական. ան՝ իրեններուն հետ ապաստանեցաւ Ֆրանսա։

1923ին երբ Ամերիկա մեկնելու համար Միլանէն Բարիզ անցած էի, երկու շաբաթի չափ մնացի հետը. խեղճը վշտահար վիճակ մը ունէր, տնտեսական հոգեր կ'սկսէին նեղել զինք. քանի մը դրամատուն դիմած,

գործ փնտռած էր, բայց « եկւոր » մը ըլլալուն գործ չէին տուած իրեն:

Վշտէն ծիւրած, հիւանդութիւնը վերանորոգուած էր. 1924 Մարտին Տիրան դարձեալ անկողին ինկաւ: Բժիշկներու խորհուրդով Մարտիլիա՝ ծովեզերեայ հիւանդանոց մը փոխադրուած, հակառակ անոր որ անողոք ախտին ճիրաններուն տակ իր ճգնաժամի օրերը կ'անցընէր, Տիրան պահ մը կեանքի, Ապրելու յոյսը վերգգաց իր մէջ. ահա թէ ի՛նչ կը գրէր ինձ Մարտիլիայէն. « Բսան օրէ իվեր Մարտէյլ կը գտնուիմ. ծովն ու արեւը քիչ մը կազդոյր տուին հոգիիս... կ'ուզեմ հաւատալ ես կեանքին ու գէթ նուիրումներու համար պիտի ճգնիմ ոտքի կանգնիլ ու ապրիլ »:

Ափսո՛ս, խեղճ Տիրան, անողոք ախտը պիտի չուշանար զգետնել քեզ ալ. Ապրելու Յոյսդ ցնորք մը պիտի ըլլար լոկ... Եւ ծիւրած, քամուած ան շիջեցաւ 1925 Փետր. 5-ին, ափ մը աճիւն միայն ձգած ի յիշատակ իր կեանքին:

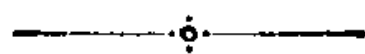
Հանգի՛ստ աճիւնիդ, տաքաբախտ Տիրան...:

Մ. Ն. ՊԼԶԱԳԵԱՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՏԵՂ

Հիմա, որ անշուք ու մոռցուած գերեզմանի մը տակ կը կազմալուծուի քերթողի մարմինը, մեզ կը մնան սակայն իր հոգիի պրիսմակումները այս էջերուն մէջ։

Իր կեանքը ողբերգութիւն մը եղաւ, որու թեթեւ մէկ արձագանգն է իր քնարի թրթիւրը։ Որքան որ կ'երգէ ընդհանրապէս իր անհատականութեան շուրջ, բայց այդ արտայայտումի միջոց մըն է իրեն համար. որովհետեւ Տիրան անհատական կեանք չունեցաւ. մինչև մեռած օրը չապրեցաւ ան իր «Ես»ին համար. մարդկութեան մեծ և լուսաւոր իտէալիստներու սերունդէն էր ան, և եթէ մահը զինք չի խլէր մեզմէ այսքան վաղաժամ՝ պիտի ըլլար մեր կեանքի մօայլ այս արահետին մէջ, խղճմտանքի ու գեղեցկութեան ջահերէն մին։

Իր երգած վշտի աղբիւրը ո՛չ թէ իր «Ես»էն կը բղխի, այլ՝ իր ցեղի Գողգոթայէն, համամարդկային տառապանքներէն, որոնց անձնաւորումը կ'ընէ իր «Ես»ը։

Ի՞նչպէս կարելի է, կը տարուի մարդ խորհելու՝ այս հողեղէն գոյացութեան մէջ ամփոփել այսքան լոյս, այդքան երազ ու իտէալ, ու ճակատադրական վայրկեանի մը յանկարծ լուի, քարանալ...

Փոքր ու ազազուն մարդկային գոյութիւն մ'ունենալ՝ բայց հողիէն բանալ անհո՛ւն, ճերմա՛կ առադաստներ, երկնքի բոլոր լոյսերը իր մէջ ընկլուզելու,

անհունը զրկելու տենչանքով :

Գերանուրը զգայականութեամբ օժտուած ըլլալ՝ ունենալ երևակայութեան հսկայ թևեր, ու յանկարծ զգալ թէ իրականութիւնը իր շղթաներն ու օրէնքներն ունի զինք կաշկանդող, ու այդ ամէնուն դէմ, ոյժի այս դարուն մէջ հոգիով հսկայ ու մարմնով տկար, վիրաւոր ըլլալ՝ ահա՛ Տիրանի կեանքին տռամը : Ու միթէ մարդկային ամէն տռամի աղբիւր նոյն անհաւասարակշռութիւնը չէ՞ :

Մեծ հոգիներն ու մեծ խղճմտանքները միայն կրնան ինքնասպան ըլլալ . — ահա՛ մին ատոնցմէ : Որովհետեւ, կեանքի այս առեղծուածային թոհ ու բոհին մէջ ինքնասպանութիւն է լոյսին ու իտէսլին ուխտաւորն ըլլալ, և չի հաշտուիլ անարդարութիւններու, հակասութիւններու, կեանքի բոլոր դաւաճանութիւններու հետ : Ու Տիրան ինկաւ նոյն ճակատագրականութեան տակ, ծաղիլ հասակի մէջ՝ ինչպէս Դուրեան, Մեծարեոց՝ որոնց ա՛յնքան կը հմանի նաեւ իր քնարի միջին վանկերով : Լոյսի ու անհունի երգիչը եղաւ ան գերազանցապէս . իր ամէն վանկին մէջ՝ միտքի մըն է . իրեն համար ամէն բան իր արտաքին երևոյթէն զատ կը պարփակէ խորհուրդ մը, որու շուրջ կը դառնայ ու կը դառնայ ան, ինչպէս ցայգաթիթեռը մոմի բոցին շուրջ, մինչև որ թևայրեաց կ'իյնայ այսպէս :

Եթէ կարելի ըլլար այս նեղ էջերուն մէջ տալ իր կենսագրականը, տիպար մը ստեղծած պիտի ըլլայի մեր բնագաւառի այն բիւրաւոր լուսատենչ հոգիներէն՝ որոնց մէջ այնքան հզօր էր ծարաւը լոյսին, որոնք ամէնքն ալ գօտեպնդուած էին դժուարին վերելքը ընելու գիտութեան, քաղաքակրթութեան բարձունքին՝ անկէ ջահ մը խլած իրենց հայրենի օճախը բերելու : Ու

Տիրան մին իղաւ անոնցմէ։ Մեկնեցաւ Սերաստիայէն Պոլիս, առանց նիւթական միջոցներու, ու յաճախ անօթի՝ յամառօրէն փարած մնաց սակայն իր ուսման, որովհետեւ աւելի ոգևորիչ հեռապատկեր մը ունէր իր առջեւ. - Վենետիկ պիտի երթար յաջորդ շրջանին, հոն՝ ուր երկինքը և ծովը զիրար կը համբուրեն քաղցրօրէն, ուր հանճարն ու գեղեցիկը ալիքներէն վեր յաւերժութեան կը նային... Ու վերջապէս անսահման ոգևորութեան մը մէջ մեկնեցաւ ան, անսահման հիասթափութիւններու ենթարկուելու համար հոն ! Առաջին օրէն Մ. Ռ. ի կղերական տեսչութեան կողմէ խիստ *censure* ի մը տակ առնուեցաւ ան, նոյնիսկ կղղիացուելով իր այնքան սիրած ընկերներէն։ Պատճառը. — Որովհետեւ միոյն մտածման ազատութիւնը չէր հաշտուեր միւսներուն միջնադարեան կղերականութեան աւանդութիւններուն, ներքինի հոգեբանութեան, որով զայն կը նըկատէին հաւանական վտանգաւոր տարր մը։ Ու այդ մթնոլորտին մէջ ահա՝ ներանձնացած՝ փորեց իր կուրծքի մէջ իր գերեզմանը...

Տարիներ մահուան հետ մաքառեցաւ. ապրելու կամքը այնքան զօրաւոր եղաւ իր մէջ՝ որքան իր սիրելու և նուիրումի ձգտումները. ու հազիւ զինադադարը կնքուած՝ թողուց ան Զուիցերիոյ իր հիւանդի անկողինը, նոյն իսկ ճամբան մեռնելու հաւանականութեամբ. ու եկաւ Պոլիս՝ ընելու այն՝ ինչ որ իր վերջի օրերու կեանքի մէջ կրնար ընել իր ցեղի մեծ աղէտին։ Արիւն թքնելով աշխատեցաւ, շահեցաւ ան իր հացը, ու իր հիւանդ ոյժերով գտաւ անապատներու մէջ կոտորակուած իր Սիրելիները։ Բայց ինչ որ այդ ամէնուն մէջ զինք կը սպաննէր օրէ օր, այդ ո՛չ հիւանդութիւնն էր և ո՛չ կեանքի առօրեայ հոգերը, այլ սը-

նանկութիւնը մարդկային խղճմտանքին ու բարոյակա-
նին՝ հանդէպ մեր ցեղին, մեր համայնական աղէտին.
իր իտէալիստ հոգին անկարելի եղաւ հաշտեցնել իրա-
կանութեան շնական հեգնանքներուն հետ. ու ինչպէս
իր վերջի ժամանակներու նամակներուն մէջ կը յայտ-
նէր՝ այդ բոլորին հանդէպ միայն մեծ և ազնուական
իրականութիւն մը կը տեսնէր այլևս. — Մա'հը...

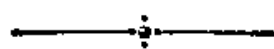
Ու ի՞նչպէս չի կրկնել. — Մեծ հոգիներն ու մեծ
խղճմտանքները միայն կրնան ինքնասպան ըլլալ...

Իբրեւ ճշմարիտ բանաստեղծ՝ այնքան արտա-
կեղրոն հոգեբանութիւն մ'ունէր, որ այն սուրը զոր կը
մխրճէին իր ցեղի սրտէն ներս, զինքն ալ կը վիրաւո-
րէր, և կ'զգար ան այդ վէրքը գրեթէ իր մարմնին
միտուած: Սիրելու և նուիրումի անսահման կարելի-
ութիւններով օժտուած՝ ան պիտի ըլլար մեր վշտերու
նոր մեծ երգիչը. ու եթէ իր գրական հունձքը շատ
քիչ է քանակով, գէթ արշալոյս մը կը կազմէ իր շու-
շանային մաքրութեամբ ու լուսաբաղձ թրթռումներով:
Մեր գրական պարտէզին մէջ Տիրանի էջերը կու գան
փունջ մը ծաղիկ աւելցնել, ծաղիկներ՝ որոնք արցուն-
քով աճած են ու անհունի լոյսին մէջ մկրտուած...

Ա. ՊԱՏՐԻԿ

Ա. ՄԱՍ

ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ

ՍԻՐԱԲՈՒՆ ՆՈՒԱԳ

ՀԱՅ ԿՈՒՍԱՆԻՆ

ԲԱԺԱՆՈՒՄ

ՊԱՆԴՈՒԽՏԻ ՏԵՍԻԼ

ՍԻՐԵՐԳ

ԱՆՎԵՐԱԴԱՐՁ

ԼԻՔՈՒՄ

ԽԱԽԱՐԻ ԵՐԿՐԷՆ

ՁՕՆ .

ԽՍ.ՉՈՒՄ

ՅՈԳՆՈՒԹԻՒՆ

ԻՏԷԱԼԷՆ ՆԻԻԹԻՆ

ՄԻՐԱԲՈՒՆ ՆՈՒԱԳ

Ուսուցիչիս, Վարուժանին Հեթանոս

Կ Ը թորի կա՛թն աղբիւրին . . .
Յամբած կուժին մէջ սէրերուս պաղպաջուն.
Ալեական՛րը հոն կա՛յծ կ'ըլլան բոցաշէկ,
Եւ երգն անոնց՝ այրող սիրոյ ճարճատին.
Յամբած կուժը հընոց կ'ըլլայ տարփանքի՝
Հո՛ւրն աղբիւրին կը հոսի . . . :

Ճառագայթնե՛րը դեղին,
Սրեւներէ՛ն ճերմակ կոյսի ճակատին՝
Լեզո՛ւ, լեզո՛ւ բիբերուս մէջ կը թափին.
Լոյսերը հոն արցո՛ւնք կ'ըլլան անապակ,
Բիբերըս լի՛ն, որոնց ծո՛ցը կը թափին
Ճառագայթնե՛րը դեղին . . . :

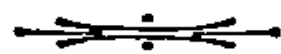
Նայուածքները սիրաթոր,
ձաճանչներու պէս կը սորին հոգւոյս մէջ,
Հոն վէ՛րք կ'ըլլան անոնք լուսնի պէս թարխտոտ.
Հոգիս մռնչո՞ղ վիրաւոր . . . ,
Որուն վրայ վարսերո՞ւ պէս կը ծորին,
Նայուածքները սիրաթոր:

Մըրըրիկնե՛րն մերժումի . . . ,
Կայծակնահիւս, թոյնով յըղի երգերով,
Կոյսին բերնէ՛ն, — անապատէ՛ն ճշմարտին —
Կը վազե՛ն ինծ, գլխուս վերե՛ւ կը պատռին.
Ու մտածո՛ւմըս ծիծաղով կ'սպաննեն
Մըրըրիկներն մերժումի:

Բայց կո՞յս սէ՛րըդ կը կաթի
Նորէն սրտիս արգանդի՛ն մէջ՝ ինչպէ՛ս սերմ,
Այնտեղ հրկէ՛զ կ'ըլլայ ան,
Սի՛րտըս՝ փըցա՛ր մը բամպակի դիւրավառ՝
Որ մոխի՛ր ալ չը ծրգեր . . . ,
Ի՞վ կոյս սէ՛րըդ կը կաթի :

1911 Յուլիս

ՀԱՅ ԿՈՒՍԱՆԻՆ

Ճերմակ մարմինիդ սրբութեան առաջ՝
Հաւատքի շքեղ կընդրուկըս կ'այրեմ.
Հոտեւան միսիդ խորհրդովն վառած՝
Հայ կուսա'ն, պորտիդ շողը կը խմեմ. . . :

Ողկոյզ աչերուդ լոյս մեղրերէն՝ կո՞յս,
Կեանքիս կանթեղին իւղը կը գողնամ.
Նայուածքիդ կայծէ՛ն՝ քերթուած՝ սիրահիւս,
Մարած պատրոյզին ես կըրակ կու տամ:

Ծիծե՛րդ, աւիշովն ուռած՝ մայրութեան,
Զոյգ լուսիններու նըմա՛ն առկախուն,
Քալուածքէ՛դ հպարտ՝ երբ կը թըրւ՛րուան՝
Հեշտանքի հովին շո՛ւնչը կը հեղուն:

Սի՛րտըդ, խնկաբոյր գաւի՛թն սէրերու,
Տըրտփող լեզո՛ւն՝ անտե՛ս աշխարհին . . . :
Բագի՛նն է ճերմակ, ուր մորթըւելու
Կու գայ տարփատենչ, կտրի՛ն սլարմանին:

Քընա՛րս, երոսի կըրծոսկրէ՛ն շինուած,
Հայ Կուսա՛ն լուսեղ՝ թող իր ջիղերէն
Հոսեցնէ արի՛ւն. որ ե՛րգն է, հընչուած
«Ես»իդ անդրիին առջե՛ւն հըրեղէն . . . :

1911 Օգոստ.

ԲԱԺԱՆՈՒՄ

—x—

Սիրով հիւսուած ու համբոյրով խնկուած՝
Ծաղիկնե՛րը՝ ժպտող կ'անքիս պըսակին,
Բաժանումի խեղճ հովերէն կը թափին:
Հոգիս կ'երկնէ սեւ բուեր,
Որոնք թառած ապառաժին վրայ տխրութեանս
Ամպերու պէ՛ս ողբաճայն,
Մեկնումի գո՞յժն կը վայեն . . . :
Արցունքներուս պէս մշտահոս՝
Ժամերն արագ՝ Ոչինչին փո՛րը կ'իյնան:
Ու ո՞վ թախիժ . . .
. . . Համբոյրնե՛րը հոգիս վիշտով կը լուան . . . :
. . . Արցունքները միսիս վըրայ կը փշրու՞ին
Ինչպէս վիժած ասուպներ,
Մըտածումի խարո՞յկը մէջս այրելով . . . :

Ու օճախիս սեմէն դո՛ւրս եմ . . .
Կ'երթամ պագնել պանդխտութեան խոր վէրքերն,
Կ'երթամ հեռո՛ւ,
Նոր աշխարհի մ'արեւներով լուսաշող՝
Գանկիս գաւիթը պըճնել:
Կ'երթամ հիմա',
Առկայծ աստղ մը ըղեղիս մէջ միայն դրրած,
Սակայն ամբողջ երկին՝ք մ'այնտեղ բանտարկած
Կ'ըղծամ դառնալ ես նորէն . . . :

1911 օգոստ.

ՊԱՆԴԻՏԻ ՏԵՍԻՆ

Նուէր Օճախիս

Հի՛ն յուշերը՝

Աստղերո՛ւ պէս վշտածոր . . .

Անցան յուշիկ՝ գանկիս լուսն՝դ երկինքէն.

Անցա՛ն համբոյր, եւ հընոցին մէջ սրտիս՝

Ինչպէս կրակէ շէ՛կ գունտեր,

Հուր կայծելո՞ւ թափեցան . . . :

Պանդուխտ հոգիս՝ աչքերուս հետ արտասուե՛ց . . .

Խունկէ սրտիկս ըղեղիս հե՛տ բռնկեցաւ . . .

Եւ տեսա՛յ սեւ հայլիին մէջ խաւարին՝

Հայրենի լոյս պատկերնե՛րըս մե՛րկօրէն . . . :

Տեսա՛յ հայրիկս, յոգնա՛ծ . . . , բոցո՛տ ճակատով,

Եւ սէ՛ր մա՛յրիկս, որ բիբերը քամելով՝

Զմրան գուլպաս կը հիւսէր:

Տեսա՛յ քոյրերս, յորդահեղե՛ղ մազերով՝

Եւ աղբարնե՛րս, որոնք ծնրած՝ կ'երգե՛ն անվերջ՝

Ծիծառներո՞ւ կտուցով . . . :

Ու ծեր կատո՞ւս վարսագեղ ,

Որ կը մրափէր փէշին վրայ թաւ գորգին:

Տեսա՞յ աղբի՛ւրս մշտահոս,
Որ պաղ ճանաչ թորելով՝
Քարերուն վրայ՝ նուազի պէ՛ս կը հնչէր:
Նուազին պէս՝ կո՛յր աշուղին,
Որ սիրտն քնա՛ր, ջիղերը լա՛ր եւ արիւնն ալ խէ՛ժ ըրած,
Պատի մը կո՛ւշտ արփաւէտ,
Կ'երգէ՛, կ'երգէ՛ . . . :
Տեսա՞յ, տեսա՞յ պատանութեան ընկերներս .
Եւ վայրե՛րն այն աստուածային՝ որոնց ծոցը զըմ-
բուխտէ,
Երկար, արեւ խմած եմ . . . :

Ու կոպերըս ամպի՛ պէս,
Բիբերուս վրայ ձրգեցի . . . :
Երբ դեռ գանկըս մտածումո՛ւմ կ'արիւնէր . . .
Արտասուեցի՛ ընդերկար:
Արցունքնե՛րըս, տառապանքիս ժամե՛րն եղան,
Որոնք սակայն իմ ապառնի երջանկութեանս
Յաւ՛տենութիւ՛նն պիտ' կազմեն . . . :

1911 Դեկտ.

ՄԻՐԵՐԳ

Այսօր ներա մազերէն՝
Յուռթի թելե՛ր խըլեցի,
Թա՛ց քընարիս պլլելէն՝
Բոցաշունչ սէ՛րս նուագեցի:

Այսօր ներա՛ աչքերէն՝
Աստղե՛ր գողցայ լուսալի,
Եւ մութ ճակտիս երկինքէ՛ն
— Սիրոյ կանթե՛ղ կախեցի:

Այսօր ներա՛ բերանէն
Սիրոյ հունչե՛ր լըսեցի,
Եւ հոգիիս շուրթերէն՝
Զանոնք հուրքով ծըծեցի:

Այսօր ներա՛հողիէն՝
Բոցոտ շունչե՛ր խըմեցի,
Երակներուս պարապէն՝
— Կեանքի հո՛վն էր անցուցի:

Այսօր ներա տա՛ք սրտէն՝
Արիւն - հաճանչ սէ՛րն առի,
Զայն իմ սրտիս ալքերէն
Ներս՝ զորովո՞վ պահեցի . . :

1910 Յունիս

ԱՆՎԵՐԱԳԱՐՁ . . .

Մեռա՛ւ գանկիս մէջ վերջալոյսն արնաբուղիս...
Հիւանդ ըղեղս աչքերէս դո՛ւրս հոսեցաւ՝
Սերմանելով կուռ գիշերներ, շիրիմներ,
Սեւ ապրումիս ու յոյսերուս մութի՛ն մէջ . . . :
Մեռա՛ն լոյսե՛րն մըշուշներուն մէջ սրբախ.
Ու հեռաւոր հին անուրջներըս ամպամա՛ծ բիբերով՝
Գերեզմնատան մէջ հոգիիս քարերուն վրա՛յ կոծեցին,
Վըշտով թըրջած բունծերուն ա՛լքը լացին:
Սե՛ւ մեղեդին երգեցին ցունց, աստղերն լեզուով
[հաճանչէ,
Եւ ձայնը բո՛ց ջրովէժներով մըտածումիս վրա՛յ ին-
[կաւ՝
Ահ, բորբ մոխիրն ալ արիւածոր սէրերուս,
Մարող ջերմով մ՛անվերադա՛րձը մըխաց . . . :

Անցա՞նք քուրն, երջանկութիւնը մեռա՞ւ,
Կեանքը կուրցա՞ւ, բիբերն եղան գիշերներո՞ւ օրօրան,
Հողին լեզուն մահուան ծիծա՞ղը գութեց,
Մարդուն — անդա՞րձ վերադարձ . . . :

Լ Ք Ո Ւ Մ

Այսօր նորէն մըտածումիս մէջ մեռա՛յ
Ո՛վ Տէր իմ . . . ,
Ժանտ լըքում մը հոգիս սեւո՛վ ողողեց.
Մեռա՛յ, քանզի թըքնըւեցա՛ւ իտէալս՝
Ու արի՛ւնն իմ երագիս,
Վերջալոյսի պէս զըլխուս մէ՛ջ յորդեցաւ:
Եւ նայեցա՛ն աչքեր ժահրո՛վ մը դեղին,
Ա՛հ, Աստուա՛ծ իմ, ու անարգանքին մէ՛ջ իրենց
Սիրտս գերեզմա՛ն դարձուցած,
Մոռացումի փո՛ւշ ցանեցին ծո՛ցն անոր:
Կուլա՛մ, տըխո՛ւր ես ինծի,
Բայց չըզիտեմ արցունքս ո՛ւրկէ է կու գայ,
Վասընզի սիրտս արեւի՞ պէս կը քամուի,
Մե՛ծ ոչինչի՛ն հակելէն.
Աչքե՛ր ունիմ, խո՛ր, ամպակո՛ւռ անդունդներ,
Որոնց ծոցին մէ՛ջ դըժխեմ,
Գաղափարիս հեթանոսանե՛րն դահճային
Հեգնանքով զի՛ս շրղթայած,

Կուզեն բարձո՛ւնքըն բիբերուս աւերել . . . :
Բարձո՛ւնք, քանզի տեսլիս մէջ լե՛ռ մը ունիմ
Ուր աստուածներ ապաւինած , ցա՛ւը կ'երգեն՝
Լոյսէ՛, ամպէ՛ աւաչովը . . . :
Հեզնեցի՛ն, Տէ՛ր,
Գեղեցի՛կն ո՞հ, իղենց լեզուի դանակներով՝ ուզեցին
Ներաշխարհի՛ս, ըղեղիս մէ՛ջը մօրթել,
Մօրթել իրենց դաշոյններո՞վը փառքի . . . :
Ես մե՛ծ ըլլա՛լ բաղձացի իմ սըրտի՞ս մէջ,
Ըսին՝ - Եղի՛ր մեծ դըրամին մէջ հաճելի՝ որ պաշտուիս-
Ու ո՛վ Տէր զիս լըքեցին . . . :
Այսօ՛ր, Աստուա՛ծ, մեռա՛յ նորէն ես իմ մէջ .
Կեանքը հատա՛ւ, արեւս հսղի՛ն մօտեցաւ,
Մահուան փըրփուրն իտէալիս հետ զիս թըրջե՛ց.
Ես ատուեցայ: - Ո՞հ, Կեանքը, ո՞հ, մա՛րդն ըստոր.
Որ Աստուա՛ծ իմ, «ես»ին համար իր լպիրշ՝
Գերեզմանի՛լ զիտէ Խորհուրդն ու Իտէալն . . . :

ԲԱՌԱՐԻ ԵՐԱՐԷՆ...

Երթա՛նք եղբայր, աչքերուդ մո՛ւթն արծարծուն՝
Սա կանթեղին դեղին բոցո՞ւկ կը սրբեմ,
Երթա՛նք եղբայր, հողին յուռթի՛ր արգանդէն՝
Խաւարներով բեղուն Կեանքի՛ տեսիլին,
Ուր բանուոր մուրճը՝ նիւթին վրայ հարուստին
փա՛ռքը կ'երգէ,

Շիրիմը ի՛ր տաշկով.
Ուր հողիներ մերկ՝ քրտինքին հետ զուգուած
Հողին մըշուշ ռճիրին մէջ կը մեռնին:
— Ո՛ւ դուք դեղնա՛ծ ու մըրստած արեւներ,
Որ կը մարի՛ք ձեր բոցին մէջ, ձեր քրտինքին հեղեղով,
Որ նայուածքէ՛ մ'իսկ կը ջարդուի՛ք ոգեւար.
Եւ ձեր աճի՛ւնը ձեր գանկին մէջ դըրած՝
Ցո՛յց կու տան ո՛հ, լոյսին առջե՛ւ մորթըւող,
Ձեզ ըսպասող սէրերուն
Ապառնի՛ն՝ որ տատասկի պէս ձեր ըղե՛ղն արիւնեց.

— Զեզ ըսպասող սէրերուն,
Որոնք հիմա ճանանչաւուխտ մազերով
Զեր ոսկորներն խո՛ւրժ կապած՝
Անոնց մեռած խորհուրդին մէ՛ջ վըշտալից,
Իրենց սաւիոր աչքերուն վրէժն կը պարպեն:
Մեռէ՛ք, սակայն աճիւններէն ձեր մարմնին՝
Պիտ' բըռընկին վաղուան անհո՛ւն հրդեհներն,
Որոնց ծոցին մէ՛ջ բոսոր,
Տանջող մարդն իր սե՛ւ խըղճին հետ պիտ' այրի . . .:

Արքայի տօնին առթիւ

Հայրունի բո՛րք ներաշխարհի խորանին՝
 Ծունը՛ր դընել կու գանք այրո՞ղ կընդրուկով,
 Փեթակներէն մեր սրտերուն խանդակաթ՝
 Կը բուրէ մե՛ղրը սրբազան յարգանքի,
 Զոր զանգեցին ըզգացումի մեղուներն՝
 Յիշատակի նեկտարներով խնկենի.
 Մաղթանքներու կու գանք հուրո՞վն աստղալոյս՝
 Հըրդեհելու բո՞ց մտածումն այս տօնին,
 Որ կը վառի հիմա ոսկի կայծերով՝
 Մըխիթարեան պերճ հալոցին մէջ բորբոք:
 Մեր շըրթունքները ձօ՛ն մ'ունին թըրթըռուն,
 Հոգիներէ հիւսուած նըւագ մ'արփագեղ,
 Զոր պատկառոտ ձեզ կ'ընծայենք, Հա՛յր վըսեմ.

Բնդունեցէ՛ք, ու թո՛ղ մեր երգն ալ գոհար՝
Զեր ծաղկաշար պըսակներուն խառնուի.
Դուք դիտապե՛տ Մըխիթարեան մե՛ծ Տոհմին
Տարիներու փորձառութեամբը կարշնեղ՝
Մեր նորընծայ հոգիներուն երա՛զն հուր,
Մեր ապառնին, Հայր, Զեր խաչո՛վն օրհնեցէք:

ԽԱՉՈՒՄ . . .

ՆՈՒԷՐ ՍՐՏԻ ՄԸ

Գողգոթայ, ճանապարհիդ ո՛րքան յոգ-
նեցուցիչ է Սուրբ բարձունքիդ վրայ
պիտի յարութիւն մ'ունենամ

Քեզի համա՛ր կ'արիւնիմ՝
Իմ վիրաւո՛ր սրբութեա — հիւա՛նդ քընարէս, —
Քեզի համա՛ր, ո՛վ զիս խաչող սիրելի . . . :

Մըտերմութեան աստուածագե՛ղ ճաճանչներն՝
Որոնց դեղձան տեսիլին մէ՛ջը մեղոյշ,
Կը ճախրէին ըզգացումի՛դ թիթեռներն,
Ո՛հ տարօրէ՛ն թաղուեցան՝
Մոռացումիդ գիշերներուն ծո՛ցը կոյր.
Մեր յիշատակն ի զո՛ւր լացաւ մեզ համար :

Օտար նայուածքդ երկար շաւիղը եղաւ՝
Գողգոթայիս տառապագի՛ն վերելքին,
Ու սէրերո՛ւս մարմար՝ պատրա՛նքն ալ դժխեմ՝
Իմ խաչաւիա՛յտը բոսոր,
Բեւեռեցիր զիս խաբկանքովդ ո՛վ անգութ,
Սիրտդ ահազանգ ու մահակիր մո՛ւրն ըրած . . . :

Վերադարձիդ հի՛ն խունկերու բոյրերուն,
Երբ լոյս աչքե՛րդ ալ անոնց մա՛հ բըխացող
Մըտածումին ստուերներո՛վ ամպոտին,
Մի՛ գար, հոգի՛ ուրացող՝ . . .
Խաչաւիայտիս անէծքին տա՛կ արտասուել.
Ես կը մերժեմ քու արցունքնե՛րդ զըղջումի . . . :

1913 Յունիս

ՅԱԳՆԱԽԹԻՒՆ...

Ո՛վ իմ Աստուածս, յոգնա՛ծ եմ . . .
Բիքե՛րս այգոտ՝ երկար լալէ՛ն վիրաւոր,
Թաղարներու պէ՛ս հաթած՝
Ընծիւղներո՞ւմն հիր յոյսերուս կակաչին՝
Կոպերուս տա՛կ ցամբեցան:
Դաւաճանե՛ց, Տէ՛ր, արցո՛ւնքն ալ մըտերիմ:
Սեւն համբուրե՛ց ներաշխարհս.
Եւ լըքումիս գիշերին վրայ մահակուռ՝
Ցաւիս լուսնա՛կը հազաց . . . :
Հոգիս, ո՛վ Տէր, աստղի մը պէ՛ս գահավէժ,
Ինկա՛ւ ջախջախ, անգըթութեամբ կարծ-
րացած
Ապառաժի՞ մը վրայ . . . :
Սիրեցի՞ ես մորթոտո՞ւմն այս անաղիւն.

Շիրմիս տեսիլը գրրկած՝
Խըմեցի՜ ևս մութ ըստուերնե՛րն անկումի
Այս իմ սրբտո՛վըս հիւծած.
Բայց ա՛լ նիհա՞ր եմ, ո՞վ Տէր,
Ղըրկէ՞ ի՛նձ ալ խաղաղութի՛ւնը մահուան:

Ես կարօ՞տ եմ ամպերուդ
Թո՛ղ մեռնի՛ սիրտս հորիզոնի՛ մը պէս լոյծ՝
Քու գաղտնիքիդ անհունին մէջը մըթար,
Ու էութեանս նիւթը պաղ՝
Հողի՞ն հետ,
Թո՛ղ գաղջ ոչի՛նչը ապրի:

Յոգնա՞ծ եմ ո՛վ իմ Աստուածս . . .
Ալ թո՛ղ մեռնիմ: Թաղուեցաւ շո՞ղն երազիս՝
— Բըզըկտուա՞ծ սրբութիւն —
Չըհասկըցող . . . մութի՛ն մէջ: (*)
Եթէ կեանքն ա՛յսպէս պի՞ղծ էր՝
Մա՞յր իմ, ինչո՞ւ ծընար գիս . . . :

1913 Ապրիլ

(*) Բնագրին մէջ այս տողը պակաս բառեր ունի.

ԻՏԷԱԼԷՆ՝ ՆԻԻԹԻՆ...

Իսկաշին անհունութենէն՝ ուր սերերու
վսեմութիւնները անեցան ասղասերմ,
կը ծնի մարմինը պաշտէի՝ քուն՝ օրհ-
նութիւններով օծուն...:

Գիշերներո՛ւ մէջ նըստա՛ծ եմ.
Նայուածքս լուսնին դալկութիւնո՛վ ողողուն՝
Ու թարթիչնե՛րս ալ աստղերէ՛ն դողահար,
Հոգիս իրենց խրուովքին հե՛տ կ'արիւննն . . . :
Անջըրպետի մութ ոգիին մէ՛ջ մուլար՝
Ես սըրտո՛վ կը մտածեմ,
Եւ կ'որոնեմ քե՛զ ո'վ քո՛յր իմ անմարմին:
Հոգիիս ծայնն՝ իմ հառաչա՛նքս է հիւծած,
Սըրտիս լեզուն՝ արցո՛ւնքս է իմ, ո'վ քոյրիկ :
Քեզ կը կանչեմ .
Քու իտէալդ ըմբռնելու համա՛ր ես
Մեղամաղձո՛տ ծիւրեցայ,

Ու ինքնութիւնս հիւանդ շունչով օծեցի
Քոյր անմարմին . . . :
Եկողը, քոյր իմ, աչքերուս մէջ վիրաւոր՝
Սէ՛ր աչքերուդ առաւօտներդ հոսէ՛ ,
Փըշրած բիբե՛րս նայուածքներովդ քալասան,
Լուսազանգէ՛ ու կազմէ՛ .
Ես քեզ վսեմ մտածելու համար քոյր ,
Համբուրեցի շիրիմներու պա՛ղ ոգին .
Հողին քաղձանքը սըրտէ՛ս ներս՝
Անեղութեան ափունքներո՛ւն մօտեցայ .
Ի՛նչ կըրնայի ընել քոյր,
Նիւթիդ յաւերժն երկնելու յոյսի՛ն համար . . . :
Գիտե՛մ, իտէալդ անհունիս խո՛րը կ'անի,
Ու այսքան երկա՛ր ժամանակ՝
Դուն գոց կոկոնը անոր,
Բացուէ՛ ծաղի՛կ անթառամ՝
Սէ՛ր յըղութեան վերջին գարունը հասաւ . . . :

Յետին անգա՛մ, ո՛վ քոյր իմ,
Հիւանդ լոյսի՛ մը նման՝
Իտէալէ շըրթունքներուդ ոգիին վրա՛յ տրոփուն,

Համբոյրո՞վ մը դալկահար՝

Թո՛ղ որ շրթնե՛րըս մեռնին . . . :

Սիրո՛ւն ըստուերդ արցունքիս մէ՛ջ հոսեցաւ,
Եւ բիբերըս քու վարսերուդ սեւ խորհուրդո՞վը
բնդուն,

Լալկանօրէ՛ն յորդեցան քո՛յր իմ անուշ . . .

Տեսիլդ նըշո՛յլն անէական խորքիս մէջ՝

Համբոյր այրո՛ւմն ու հուր անհո՛ւնը դարձաւ,

Քո՛յր իմ, ո՞ւր ես, ճառագայթէ ու ստուերէ,

Սիրած նիւթիս անհունական աննիւթով՝

Քեզ իմ նե՛րսս զանգեցի՛:

Ա՛լ երեւցի՛ր քո՛յր ինձի,

Իմ երազի՛ս դիակին՝

Որ քու անմեռ էութի՛ւնդ է, հոգի՛ տուր,

Ու երեւցի՛ր, անտե՛ս քոյր . . . :

Իտէալի՛դ խորհուրդէն,

Սիրտըս մարմնիդ ճառագայթի՛ն հակեցաւ.

Բոցո՛տ ըղեղս երազներու ծեր յուշերո՛ւն արցունքէն՝

Խաղաղօրէ՛ն անապակ,
Հասաւ նիւթի՛դ մարմնագեղ:
Երեւցի՛ր քո՛յր,
Ու՛ թէեւ դո՛ւն, ա՛լ իտէալէ՛ն նիւթացած,
Սակայն ես քեզ դարձեալ վըճի՛տ պաշ-
տումով,
Նիւթէդ աննի՛ւթ պիտ՛ապրիմ . . . :

1913 Մայիս

Բ. Մ Ա Ս

✻ Ի Բ Բ Ե Ի Ե Բ Ա Ձ ✻

(Ն Ո Ր Ա Վ Է Պ)

❖ Ի ԲԻՆԻ ԵՐԱՁ ❖

Ա.

 ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆ էի ըրեր ամէն օր՝ երեկոյեան դէմ պտոյտի ելլել. ճիշտ այն պահուն՝ երբ մութին մէջ ճրագները կը սկսին վառել ու երկինքը՝ հազիւ կը սկսի բանալ իր գեղեցիկ աչքերը։ Չգիտեմ ինչո՞ւ այսպէս։ Զբաղումներս այնքան շատ չէին. կրնայի ցերեկները դուրս ելլել, լոյսի՛ ատեն. քիչ հեռուն ծո՛վը կար՝, երգո՞ղ, կապո՞յտ ալիքներով ու ճառագայթներով օծուն. պարտէ՛ղը կար, իր հի՛ն, տիտան ծառերով. կային ա՞յնքան հաճոյքի վայրեր. սակայն ես մոռցած ամէն ինչ՝ կը սիրէի խաւարին ծուցը սուզիլ, կը սիրէի ման դալ դեղին կանթեղներու նշոյլներուն տակ։

Մաքուր օդ ծծելու բաղձանքէն աւելի, հոգիիս վրայ ճնշող ձանձրոյթը ցրուելու համար էր որ կը քալէի արդարեւ . . . :

Այն երեկոյ ալ, յունվարի վերջին օրերու պայծառ ու ցուրտ երեկոներէն մէկը՝ դուրս նետուեցայ, կարծես ներաշխարհիկ հզօր պէտքէ մը թելադրուած։

Սենեակիս ջերմ մթնոլորտին խորը երազելէն յոգնե՛ր էի. տխուր բայց յղի անհանգստութիւն մը կը խլրտէր սրտիս մէջ. ո՛հ, որքա՛ն քաղցր պիտի ըլլար երբ կա-
րենայի մոռնալ ինքզինքս: Ու սկսայ քալել դանդա-
ղօրէն, աչքերս լա՛յն բացած, անձայն...: Անցորդ-
ները այնքա՛ն շատ են. անոնց ոտքերու բարձր աղմուկը,
անհոգ ծիծաղները կը զայրացնեն, կը չարչարին զիս.
կ'ուզեմ աղաղակել որպէսզի լռեն, չէ՞ որ ես մաղձոտ
եմ և լուռ: Հազիւ քանի մը երկվայրկեան մինակ կը
մնամ և ահա դարձեալ կը լսուին քայլերու թեթև շը-
շուկներ. ստուերներ՝ որոնք տակաւ ինծի կը մօտենան.
կը զատորոշեմ զիրենք, աղքա՛տ, տժգոյն գործաւո-
րուհիներ են. կը նայիմ իրենց, անոնք ինծի աւելի
յոգնա՛ծ, հիւժա՛ծ կը թուին, ես կը զգամ այդ ու
կը կարմրիմ՝ տեսնելով մանաւանդ անոնց շուրթերու
նիհա՛ր ժպիտը. – խեղճ քոյրեր, – գո՛հ են. չէ՞ որ ողջ
տուն կը դառնան: Ու ըղեղս աւելի՛ կը փոթորկի, կ'ա-
րագացնեմ քայլերս շուտո՛վ հեռանալու համար թըշ-
ուսաներու այդ խումբէն. անծանօթ սարսուռ մը երակ-
ներուս ներսը կը սահի, կը քալե՛մ միշտ ու՝ տարօրի-
նակ բան, հակառակ մենասէր բաղձանքիս՝ անդգալիօ-
րէն դէպի բազմամբոյս ճամբաները կ'երթամ...:

Քաղաքին ամենէն չքեղ վաճառատուներուն
տեղը հասեր էի. ուղի մը՝ ուր կը շրջագային ընդհան-
րապէս բոլորն ալ, ցուցնելու համար մանաւանդ իրենց
խնամուած ինքնութիւնը: Տգեղ նայուածքներու, հա-
մապատասխան ժպիտներու, բուրումի, պերճութեան
քառս մը՝ որուն ախտաւոր մթնոլորտին մէջ դժուար է
կեդրոնացած մնալ: Ներսս՝ անբացատրելի մելամաղձո-
տութիւն մը կը թանձրանա՛ր միշտ. բիքերս ա՛յնքան

ամագոտեր էին: Կեցայ գրավաճառի մը ցուցափեղկին առջեւ՝ շարք մը քարդեր դիտելու. բոլորն ալ խաչուած Յիսուսի գլուխը կը ներկայացնէին՝ մինչև կուրծքի մէկ փոքր մասը. բոլորն ալ իրարմէ տարբեր, բոլորն ալ սակայն միեւնոյն խորհուրդը արտաբերող: Ընտրեցի անոնցմէ հատ մը, — որուն վրայ Հիւկօի խօսքերն ալ տեսեր էի, — գնեցի զայն՝ ու միշտ անոր նայելով, հասայ մօտիկ հրապարակի այն մասին՝ ուր քիչ և լուռ պտըտողներ միայն կան: Ու սկսայ դիտել զայն համակրանքի անհո՛ւն, դողացող զգացումով մը: Հո՞՞ծ ըստուերի մը մէջէն կ'երեւէր դէպի աջ ծռած գլուխը՝ փշէ պսակով բոլորուած. կիսաբաց աչքերու նայուածքը դէպի վե՛ր ուղղուած էր՝ թախծալից ու անտրտունջ. քաց էր բերա՛նն ալ, շուրթերուն վրայ անէծքէ աւելի օրհնութեան մը ճառագա՛յթը կար: — Խաչուած Յիսուս... — կը կրկնէի ինքնիրենս, երբ ձեռքի մեղմիկ հպում մը ցնցեց զիս...:

— Ներեցէ՛ք պարոն ձեզ խանգարելուս, կրնա՞մ արդեօք հարցում մ'ընել:

— Այո՛, այո՛, թոթովեցի ես՝ յանկարծակիի եկած:

— Կրնա՞ք ըսել թէ՛ ինչո՞ւ ընտրեցիք այդ խաչուած Յիսուսը...:

Ձիւ մտածեր թէ՛ ինչո՞ւ հետաքրքրուեր և ի՞նչ պէս տեսեր էր այս օտարուհին ամէն բան: Ինձի հարցում մը կ'ուղղուէր և միայն անոր պատասխանելու աճապարեցի ես...: Ուստի՝ պատկերը իրեն երկնցնելով ըսի.

— Շատ պարզ է այս քարդը ընտրելուս պատճառը՝ օրիո՛րդ...: Նախ որ արուեստի հանճա՛րը տե-

սայ անոր մէջ, և յետոյ՝ թաքուն, տրոփող խորհուրդ մը . . . :

— Ա՛հ ո՛չ, պատասխանեց նէ՝ քարդը ձեռքէս առնելով, ո՛չ, այդ բոլորը շատ տկար աղերս մ'ունին ձեր ընտրութիւն հետ : Այնպէս չէ՞ պարոն :

— Ի՞նչպէս թէ ա'յնպէս, կը կակաղէի ես այլալաժ : Ծշմարտութիւն մը գտայ ես անոր մէջ՝ ու ընտրեցի զայն . . . : Անհո՛ւն խորհուրդ մը գտայ անոր մէջ ու ընտրեցի զայն . . . : Մեռա՛ծ՝ սակայն յառնող էութիւն մը գտայ ու ընտրեցի զայն . . . : Կեանքը գտայ . . . :

Տարօրինակ հարցաքննուհիս չթողուց որ շարունակեմ և ընդմիջեց զիս :

— Ներեցէ՛ք պարոն, ըսաւ նէ մեղմ ու յուզուն ձայնով մը, ներեցէ՛ք որ անիրաւարար ձեր ներաշխարհիկ դրութիւնով հետաքրքրուեցայ : Ձե՛ր ընտրութիւնը . . . , ձե՛ր նայուածքը տուին ինծի այս համարձակութիւնը . . . :

— Ոչի՛նչ, ոչի՛նչ, կը յարէի ես բոլորովին այլալաժ՝ զգալով մանաւանդ որ ներա ձայնը կը սկսէր դողալ . . . :

— Ես ա'յնպէս կը հաւատայի որ – շարունակեց նէ – արուեստը, մտածումը՝ խորշելի կը դառնան՝ երբ սերտ ու մտերիմ առնչութիւն մը չունին իրենց վրայ հիացող անհատին հոգեբանութեան հետ : Չգիտեմ, խարուա՞ծ եմ արդեօք :

Ու լռե՛ց, այդ տարօրինա՛կ աղջիկը՝ որ անակրնկալի մը նման ցնցեր էր զիս : Ես արդէն գուշակեր էի թէ ո՞ւր կ'ուզէր հասնիլ նէ. և՛ խուսափելով զո՛ւտ հարցէն, մինչ կը ծանրանայի երկրորդական կէտերու վրայ՝ նէ ահաւասիկ թեթեւ դարձուածքով մը կը յայտ-

Նէք ինծի թէ ինչ ըսել կը փափաքէր, թէ՛ ի՞նչ կը մըտածէր: Ներա շեշտերու անկեղծութիւնը, գաղափարի խօսուին ճշմարտութիւնը հոգիիս խորը անմիջական վըտահութեան մը նեկտարը հոսեցուցին, և ես՝ պատասխանեցի քաղցրութեամբ ու անկեղծօրէն:

— Չէ՛ք խաբուած օրիո՛րդ: Արուեստը՝ իր հանճարի բոլո՛ւր ստեղծագործութիւններով, մտածումը՝ իր աննիւթական ուժի բոլոր արտայայտութիւններով՝ ոչընչութիւններ պիտի ըլլային, եթէ իրենց ներշնչումի աղբիւրը՝ ակե՛ր չունենար անհատներու ներաշխարհին ալքը, եթէ անոնք կենդանի ու յաւերժական կապ մը չունենային ընթացիկ կեանքի փոթորկումներուն հետ: Չէ՛ք խաբուած, այո՛. ես ընտրեցի՝ այս Յիսուսը իբրեւ գերազոյն խորհրդանիշ տիեզերական տառապանքի, իբրեւ սրբազան գոհ մե՛ծ իտէալի, իբրեւ պատկեր փրշորւած հոգիի մը, իբրեւ ապրող ու վսե՛մ առասպել: Ընտրեցի զայն մանաւանդ՝ որովհետեւ անհուն մտերմութիւն մը գտայ անոր մէջ: Ան վի՛շտ մըն է. ես կը տանջուիմ, ես սիրե՛ր եմ վիշտը, ես զա՛յն ընտրեցի...

— Եւ կարծեմ թէ չէք սխալած ձեր ընտրութեան մէջ, աւելցուց նէ՛ միշտ քարդին նայելով:

Պահ մը լուռ քալեցինք, նէ միշտ քարդը դիտելով, ես՝ ներա մասին մտածելով: Ո՞վ էր այս աղջիկը՝ որ քիչ առաջ բոլորովին անծանօթ՝ հիմա սրտիս ու ներկայ դրութեանս տեղեակ մէկը դարձաւ: Անորոշութիւնը՝ կ'այրէ՛ր երեւակայութիւնս, կ'ուզէի ե՛ս ալ զինք հարցաքննել առանց սակայն ներա անկեղծ համարձակութիւնը ունենալու:

— Դիտեցի՞ք երբեք, ըսաւ յանկարծ նէ տխուր ու կերկերածայն, միշտ քարդին նայելով. դիտեցի՞ք

երբեք՝ խա՛չը որ մութ ստուերներու մէջ տակա՛ւ կը
չքանայ, ինչպէս բոլոր չարչարող ոգիները մշուշի մէջ
կը կորսուին... :

— Այնքա՛ն, այնքա՛ն... մրմնջեցի ես :

— Դիտեցի՞ք երբեք այս փշոտ պսակը՝ որ ցա՛ւ
տուաւ Յիսուսին, որ արի՛ւն ծծեց խաչուած Յիսուսէն,
ինչպէս շատ մը սին փառքեր՝ որոնք յաւերժութենէ
աւելի մահուա՛ն կը տանին մեզ... :

— Այո՛, այո՛... :

— Դիտեցի՞ք երբեք, տառապանքի վիթխարի
ճնշումէն բա՛ց մնացած բերանը. այն դողդոջուն շըր-
թունքնե՛րը՝ որոնց վրայ սո՛ւրբ ովսաննայի մը մրմուն-
ջը կը ծաւալի, որոնց վրայ խռեական յաղթանակի մը
գոհունակ ժպի՛տը կը ծաղկի. դիտեցի՞ք երբեք սրբա-
զան հոգիի մը այս բա՛ց դռները, ա՛յս շրթունքնե-
րը... , դիտեցի՞ք երբեք... :

— Այո՛, այո՛... :

— Դիտեցի՞ք երբեք, այս ամբողջութիւնը, այս
խորհրդանի՛շը... , այս անառի՛կ ոգին... դիտեցի՞ք
երբեք... :

— Այո՛, այո՛, այնքա՛ն... :

— Ե՛ս ալ պիտի ունենամ անկէ... :

Ու լռե՛ց նէ, քարոյը առանց հեռացնելու իր աչ-
քերուն առջեւէն : Ես՝ ծայրագոյն յուզումի մը անձնա-
տուր՝ ներա նայեցայ... առաջին անգամն ըլլալով... :
Ո՛վ Յիսուս, վսեմ տուայտանքի ո՛վ խորհրդանիշ, ի՛նչ
մեծ տառապանքի սե՛րմ է որ դրի՛ր սրտիս մէջ... :
Ա՛խ, նէ որքա՛ն գեղեցիկ էր, որքա՛ն հրեշտակ... :

Այն գիշերը և միւս օրը ինչպէս անցուցի ես... : Տառապանքը սկսաւ արծարծիլ սրտիս մէջ՝ և ի՞նչ կր-
րակէ մոլեգնոտ լեզուներով : Ինչո՞ւ յանկարծ մօտեցաւ
նէ ինծի, ու՛ ինչո՞ւ յանկարծ շուտով ձգեց զիս : — Ա-
նուենի՛դ... օրիորդ կ'ըսէի ես պաղատադին, անուե-
նի՛դ կ'ուզեմ... :

— Կիրակի պարտէյ... կ'ըսէր նէ... :

— Անուենի՛դ... կը թոթովէի ես.

— Կիրակի՛... Կիրակի՛... կը մրմնջէր նէ անո-
ղոքելիօրէն :

Ու հեռացա՛ւ... : Տուն վերադարձիս՝ այլեւս մի-
նա՛կ, բոլորովին մինա՛կ կ'զգայի ինքզինքս. փշրուած
էի : Այնքան երազնե՛ր ունէի՝ անոնք մէկէն մարմի՛ն
սուին ու բաժնուեցա՛ն ինծմէ... : Նէ՛, բիւրե՛ղը... ,
հեռացաւ ու տարա՛ւ ինծմէ ամէն բան : Տան ճամբան
միայն բնազդով մը գտայ : Էութիւնս՝ այնպէ՛ս գողցաւ
նէ : Քո՛յր... քո՛յր... այն գիշե՛րն ու միւս օրը ինչ-
պէ՛ս անցուցի... :

Բան մը չէի՛ տեսներ, նէ աչքերս իրեն հե՛տ
տարած էր. հողիւս աչքե՛րն ալ, ըզնզիւս աչքե՛րն ալ :
Բան մը չէի՛ նշմարեր՝ բաց ի ներանէ : Շուտով անկո-
ղին մտայ՝ զնէ աւելի յստա՛կ որոշելու համար... : Եւ
սկսայ ինքն/իրենս՝ հարցուպատասխաններու երկա՛ր
շարքը :

— Ես՝ աննիւթական երա՛զ մը, իտէա՛ւ մը կը
ոնուցանէի ներսս, երա՛զ մը՝ որուն աչքերը նրկնքի
պէս պայծա՛ռ ու կապո՛յտ ըլլային... , որուն աչքերը՝
ծովու չափ խորունկ նայուա՛ծք ունենային և ես անոր

մէջը խեղդուէի: Ո՞վ ունի երկնքի նման մեծ ու կապոյտ աչքեր... ո՞վ ունի ծովու չափ խո՛ր նայուածք...:

— Նէ՛... կը պատասխանէի ես մեղմիւ:

— Ես երա՞ջ մը կը գգուէի՝ որուն մազերը յորդ ու խե՛նթ ըլլային փոթորկոտ ծովու ալիքներուն նման. երկա՛ր, ա՛յնպէս երկա՛ր ըլլային՝ ինչպէս են արեւին ճառագայթները: Ո՞վ ունի այս բոլորը...:

— Նէ՛... որ տեսայ ես...:

— Ես երազի մը համա՛ր կը հիւծէի, երազի մը՝ որուն շրթունքները՝ չգիտեմ, աննմա՛ն ըլլային, երազի պէս գեղեցի՛կ ըլլային, իտէալի պէս ոգեղէն ու ջե՛րմ ըլլային...: Ո՞վ ունի երազի պէս գեղեցի՛կ շրթունքներ, աննմա՛ն շրթունքներ...:

— Նէ՛... որ ինծի խօսեցաւ...:

— Ես երազ մը կերտելու համար կը մեռնէի՛, երազ մը՝ որուն մարմնեղէն էութիւնը լոյսի գոյն ունենար: Ո՞վ լոյսի նման թարմ ու թրթուուն է, ո՞վ լոյսի նման է...:

— Նէ՛... Նէ՛, այո՛, այնպէս...:

— Ես կուլայի՛, ես կը հիւանդանայի՛, ես կը մեռնէի երազիս նի՛ւթը համբուրելու, երազիս մարմի՛նը գտնելու համար...: Ո՞վ կենդանի երազ մըն է, ո՞վ երազ մըն է...:

— Նէ՛...:

Ու կը շարունակէի տակաւ այս երկար հարցուպատասխանները՝ որոնք նուիրական հուրի մը նման էութեանս բոլոր մասնիկներուն մէջ կը բռնկէին: Մի՞թէ ճիշդ չէր որ նէ ամէն ինչ էր ինծ համար: Քո՛յր, մի՞թէ իմ գալարումներս դու ալ չես ունենար...: Ա՛խ, սա անկողինս, ի՛նչքան կարծր կը թուի ան, և

այս սենեակը՝ իր մթութիւնով բա՛նտ մըն է. օդը, պատերը կը ճնչեն, կը փշրեն զիս. նեղ է... նե՛ղ է... երեւակայութեանս խորքը՝ այո՛, կրնա՛մ շնչել, նէ հոն է...: Ու ահա կ'երեւայ ներա գողտր ամբողջութիւնը իր պարզ, շղարչապատ բեղոյրով, իր լաժուարդ հագուստով:

— Այո՛, այո՛, նէ՛ է, նէ՛ որ տեսայ, որուն խօսեցայ . . . կիրակի՛, կիրակի՛ կը մըմնջէին շրթունքներս՝ կարծես հաւատարիմ գտնուելու համար սրտիս զարկերուն, ըղեղիս վերացումներուն:

— Կիրակի, կիրակի՛ . . . :

Բայց ինչո՞ւ սպասել. միթէ ամէն օր ինծի համար տօն չէ՞ երբ ես երա՛զս գտայ, երբ ես անոր խօսեցայ: — Կիրակի, կիրակի՛ . . . Յիսո՞ւս, դուն որ նէ ինծի մօտեցուցիր՝ շո՛ւտ հասցո՛ւր կիրակին: Ու ելայ, անոնց խարխափելու գոայ քարդը, խաւարին մէջ դիտեցի զո՛յն, համբուրեցի զայն այնքան կարօտի, սիրոյ ջերմով. զայն սրտի՛ս դրի: Յիսուս, պատմէ՛ ներա թէ ինչե՛ր ըսաւ սիրտս . . . :

Առաւօտուն ուշ արթնցայ: Գլուխս կը ցաւէր, աչքերս կը բաբախէին, ներսս՝ հետզհետէ անսանձ փոթորիկ մը բաշ կը թօթուէր: Դո՛ւրս նայեցայ, օդը գեղեցիկ էր. ձիւրան պաղ արեւը տարածուէր էր ձիւնին վըրայ իր դալուկ քաղցրութեամբ: Բացի պատուհանս, ցուրտը զգալի էր՝ սակայն չգիտեմ ի՞նչ անուշ մեղմուլութիւն կը նշմարէի մթնոլորտին մէջ: Բովի պարտէզէն քանի մը ձմրան թռչուններու երգն ալ կը հասնէր՝ որուն հաճոյքով ունկնդրել սովոր էի ես: Հիմա կը փափաքէի անոնց երգեցիկ կտուցներն ալ համբուրել. ինծի այնպէս կը թուէր թէ՛ անոնց ճռուողիւնը ներա նուիրուած

ներբող մըն էր: Հագուեցայ շուտով, կրակ տուի վառարանին՝ ու սկսայ դիտել բոցերը...

Ես՝ մահկութենէս շատ եմ սիրեր կրակը: Երբ ուզէի մտածել կեդրոնացած, երբ ուզէի նայիլ յիշատակներու վրայ, երբ անորոշ յուզում մը զիս ալեկոծէր՝ կը մօտենայի կրակարանին, կը սկսէի մոխիրը քրքրել ու նայիլ, նայի՛լ երկարօրէն կրակի հիւր կտորներուն վրայ: Անոնք՝ թուի՛չք, բիրե՛ր կուտային իմ էութեանս. ինչե՛ր չէի տեսներ անոնց ջերմ կարմրութեան մէջ: Հին յուշեր, ցնցող, սիրելի միջադէպեր, ապառնի ա՛յնքան վառ երազներ...: Սրտիս մէջ յուզումի յորձանքը կը սկսէր փրփրիլ հետզհետէ եւ ես ճնշուած կ'արտասուէի կամ կը գրէի:

Հին բնազդէն թելադրուած՝ այդ օր ալ վառարանին մօտեցայ ու սկսայ դիտել բոցերը: Ահա անոնք մերթ կ'երկնցնէին իրենց առաձգական գոյութիւնը դէպի առաջ, դէպի վեր՝ գեղնակարմիր մանիշակագոյն ուրբքներով, մերթ վախցած կարծես՝ կը քաշուէին, կը պզտիկնային մարմրուն կայծ մ'ըլլալու չափ: Ահա՛ յանկարծ՝ բոց մը մեղմիկ շշուկով ուրիշի մը կը պլլէր իր ջե՛րմ մարմինը. ուրիշ մը՝ խոյս կու տար աւելի կատաղիի մը համբոյրէն: Ահա բոլորը մէկ ոսկեղէն կայծերու մէջ իրա՛ր կը խառնուէին, կը ձուլուէին, կ'անէանային պահ մը՝ յետոյ նորէն երեւնալով: Շարունակական ողջագութեամբեր, կռիւներ, մահեր, ծընունդներ: Բոցե՛րն ալ կը սիրեն, կը մտածէի ես. բոցե՛րն ալ կը կռուին, անոնք ալ կը մեռնին: Ու երեւակայութիւնովս նէ իմ սենեակս կը բերէի, ներս ցոյց կու տայի զանոնք, կը մրմնջէի.

— Տե՛ս, տե՛ս, բոցերն ինչպէ՛ս կը սիրեն, բոցերն

ճինչպէ՛ս կը կռուին միսալէն, բոցերն ինչպէ՛ս կը մեռ-
նին . . . :

Եւ նէ կը ժպտէ՛ր, նէ կը նայէ՛ր; նէ կը դողա՛ր,
արտայայտելու համար թէ՛ կը տեսնէր, կը հասկնար . . . :
Որքա՛ն ատեն մնացի այսպէս՝ գգուելու համար բոցե՛-
րը, նէ՛ . . . որ անոնց մէջ կ'ապրէր . . . :

Երեկոյեան դէմ հրապարակ գացի, ճիշդ այնտեղ՝
ուր հանդիպեր էինք իրարու առաջին անգամ: — Նէ
այս կողմէն, այս ուղղութեամբ կ'երթար կ'ըսէի ինք-
նիրենս եւ կը ջանայի ներա անցած տեղերէն քալել:
— Է՛յ կը մոնչէի. լռին, մուկին նայուածք մը ձգելով
անցորդներու վրայ. է՛յ, մի՛ քալէք այդ ուղղութեամբ,
նէ՛ կոխած է այդ քարերուն, է՛յ մե՛ղք են քարերուն:
Ու նորէն ու նորէն կ'երթայի, կու գայի նոյն գծին վը-
րայէն. յո՛րդ հաճոյք մը կ'ուռեցնէր կուրծքս. ներա
քալած ճամբան իմս էր, բոլորովին ի՛մս . . . : — Քա-
րե՛ր, դուք չէ՞ք ճանչնար նէ, քարե՛ր, դուք չէ՞ք
գիտեր ներա անունը . . . սպասեցէ՛ք, այո՛, այո՛, նե-
րա անունը շա՛տ անուշ, աննման ըլլալու է, կիրակի՛,
կիրակի՛ . . . : — Եւ մնացի հոն մինչեւ որ ճրագները
աւելի՛ լոյսով վառեցան, մինչեւ որ առտդերը աւելի
ծաղկեցան, մինչեւ որ ժամացոյցը երէկուան բաժա-
նումիս պահը հնչեց: Ի գուր չարչարուեցայ զնէ տես-
նելու տենչանքէն: Ու վերադարձա՛յ . . . հեծկլտացող
ներաշխարհովս կիրակիի՛ն, վաղուա՛ն . . . սպասելու:

Ք.

Կիրակի՛, ճերմա՛կ առաւօտ, աւետարեք ծիծառ
սիրաջերմ երազներու... :

Թե՛ւ ունէր մտածումս, թե՛ւ ունէր հոգիս, թե՛ւ
ունէր նայուածքս, տաւառնող թեւե՛ր ունէի: Կեանքի
մէջ ընկճող արգելքներու գոյութիւնը հիմա ծիծաղելի
կը թուէր ինծի. ամէն ինչ դիւրին կարելիութեան մը
սահմանին մէջ կ'երեւէր: Կը խայտայի, հոս հոն կ'եր-
թայի ուստոստուն մանուկի մը պէս. դիւրի՛ն, հաճելի՛
էր ամէն բան. ապրի՛լը մանաւանդ: — Տկարները, հի-
ւանդներն են որ միայն աղէտներ, անդիմադրելի առա-
պարներ կը տեսնեն բնութեան ծոցը, իրենց ճամբո՛ւն
վրայ, կը խորհրդածէի ինքն իրենս. եւ՝ միանգամայն
կը նեղուէի տեսակցութեան ժամուն հեռու ըլլալուն.
չէի կրնար հրամայել վայրկեաններուն որպէսզի շուտ
անցնին:

Ի՞մ կամքէս անկախ ու անհունօրէն հղօր օրէն-
քի մը, վճռականութեան մը գոյութիւնը կը զգայի առանց
սակայն անոր հաւատալ ուղիւ. ամենաուրախ տրա-
մադրութիւններուն մէջ դժգոհ էի եւ անոր իսկական
պատճառը փնտռելէ կը խուսափէի: Չէի խոստովաներ
թէ անխուսափելի, անառիկ արգելքներ կան. այո՛, դա-
տողութիւնս՝ իմ եսէս արտակեղծոն իրերու, անձերու
վրայ կը հանգչէր միայն. ես՝ իմ ոչ բնականոն վիճակ-
ներուն բաւական ինքնասէր էի՝ մինչեւ հակադրութիւն-
ներ սնուցանելու չափ ներաշխարհիս եւ արտայայտու-

Թեանս կերպերուն միջեւ: Գոհ պարագաներուն իսկ տկա՛ր մը դժգո՛հ մըն էի ա՛յնքան անծանօթ անհանգստութիւններով պաշարուած, բայց կ՛ուզէի համոզուիլ թէ ես բացառիկ, իշխող դրութեան մը վրայ կը գտնուիմ: Ինքնահա՛ճ սնափառութիւն:

Կէս օրուան ճաշէն անմիջապէս վերջ՝ դո՛ւրո նետուեցայ՝ գէպի պարտէզ ուղղուելով: Փողոցներէն ձիւնը անհետացած էր գրեթէ, միայն տեղ տեղ պզտիկ կոյտեր կը մնային գետ: Առողջ չորութիւն մը կը ծաւալէր եղկ արեւին հետ: Հոս՝ ձմեռը շա՛տ մեղմ, շա՛տ քմայքոտ է. ամրան նման գեղեցիկ օրեր ունի: Ծովեզրի ճամբով պարտէզ հասայ. դիմեցի գէպի քարէ պատշգամբ. հո՛ն է որ նէ պիտի երեւար: Ու թեւերս պսակին գրած՝ մոռցա՛յ ինքզինքս.

Ձեռք մը՝ թեթեւ կերպով թեւիս դպաւ. ետ դարձայ՝ նէ՛ էր, երա՛զը, որ ա՛յնքան յանկարծակի կ'երեւէր ու ա՛յնքան արագ կը չքանար: Ո՛չ իսկ ձեռասեղմում մը, ո՛չ իսկ բառ մը. ես արձան մ'էի ներա անհուն, ոգեղէն ատտուածութեան հանդէպ:

— Բեզ շա՛տ սպասցուցի, ոկոաւ նէ ա՛յնպէս սիրաձայն:

Իբրեւ պատասխան՝ ես ժպտեցայ. եթէ չըթունքներու գողը, եթէ աչքերու թաց սարսուռը ժպիտ մը ըսել են:

— Որը ա՛յնքան պայծառ է, ծո՞վը կը դիտէիր՝ շտապեց աւելցնել նէ:

Ես՝ ցնցուեցայ եւ անգիտակից խենթի մը պէս յանկարծ՝

— Ո՛չ, ըսի. ո՛չ, ծովին, ալիքներուն խորը ծրփացող անդրաշխա՛րհն էր որ կը դիտէի, անոր գաղտնի՛քն էր որ կ'ուզէի գուշակել:

— Կախարդ, կախարդ ես ուրեմն, եւ ծիծաղեցաւ նէ:

— Ծո՞ւլն է կախարդ, ալիքնե՞րն են կախարդ, անոնց մէջ տեսած երա՞զս է կախարդ, երազին սէ՞րն է

— Ռաֆայէ՛լ, Ռաֆայէ՛լ, եկո՛ւր, ճանչցի՛ր եղբայրը, ըսաւ մէկէն նէ՝ ետ դառնալով: Սարտեաչ, սիրուն տղեկ մը՝ որ փայտէ շրջանակ մ'ու գաւազանիկ մը առած էր ձեռքը՝ դէպ ի գիտ վազեց: Ա՛հ, նէ այդ պղտիկէն ալ ա՛յնքան սիրուած էր. . . : Սիրտս կը յորդէ՛ր միշտ այս անակնկալներու հանդէպ. առանց ճշմարիտ գիտակցութիւնն ունենալու շարժումներու, սեղմեցի պղտիկին ձեռքը եւ անոր փափուկ մազերը սկսայ փայփայել:

— Ինչպէ՞ս սիրուն էք, ինչպէ՞ս բարի. . . կը կրկնէի: Սակայն գուցէ բիրտ էր գգուանքս, որովհետեւ ան՝ աչքերը լա՛յն բացած ետ ետ քաշուեցաւ: Անգո՛ւթ, անգո՛ւթ. . . դու խլեցիր ամբողջ էութիւնս, ամբողջ բառերս: Եւ ահա հազիւ կարող կ'ըլլամ բան մը թոթովելու՝ դու նորէն կ'ընդմիջես գիտ, ուրիշին խօսք մ'ուղղելով: Անգո՛ւթ, ո՛վ անանուն աղջիկը իմ աննիւթական կայութեանս. . . :

Ու ես մի՛շտ շփոթ, պարտուած, կը սպասէի. նէ մօտիկս էր, նէ, ա՛յնքան ըղձալի եւ սակայն չէի տեսներ. . . : Ինչո՞ւ գողցար ճաճանչը բիրտերուս:

— Չե՞ս փափաքիր, երթանք հո՛ն, դէպ ի այն լայն ուղին. ա՛յսպէս, ծո՞ւլն ալ քեզ չի հրապուրեր, ա՛յսպէս, ալիքներն իրենց զաղտնիքներով ա՛լ քեզ չեն տանջեր, ըսաւ նէ:

Կատակ մը՝ որուն ծանր տալաւորութեան տակ

կարմրեցայ ես. — երթա՛նք, շշնջեցի:

— Ռաֆայէ՛լ հո՛ս, հո՛ս, վազէ՛ մէկ անգամ. եւ պզտիկը անմիջապէս առաջ անցաւ իր շրջանակը գլխատորելէն:

Քանի մը քայլ անդին մեծ ուղին էր: Հոն հասանք, մենք՝ նստարանի մը վրայ տեղ բռնեցինք, մինչ պզտիկը սկսաւ խաղալ քիչ հեռուն:

— Ես այս ծառուղին չա՛տ եմ սիրեր, ըսաւ նէ մեղմ ձայնով մը. այս ծառուղին՝ լայն ու օդասուն, հակապատկեր՝ մեր քաղաքի մութ, նեղլի՛կ փողոցներուն: Հո՛ս, այս ճամբու մթնոլորտին մէջ անծանօթ ու մեծդի բան մը գտած եմ որուն տպաւորութիւնը՝ հոգիիս խորը ահալի յուզումներ է ծնած, հեռուէն ժամանող հովի մը նման որ խաղաղ ալիքները կը քրքրէ: Դու բնաւ ոչինչ չե՞ս նշմարած այս լա՛յն ուղիի տեսքին մէջ:

Այո՛, այո՛. խորհուրդնե՛ր, գաղտնիքնե՛ր, լայն ու տեւող . . . :

— Ես՝ այնքան իշխող ու կատարեալ գտած եմ այստեղի արտաքին երեւոյթը: Բնութեան չորս եղանակներու արուեստը՝ իր բովանդակ իմաստութիւնով կ'արտայայտուի հոս: Ամառը՝ այս հսկայ ծառերը կը զարդարուին հո՛ծ տերեւներով: Աղմկոտ բազմութիւն մը կը խլրտի փոշիին մէջ, արեւին տաք գգուանքէն խուսափելով: Չեմ սիրած այս պահը: Աշնան՝ ամպոտ երկնքի մը տակ այս ուղին կը լռէ, կ'ամայանայ. այս ծառերը ա՛յնքան խորհրդաւոր կը դառնան: Քանի՛ անդամներ մենաւոր եկեր եմ շրջիլ...: Դեղին տերեւներ հիւծած երազներու պէս վրաս կը թափէին. ես կը վախնայի՛ բայց կը սիրէի իրերու այս յաւիտենական ան-

կումը, ես այնքան կը զգացուէի, այնքան կը յիշէի, այնքան կ'երազէի . . . : Ձմրան ու գարնան ալ գրաւիչ է այս լայն ծառուղին, լրացուց նէ թախծասուն, վարանող վանկով մը :

— Ձմրան ու գարնան ալ, աւելցուցի ես : Ձմրան, չէ որ ահաւասիկ բաց գերեզմանի մը կը նմանի : Ու գարնան՝ այս ուղին օրօրան կը դառնայ, չէ՞, օրօրան՝ դալար երազներու, օրօրան կեանքի, օրօրան յարութեան . . . : Գարունը մօտ է, չէ՞ . . . :

— Գարունը մօտ կը թուի, թաղուած կեանքերու յարութիւնը մօտ կը թուի անոնց՝ որոնք չե՛ն ըզգար ժամանակի գահավիժումը, որոնց հոգին թանձր կեղեւով մը պլլուած է եւ հիւծող, հիւանդացնող յուզումներ պայն չե՛ն չարչարեր . որոնց մտածումը կո՛ւտ զրահ ունի եւ չի վիրաւորուիր անծանօթ կամ յայտնի տառապանքի նետերէն, որոնց նայուածքը միայն իրենց «ես»ին վրայ կը հանգչի ու կը հիանայ . . . : Սակայն անոնք՝ որոնք վայրկեաններու մահուան գիտակցութիւնըն ունին, որոնք իւրաքանչիւր ցնցումի գերեզման մը փորուած կը զգան իրենց ներսը, անոնք՝ ըսէ՛, ի՞նչ պէս պիտի ապրին մինչեւ գարուն . . . , մինչեւ յարութիւն . . . :

Նէ դարձեա՛լ լուց . շա՛տ յուզուած կը թուէր . իր շեշտերուն մէջ ա՛յնքան թախիժ, այնքան յուսահատութիւն խտացած էին : Նէ՛, այդ բացառիկ այլաբանութիւնը, այդ լուսատու էութիւնը հոգիով այնպէ՛ս մռայլ էր : Սնձայն՝ ե՛ս ալ պատարուն ներս նախազգացումներուն ճնշող խաւարով, կ'աշխատէի պատասխան մը գտնել : Նէ ծառերը սկսեր էր դիտել . . . :

— Եւ սակայն հա՛րկ է որ տոկան, հա՛րկ է որ

ապրիլն մինչեւ գարուն... , մինչեւ վերածնունդ...
Անոնք՝ որոնք տիեզերքի բոլոր իրողութիւններուն խո-
րունկ գիտակցութիւնն ու ճշմարիտ տպաւորութիւնն
ունին՝ հա՛րկ է որ տոկան, հա՛րկ է որ ապրին մինչեւ
գարուն, սկսայ ես։ Անոնց ձգտումները, անոնց գո՛րծը
այս կերպ կը պահանջեն. տպաւորուիլ ու տոկալ, տը-
պաւորուիլ ու ներշնչուիլ, տպաւորուիլ ու ծնիլ նո՞ր
խտէալներ, նո՞ր գործեր...։ Ի՞նչպէս, հիւանդանա՞լ ի
տես տխուր երեւոյթներու. զգացուիլ ու հիւանդանալ՝
փոխանակ ժպտելու, փոխանակ սրտազինուելու այն
վսեմ գաղափարով, այն մխիթարական զգացումով թէ՛
նուիրումի ասպարէզը կը լայննա՛յ հետզհետէ, հետե-
ւաբար մահն ու փա՛ռքն ալ աւելի մեծ ու վճիտ կ'ըլ-
լան...։ Այո՛, ե՛ս ալ այն համոզումը կազմած եմ թէ՛
բնութեան մէջ արձակուած ամէ՛ն սեւ ճիչ գերեզմա՛ն
մը պէտք է բանայ ներաշխարհներու խորքը, սակայն
գերեզման մը՝ որուն մէջ թաղուի լքումի, վատութեան
զգացումը, եւ ո՛չ թէ մեր յոյսերէն, մեր կորովներէն
մաս մը։ Յետոյ՝ ես կը բաղձամ որ այս գերեզմաննե-
րու քով օչօրաններ ալ գտնուին. օրօրաններ՝ ուժի եւ
հաւատքի...։

— Այո՛, ճիշդ են ըսածներդ, պատասխանեց նէ
ջերմագին եւ աչքերը հպարտութեան մը բոցով ար-
ծարծուն... ճի՛շդ են ըսածներդ, բայց իրականութեան
մէջ այնպէս չէ։ Իւրաքանչի՛ւր նոր ամպ, իւրաքան-
չի՛ւր նոր խոչնդոտ՝ լքումի, յուսահատութեան թոյն
մըն է նոյն իսկ ամենազօրաւոր նկարագիրներու համար։
Դու կը ցուցնես հոգեբանական այն դրութիւնը՝ որուն մէջ
պէտք են ըլլալ անհատները, սակայն պէտք է հկատել
զանոնք ա՛յնպէս՝ ինչպէս որ են դրապէս։ Որքա՞ն դժ-

ուար է ոգեղէն տիեզերք մը բարեշրջել...։ Ա՛հ, ուժի եւ գործի հսկայական անհամեմատութիւնները...։

— Այդ անհամեմատութիւնները մի՛շտ պիտի գոյութիւն ունենան եւ աւելի մեծ դի՛ չափերով, ի՛նչքան որ տեւէ մարդկային արդի մտածելակերպն ու գործունէութեան ուղղութիւնը, յարեցի ես։ Երբ բանականութեան եւ բնութեան օրէնքներուն միջեւ հա՛շտ, ճշգրիտ ներդաշնակութիւն մը հաստատուի՝ այն ատեն գուցէ բարեշրջումի ընթացքը նուազ դժուար եւ առաւել արագ ըլլայ, ա՛յն ատեն գուցէ հաւասարութիւն մը կարելի ըլլայ ընդունիլ շատ մը անհաւասար հակակշիռներու մէջ...։

— Այո՛, այո՛, մըմնջեց նէ այնքա՛ն քաղցրօրէն, եւ սկսաւ նայիլ աչքերուս մէջ...։ Ներս աչքի՛րը։ Ես սկսայ դողալ ու շառագունիլ անոնց թափանցող ճառագայթներու ազդեցութեան տակ։

— Այո՛, այո՛, դարձեալ մըմնջեց նէ ու շարունակեց նայիլ ինծի...։ Ես կ'ուզէի խուսափիլ, ծածկըւիլ, չայրելու համար ներանէ բխող կրակներէն։ Հընո՞ց, հնո՞ց գեղեցկութեան եւ բիւրեղ գաղափարականի...։

— Ե՛լ, ըսաւ մէկէն ցնցուելով ու ոտքի կենալով, ե՛լ պտըտինք ծառուղիի երկայնքին։

Միայն այս պահուն զգացի որ նէ եզակիով կը խօսէր հետս։ Սիրտս յորդեցա՛ւ անհուն բերկրանքով, ուզեցի աղաղակել ներս թէ՛ շնորհակա՛լ եմ, թէ՛ երջանի՛կ եմ...։ Բայց ուժ չունէի, չունէի մանաւանդ համարձակութիւն։ Նէ ա՛յնքան մեղմ, ու այնքա՛ն իշխո՞ղ էր։ Ա՛հ, քո՛յր, քո՛յր, ես կը հաւատայի որ սիրազօդ մտերմութեան մը համար երկար տարիներու

ճանաչողութիւն հարկ չէր, ես կը հաւատայի ու կը հաւատամ անխա՛ռն, վճիտ զգացումի, մտածումի գոյութեան՝ էականերու ներսը... Դո՛ւն, քո՛յր, ահաւասիկ... :

— Ինչո՞ւ կը տատամսիս շարունակեց նէ զիս ապշած տեսնելով :

— Կու գամ, ահաւասի՛կ որ կու գամ, շնջեցի ես. — միշտ միասի՛ն, աւելցուցի գրեթէ անլսելիօրէն :

Ու պտըտեցա՛նք երկար, իրարո՞ւ մօտիկ, առանց ակնարկութիւններու, հսկառակ այն զօրաւոր փոթորկումներուն՝ որոնք ո՛չ միայն զիս — ես զայն կը նկատէի — նէ՛ ալ կը չարչարէին : Ժամանակը կը սահէր, տեսայ՝ արեւմուտքը հիր գոյներու ծո՛վ մըն էր... Մենք կը շարունակէինք խօսակցիլ ընթացիկ կեանքի եւ մասնաւորապէս անոր զուարթ կէտերուն վրայ. կարծես պահ մը թաղե՛լ ուզէինք մեր նախկին խօսակցութեան ազդեցութիւնը : Եւ կը ժպտէինք, կը ծիծաղէինք, երկա՛ր, երկա՛ր...

— Դոյրի՛կ, քոյրի՛կ... Պզտիկ Ռաֆայէլն էր. զայն մոռցեր էինք բոլորովին :

— Երկի՛նքը, արե՛ւը, քոյրի՛կ, Անճէ՛լիքա... շարունակեց պոռալ ան...

— Անճէ՛լիքա... բացագանչեցի ես յանկարծ բարձրաձայն : Եւ մենք բնազդաբար իրարու դարձանք, նէ՛ կարմրած ու քաղցր, ես՝ երջանիկ ու անէացած՝ այս սիրելի՛, այս պաշտելի՛ յայտնութենէն...

— Անճէ՛լիքա, Անճէ՛լիքա...

Դ .

Ներա անունը սրտի՛ս մէջ, երեւակայութեանս
մէջ, աչքերո՛ւս խորը, շուրթերո՛ւս վրայ հեռացայ... :
Ո՛հ, այն անհուն գգուանքը որ ես կ'ընծայէի ներա
անուան . Անճէ՛լիքա... : Ո՛հ, քա՛ղցր ներդաշնակու-
թիւն, ո՛հ, վսե՛մ երազս, Անճէ՛լիքա, ի՛նչ ժպիտ էր
երբ բաժնուելու համար ձե՛ռքս կը սեղմէիր, այո, այո՛ ,
սովորականէ ա՛յնքան խիստ ու ջերմօրէն : Ի՛նչ նայ-
ուածք, շուրթերու ի՛նչ անծանօթ թրթիռ էր ունեցար
երբ ես գերմարդկային ճիգով մը քեզի՛ դարձուցի բի-
բերս՝ նոր ժամադրութեան մը պաղատանքը շնչառու-
թեանս մէջ զսպած : Անճէ՛լիքա, Անճէ՛լիքա, ինչպէ՛ս
փախայ՝ հովի մը նման՝ երջանիկ մեղմութեամբ հեծե-
լէն . քու իտէական էութի՛ւնդ, քու էութեանդ աննը-
ման անունը սրտի՛ս մէջ, շուրթերո՛ւս վրայ՝ ինչպէ՛ս
փախայ... : Ու ներէ՛, ներէ՛ ինծի, իմ Անճէ՛լիքաս,
բոլորին ալ ըսի՛ անունդ, եւ քարերուն, եւ ծովին, եւ
երկնքին, եւ խաւարին, եւ լոյսին, ըսի անունդ, նե-
րէ՛ ինծի . ըսի՛ որպէսզի անոնք ալ պաշտեն քեզ... :

Երեք օրեր անցեր են, երեք յաւիտենականու-
թիւններ՝ եւ ես քեզ չտեսայ դեռ . գիտե՞ս, ո՛վ դի-
տակէտը իմ գոյութեանս ձգտո՛ղ հիւլէներուն . երեք
օրե՛ր... :

Կ'անձրեւէ՛... : Ամպերէն հոսող մեղմ խա-
ւարը և անձրեւին ձայնը կը լեցնեն լո՛ւռ խուցս : Երեք
օրեր այսպէս շարունակ . հեռո՛ւ ներանէ, այս միօրի-
նակ երգին ու մութ ձանձրոյթին հետ : Եւ կը կաթի՛
անձրեւը անդադրում... : Անգո՛ւթ երկինք, ինչո՞ւ կը

փոթորկիս, ինչո՞ւ կը սեւնաս, ինչո՞ւ լուսեղէն կապոյ-
տովդ չես ժպտիր, չես գթար իմ վրայ, ներա վրայ,
մե՞ր վրայ...: Կ'անձրեւէ՞ միշտ: Խենթ հով մը դաժան
ծիծաղով կը չարչարէ և ամպերը, և անձրեւը, և փակ
փեղկերը: Շնչէ՞, հո՛վ, շնչէ՞, ծալքերուդ խորը ճա-
ճանչներ ծրարած ինկի՞ր սենեակս. ահաւասի՛կ որ պա-
տուհաններս կը բանամ. ինկի՞ր հոգիիս մէջ...:

Կ'անձրեւէ՞. երեք օրեր այսպէս են...: Ես կը
խեղդուի՞մ այս ճնշող, այս ձանձրախտաւոր մթնոլորտին
ալքը: Ինչպէ՞ս տեսնել նէ, ինչպէ՞ս ներա մօտիկ ըլ-
լալ. այնքա՞ն կարօտցայ: Երեք օրե՞ր...

Եւ կը չարչարուէի. ընկճող անհանգստութիւն
մը կ'աճէր ներսս. սենեակս հետզհետէ կը նեղնար կար-
ծես զիս սեղմելու, զիս փշրելու համար: Դուրս ձը-
գեցի ինքզինքս... հովք, անձրեւը կը զարնէին հովա-
նոցիս, կուրծքիս, ծունկերուս. ես կը քալէի անզգայ
ու բոլորովին աննպատակ: Որքա՞ն, չգիտեմ. ինքզին-
քըս կեդրոնական նամակատան առջեւ գտայ մէկէն: Եր-
ջանիկ նախազգացում մը այրեց սիրտս. եթէ նամակ
ունենայի ներանէ...: Հարցուցի վստահ շեշտով մը. պաշ-
տօնեան գոց քարգ մը յանձնեց ինծի. բացի զայն յու-
սալից ու դողդոջուն. Անճէլիքա՞ն էր...: Այսպէ՛ս
սիրո՞ւն, այսպէ՛ս մեռցնող անակնկալ: Նէ կը գրէր.

«Ընկե՛րս,

«Կիրակիէն ի վեր լոյս չկայ. այնքա՞ն կ'անձրե-
ւէ: Երբեք չմտածեցի՞ր երթալ գէպի պարտէզի լայն
ծառուղին, շրջիլ հոն՝ ամպերու պաղ, տխրանուագ ար-
ցունքին ու մռայլ ստուերին տակ...: Երբեք չփափա-
քեցա՞ր վերապրիլ: Ո՞հ, այնպէս տարօրինակ է...:

Չեմ յուսար որ դադրի շուտով այս տանջո՞ղ,
տամուկ, օդի մոլեգնութիւնը: Վաղը մեզի եկուր. կըր-
նաս գտնել մեր տունը չէ՞...: Քեզ մօրաքրոջս ալ կը
ծանօթացնեմ: Եկո՛ւր, կը սպասեմ. կը խօսինք ալ ա՛յն-
պէս երկա՛ր, երկա՛ր...:

Անճէլիքա»

Քանի՜ անգամներ կարդացի, համբուրեցի՞ քար-
դը. ո՛չ մէկ խորհրդածութիւն, ո՛չ մէկ ակնարկ կը
նուիրէի ներա քանի մը տարօրինակ տողերուն: Հրաւերի
բառերն էին միայն որ կը կրկնէի ես անհոգ հպարտու-
թեամբ մը. «Եկո՛ւր. կը սպասեմ...»: Այո՛, այո՛, նէ՛
ալ կը տանջուի, նէ՛ ալ անհամբեր է կը տրամաբանէի
ինքնիրենս՝ բոլորովին մանկօրէն: Վա՛ղը, վաղը պիտի
երթամ...: Ու քարդը միշտ ձեռքս, զնէ շուտով տես-
նելու վստահութիւնով արբշիռ՝ դուրս ելայ նամակա-
տունէն, սկսայ քալել արագ արագ, իբրեւ թէ ստիպո-
ղականութենէ մը մղուած ըլլայի, իբրեւ թէ իմ անհա-
տականութիւնս ներկայացնող ուրիշ անձ մը կենար և
ես հրաւերի լուրը անոր յայտնելու համար փութայի:

Սենեակ մտայ յոգնած ու թրջուած: Ինկայ աթո-
ռի մը վրայ, փակեցի աչքերս և քաղցր, ջերմ զգա-
ցումներու հեղեղի մը ալիքներուն անձնատուր՝ սկսայ
երազել: Ահա՛ կ'երթայի, սրտատրոփ կը սեղմէի դրան
կոճակը...: Անճէլիքան իր անո՛ւշ ժպիտով կ'ընդունէր
զիս, ահա՛ նէ զիս իրեններուն կը ներկայացնէր, ահա՛
մենաւոր՝ կը բանայինք մեր հրաբխուած սրտերը, դո՛ւրս
կը թափէինք սիրոյ ա՛յնքան կրակ...: Ու նորէն ու
նորէն կը կրկնէի հեշտալից անըջանքս, ու կը խորնայի
ծանրարթուն վերացումիս մէջ: Յանկարծ՝ վայրկեան-
ներու այս երեւակայուած երջանկութիւնը ներսս տե-

սակ մը տխուր տրամադրութիւն դրաւ. ես սկսայ ամպոտիլ. ծա՛նր, լացնող անհանգստութիւն մը իջաւ էութեանս վրայ. լքուամը կարծես յորձա՛նք, յորձանք ողողեց զիս: Ո՛հ, երանութենէ՛ լքում շաւիղը որքա՛ն կարճ է: Ստէպ՝ բերկրանքի զգացումները իրենց խորութեան մէջ կամ արդէն իսկ մո՛ւթ են, կամ մթութիւններ կը ծնին: Մարդկային հոգեբանութեան մէջ քանի՛ թաքուն ու անբացատրելի հակադրութիւններ կ'աճին . . . :

Եւ նորէ՛ն սկսայ կարդալ ներա քարդը. չգիտեմ լո՞յս թէ խաւա՛ր, հոգիի խաւա՛ր առնելու համար անկէ: Նորէն վերսկսայ, կանգ առնելով իւրաքանչիւր նախադասութեան վրայ, սակայն միշտ աչքիս հանդիպեցան հետզհետէ մեծցող համեմատութիւնով, խորհրդաւորութիւնով «քեզ մօրաքրոջս ալ կը ծանօթացնեմ» խօսքերը: Մօրաքրո՛ջս, կը թոթովէի ես ապշած, ինչո՞ւ, միթէ Անճէլիքան որբուհի՞ մըն է, կարելի՞ է որ նէ որբուհի՛ մ'ըլլայ, նէ՞, այդ հրեշտա՞կը. ներա ծընողքը ի՞նչպէս մեռան, ի՞նչպէս բաժնուած կրնան ըլլալ մշտապէս . . . : Եւ չէի կրնար ընդունիլ որ Անճէլիքան որբուհի մ'ըլլար, կեանքի ճամբուն վրայ մեռաւո՞ր, անտէ՛ր ծաղիկ մը. չէ՞ որ ներա իմաստութիւնը, ներա գեղեցկութիւնը ուժե՛ր են որոնք կ'ապրեցնեն . . . : Ի՞նչպէս հեռացած կրնան ըլլան ներա ծընողքը, ի՞նչպէս ներա հզօ՛ր, անմե՛ռ էութիւնը զանոնք չէ վերակենդանացուցած . . . : Ո՛հ, Անճէլիքա, Անճէլիքա, դուն ինձի պիտի ըսես, դուն ինձի պիտի բացատրես ամէ՛ն բան, չէ՞, ընկե՛րդ եմ. ո՛հ, ես լեցո՞ւն եմ, ես կը յորդի՛մ, ես լա՛լ կ'ուզեմ քեզի համար.

դուն զուա՛րթ ու թռչուն մնացիր զուարթունի մը նը-
ման: Ես կ'ըզձա՛մ, կը սիրեմ մո՛ւթ ըլլալ, Անճէ՛լի-
քաս, տո՛ւր ինծի քու ամպերդ, քու սե՛ւ այրումնե-
րդ . . . , ես զանոնք համբոյրներո՛վ կ'ընդունիմ: Ես
մո՛ւթ ըլլալ կը սիրեմ, Անճէ՛լիքաս, քու խաւա՛րդ ալ
ինծի տուր, ես կը սիրեմ մռա՛յլ, լռութեամբ ու ան-
նիւթ արցունքով յղի անդունդ մ'ըլլալ. դու միշտ
լո՛յս մնացի՛ր ու վարդավառ՛է զիս, ես քե՛զ միայն
կը ճանչնամ Անճէ՛լիքաս :

Ե .

Յուրառ ու մթար օր է։ Թանձր մշուշ մը կը ծածանի մթնոլորտին մէջ . ամէն ինչ թերաստուերի մը խորը սուզուած է։ Սենեակիս առարկաները մռայլ նայուածքով մը ինծի դարձած են . միայն վառարանիս խո՛ւլ ձայնը , կայծերու չո՛ր ճարճատիւնը կը լսուի , միայն բոցերը՝ կարմիր ու լուսեղէն , ինծի՝ կը ժպտին։ Մշո՛ւշ , մշո՛ւշ է ներսս և դուրսը՝ տամուկ մառախուղ մը դեռ աւելի կը խտանայ։ Ես անշա՛րժ , ինչպէս ճշմարիտ տառապանքի անդրի , կը ճշա՛մ անձայն . քիչ անդին թռչնիկներ ճառագայթի մը բաղձանքով զեղուն կուլա՛ն , տերեւներու թաց մարմինն վրայ նստած։ Յուրառ ու մթար օ՛ր է

Կէսօրէն քիչ վերջ՝ տխուր ու գոհ ճամբայ ինկայ Անճէլիքային երթալու համար։ Սառն հով մը կը փչէր , հոծ աղջամուղջը պաղ ճնշումով կը զարնուէր դէմքիս։ Այնքա՛ն կը փափաքէի անշարժ , մենաւոր ըլլալ երազներուս հետ . կ'ուզէի փակել աչքերս քալած պահուս ալ . այսպէս՝ անվրդով վերացումի մը մէջ կրնայի մնալ։ Անցայ մանուածապատ փողոցներ , պզտիկ հրապարակ մը հասայ և սկսայ նայիլ տուններու թիւերը։ — Ա՛յս պէտք է ըլլայ ըսի իւրովի , բարձր ու գեղեցիկ տան մը առջեւ կենալով . այո՛ , Անճէլիքան ա՛յսպէս էր բացատրած։ Թախծագին ներաշխարհիս խորքը հզօր սարսուռ մը հոսեցաւ . ամպոտ տրամադրութիւններս դողալ սկսան , ես կը լսէի սրտիս թրթիռը , ա՛հ , նէ չիմանա՛ր որ ես դողդոջուն խաւա՛ր մըն եմ հի-

մա... Ու ճնշեցի կոճակին. ոտքերու արագ և թեթեւ շշուկներ լսուեցան. դուռը բացուեցաւ մեղմիկ... :

— Անճէլիքա... ձայնեցի ես յանկարծ հիւանդագին և պաշտամունքի թափով, Անճէլիքա... և անգիտակից ու քաղցր գորովի շարժումով մը բռնեցի ներա երկու ձեռքերը... : Նէ՛, նէ՛ դէմս էր այնքա՛ն գեղեցիկ, այնքա՛ն աննման : Կապտորակ, թեթեւ ըզգեստի մը մէջ՝ ուր իր կերտուած էութեան աստուածութիւնը կը ցուար, նէ՛ մօտիկս էր. մութ դեղձան մազերը բոլորովին արձակ, փռուած՝ գիրգ փրփուրի նման իր ուսերուն վրայ. նէ՛ մօտի՛կս էր, հրեշտակս... :

— Եկո՛ւր, ըսաւ սանդուխներէն վեր բարձրանալով, եկո՛ւր... :

Ես այնքա՛ն բազմազան փոթորկումներու տակ ընկճուած, արբշի՛ռ ներա յանկարծակի երեւումէն, ներա բուրումնագե՛ղ քաղցրութենէն, սկսայ հետեւիլ... : Ընդարձակ սրահ մը հասանք. հիւրասրահն ըլլալու էր. — պարզ՝ սակայն ա՛յնքան գողտր ու ճաշակաւոր կերպով կահաւորուած. վարագոյրները կիսով չափ իջեցուցուած էին, մեղմանուշ ստուերի մը մէջ էինք :

— Նստէ՛, ուրեմն ա՛յսպէս... կը շնջար նէ մեղրալից ժպիտով, ա՛յսպէս... :

Ներա մրմունջներուն իրրիւ պատասխան՝ իմ բոլոր խօսքս շուրթերուս դողը, աչքերուս բլբլեղ հեղո՛ւկն էր : Մէկէն սրահի ձախ կողմէն դուռ մը բացուեցաւ. Ռաֆայէլն ու կին մը միասին դուրս ելան : Նայեցայ Անճէլիքային, թեթեւ կերպով շառագունած էր. ոտքի ելայ անմիջապէս ու ամչկոտ վրդովումով մը անոնց դիմեցի :

Ա՛յ, պարոնը՝ մայրի՛կ, ի՞նչ լաւ է... , սկսաւ նկատիկը գեղգեղանքի մը նման: Ես կը կարմրէի, սիրտըս ա՛յնքան կը բաբախէր... : Անճէլիքան մօտեցաւ և ինծի դառնալով՝ — Մօրաքոյրս... մըմնջեց: Յետոյ շուտով — Մօրաքո՛յր, ահաւասիկ այն՝ որուն մասին կը խօսէի... : Զգացի որ ներս ձայնը կը դողար... ես՝ ներքին յուզումներս զսպել ջանալով՝ սեղմեցի մօրաքրոջ ձեռքը:

— Ուրախ եմ պարոն, սկսաւ մօրաքոյրը. ուրախ եմ ձեզ անձամբ տեսնելու: Անճէլիքան ձեր մասին ինծի բաւական խօսեցաւ:

— Շատ մեծ գոհունակութիւն է ինձ համար ձեզ հետ ծանօթանալ՝ կակազեցի ես պատասխանած ըլլալու համար: Կը վախճայի յիմարութիւն մ'ըսելէ. այնքան դժուար էր երկու բառ իրարու քով բերել այս օրինակ պարագաներու մէջ:

Տիկինը քաղցրօրէն հրաւիրեց զիս նստելու, ինք ալ նստաւ և յարեց.

— Ի՛նչպէս, տուներնիս շուտ գտա՞ք:

— Այո՛, այո՛, ըսի ես. ծանօթ ու լաւ դիրքի մը մէջ կը բնակիք տիկին, և յետոյ՝ օրիորդը ա՛յնքան լաւ բացատրած էր ինծի... : Նորէն բնազդաբար Անճէլիքային դարձայ՝ նէ կարմրած, բիւրբը խոնարհած էր. ես յիմարութիւն մը ըսած ըլլալու տպաւորութիւնն ունեցայ: Տիկինը կարծես ուշադրութիւն չէր դարձուցած վերջի խօսքերուս, որովհետեւ քիչ մը մտածկոտ երեւոյթով ըսաւ.

— Արդարեւ այս քաղքի գեղեցիկ մէկ մասին մէջ կ'ապրինք, լաւ ընտրուած է տուներնիս... — Հիւստիս ձեռքէս հառաչանքէ մը վերջ շարունակեց. — շատ գոհ

պիտի մնայի պարոն երբ գայիք ստէպ. կը տեսնէք որ մինակ ենք գրեթէ...

— Մայրի՛կ, պարոնը շատ լաւ է. ան զիս կը սիրէ մայրի՛կ, նորէն սկսաւ պզտիկ Ռաֆայէլը:

— Այո՛, այո՛, հրեշտակս, անիկա պիտի գայ միշտ, կը խոստանայ գալ, չէ՞ մենք մինակ ենք...

Քառորդ ժամի մը չափ խօսեցանք գրեթէ զանազան խնդիրներու վրայ. Անճէլիքան քիչ կը մասնակցէր: Յանկարծ դրան զանգը զարնուեցաւ. Անճէլիքան գնաց և վերադարձաւ, քանի մը խօսք փոխանակեց ցած ձայնով՝ մօրաքրոջ հետ:

— Ներեցէ՛ք ձեզ այսպէս ձգելուս պարո՛ն, ըսաւ տիկինը ոտքի ելլելով. հարկ է որ պահ մը հեռանամ ստիպողական գործի մը համար:

— Ոչի՛նչ, ոչինչ, տիկին՛ն թոթովեցի ես:

— Մայրի՛կ ես պարօնին քով կը մնամ:

— Լա՛ւ, լաւ փայէ՛լս, ըսաւ տիկինը և գլխու շորտումէ մը վերջ հեռացաւ:

Պզտիկը վազեց բերաւ իր խաղալիքները. — Նայեցէ՛ք, պարոն ինչե՛ր ունիմ... ձայնեց: — Այո՛, սիրո՛ւնս, խաղցիր տեսնեմ... պատասխանեցի ես, և ան որահի մէկ կողմը քաշուած սկսաւ իր խաղալիքներով զբաղիլ:

Անճէլիքան նստաւ բոլորովին ինծի մօտիկ, ես փչրուած դրութեան մը մէջ ներա նայեցայ.

— Ի՛նչպէս, մօրաքոյրս լաւ գտա՞ք ըսաւ յանկարծ նէ մտածկոտ ու անթափանցելի շեշտով:

— Ազնիւ տիկին մը, անշուշտ մօր մը նման... յարեցի ես անգութօրէն ու նայեցայ ներա: Տժգունած էր ու կը դողար. իր աչքերուն մէջ արցունքներ տեսայ, ի՛մ ալ հոգիիս ամպը պատռեցաւ...

— Անճէ՛լիքա, Անճէ՛լիքա, մըմնջեցի ես պա-
ղատագին, ըսէ՛, ըսէ՛ ինծի, ինչո՞ւ մօրաքրոջդ քով
ես... , ինչո՞ւ մինակ էք... կ'աղաչեմ, ըսէ՛ ինծի... :

Նէ սկսեր էր լալ անձայն, հո՛ն, քիչ հեռուն՝
պզտիկը ինքնիրմով գրաւուած կը թուէր:

— Ա՛յսպէս, դու կը լռե՞ս Անճէ՛լիքա, հառաչե-
ցի նորէն:

— Լսէ՛, անծանօթ ընկերս, սկսաւ նէ յանկարծ
լուռ հեծեծանքով. ես քեզի ահաւասիկ կը պատմեմ
կեանքիս ա՛յնքան կարճ, ա՛յնքան եղբրական առաս-
պելը... : Բան մը գտած եմ քու էութեանդ խորը, մը-
տերիմ շո՞ւնչ մը, զիս ըմբռնող թրթռուն հոգի՛ մը և
ահաւասիկ կը պատմեմ:

Ու նէ ընդմիջեց իր խօսքը, ծածկեց աչքերը,
լոյսի՛, արցունքի այդ կապոյտ աղբիւրները, պահ մը
մնաց այսպէս... :

— Կը յիշե՞ս ընկե՛րս, գրեթէ տարի մը առաջ-
ուան նաւային արկածը... վերսկսաւ նէ թախծօրէն.
Կը յիշե՞ս՝ փոքր անուշադրութենէ մը, ցնորքէ մը ծնած
այդ ազէտը՝ որ ա՛յնքան գերեզմաննե՛ր բացաւ սրտե-
րու ու հոգի՛ն ներսը: Այն օրը՝ մե՛նք ալ - հայրս, մայ-
րիկս եւ ես - ա՛յսչափ էինք, պտոյտի ելանք մօտակայ
կղզին... : Ո՛հ, ո՛րքան լաւ կը յիշեմ այն ցերեկը. ես
ուրա՛խ, երջանի՛կ էի, ծնողքս ալ՝ որոնց միակ միւի-
թարութիւնք կը կազմէի, ա՛յնքան գոհ էին զիս լու-
սաւո՛ր տեսնելով: Տեսակ մը սիրազեղ ողջագութեանքի՛
օր, ուր՝ ես կը զգայի անորոշօրէն անհունութիւնը շա՛տ
մը հոգեկա՛ն կապերու և կարօտներո՛ւ, սակայն բոլո-
րովին հեռու էի տխո՛ւր նախազգացումնե՛ր ունենալէ.

սրտիս ու երեւակայութեանս խորը միայն երանութեան ճառագայթներու համբո՛յր ջերմութիւնը կը ըզգայի, ամպերու ո՛չ մէկ խուլ որոտում չէր ցնցած ներաշխարհս: Մինչեւ այդ օր՝ սեւին անծանօթ, լոյսի ու երգի խենթ թիթե՛ռ մըն էի. յափշտակութիւնս կա՛րճ եղաւ թիթեռի մը կեանքին նման, տժգունեցան բովանդա՛կ երազներս, այդ օր՝ վերջին՛ը իմ անհոգ, պայծա՛ռ վերացումներուս, ո՛րք...մը եղայ ես...:

Երեկոյեան պահուն էր՝ նա՛ւ նստանք վերադառնալու համար. խիտ բազմութիւն մը կար: Վերջալոյսի վառ գոյներուն մէջ՝ քանի մը օդանաւ շրջաններ կ'ընէին, բոլորս ալ կը դիտէինք գրեթէ անհո՛գ, գրաւաւած կերպով...: Յանկարծ ճիչե՛ր ելան... մեր նաւք կ'ընկղմէր, ընդծովեայ մը զայն երկուքի բաժնած էր. ծով թափեցանք շատերս, ես՝ հազիւ կրցայ ճիչ մը արձակել ու ամէն ինչ կորսուեցաւ...:

Երբ աչքերս բացի՝ անկողնիս մէջն էի, ո՛չ մեր տան՝ այլ հո՛ս, այն սենեակը...: Մօրաքրոջս տխո՛ւր, հիւժած դէմքը մօտս տնսայ.- հայրի՛կ, մայրի՛կ, հեծկլտացի, ու չգիտեմ նորէ՛ն կորսուեցաւ ամէն ինչ...:

Քիչ մը ինքզինքս վերագտնելէս ետք, ինծի ըսին որ 15 օրեր ջերմի, զառանցանքի մէջ եմ անցուցեր, ինծի ըսին որ... ծնողքս խեղդուեր են...: Մօրաքրոջս ամուսինը տարի մ'առաջ մեռած էր արդէն. ես՝ անծանօթ ընկերս... ես՝ սգաւո՛ր, թշուառ այրիի մը տան մէջ ինքզինքս ո՛րք ճանչցայ, մենաւոր զգացի : Ահաւասի՛կ, ընկե՛րս :

Եւ լռեց. դա՛րձեալ ծածկեց աչքերը իր ձեռքերով, արձանացաւ՝ անմրմունջ: Նէ սուգի արցունքոտ փոթորի՛կ մըն էր, լուռ ալէկոծութիւն մը, անձա՛յն՝ ինչպէս շատ խորէն հոսող, անդունդներու մթին ծո՛ցը լացող ջուրերը: Նէ մե՛ծ, անլսելի հեծկլտանքն էր...:

Լու՛ռ մնացի ես ալ. կուռ թախծութիւն մը կը խեղդեր և՛ սիրոս և՛ մտածումներս: Ի՞նչ կարելի է արտասանել կենդանի վշտի մը անհունութեան առջեւ. խօսքը՝ ա՛յնքան կեղծ, ա՛յնքան ատելի կը հնչէ հոգիի մը հուժկու, մեռցնող գալարումներուն քով: Արցունքի կաթի՛լ մը, տխրագին սարսուռ մը՝ գուցէ անձայնօրէն մրմնջուած բառերու երկա՛ր, նուիրական շարք մըն են. չէ՞ որ իրական ապրումը ներքի՛ն է եւ մեր զգայարանքներուն վրայ միայն այդ ապրումի արտաքին արտայայտութիւնն է որ կ'երեւի: Ես մունջ մնացի ներայուզմին հանգէպ, լռեցի՛ մինչև որ նէ բարձրացուց իր գլուխը, բացա՛ւ աչքերը՝ խոնաւ և անթափանցելի ամպրոպներէ չարչարուած ծովերու նման: Տեսայ՝ դեռ շրթունքները կը զողայի՛ն ... Թերեւս՝ տառապող հոգի՛ն էր որ կը թրթռար անոնց վրայ:

— Անճէ՛լիքա, սկսայ ես երկնչումով, սե՛ւ է, բոլորովին անգո՛ւթ է անցեալը. յափշտակութիւն ու պատրանք միախառնուա՛ծ են հոն, յաւերժական սուգե՛ր կան հոն, գիտե՛մ, Անճէ՛լիքա, ես ալ կը պաշտեմ զանոնք, այո՛, սակայն ճիշտ չեմ գտներ միշտ անոնց նայիլ...: Ո՛հ, այո՛, լաւ է ունենալ նոր յոյսե՛ր, յոյզե՛ր. լա՛ւ է բաղձալ. ո՛հ, Անճէ՛լիքա, մի՛ դիտեր միշտ խաւարի կո՛յր անդունդը...:

— Ինչպէ՛ս, դու կ'ըղձաս որ դա՛րձեալ փարիժ վերացումներու, դարձեա՛լ յափշտակուիմ... Ա՛հ, ո՛չ, ո՛չ, երազէ մը արթնցայ եւ եղերական իրականութեան մը մէջ գտայ ինքզինքս. նոր երազէ մըն ալ արթննալ ահարկու պիտի ըլլայ ինծի համար...

— Բիրտ իրականութիւնը բոլորին հանդէպ որոշ չափով անսիրտ գտնուած է, վերսկսայ ես Բոլո՛րն ալ վիրաւոր կամ փշրուած են։ Իրականութիւնը՝ վայրենի, ոճրագործ ոյժ մըն է որ միշտ կ'ընկճէ, կը ջախջախէ. անհատն՝ իր երազներու, իր յոգնութեան արժանի վարձատրութիւնը կ'ընդունի երբ գիտէ տոկալ։ Պէտք է վերանորոգե՛լ անդադրում փլուզումի ենթակայ ամէ՛ն շէնք. հիւծա՛ծ, մեռնո՞ղ երազներու շո՛ւնչ տալ. արծարծի՛լ, ձգտի՛լ, անկումի մէջ դա՛րձեալ բարձրանալ. անա՛ւասիկ ինչ որ մարդ պարտ է ընել աշխարհի ա՛յնքան հակայորձանք ուժերուն դէմ։ Ա՛յսպէս՝ անյուսահատ, ա՛յսպէս երկա՛ր հոգեվարք ունեցող անձերու մէ՛ջ միայն վսե՛մ, պաշտելի բան մը կարելի է գտնել. տիեզերքի անմահները՝ ամենէն աւելի հարուածուա՛ծ, տանջուածներն են։ Եւ յետոյ՝ երազները միշտ չի՛ն տոգունիր... վախճաններ կան որոնք սե՛ւ աղէտներ են, կան՝ որ երանութիւններ. ինչո՞ւ տկար ըլլալ ու լքումի մը մէջ անէանալ։ Աղէտը՝ հզօ՛ր է բայց մարդկային ներաշխարհը աւելի՛ աստուածային և յաղթող. տառապանքը վիթխարիօրէն հուժկո՞ւ է՝ սակայն մարդկային աննիւթական էութիւնը աւելի՛ տոկացող...։ Ինչո՞ւ չկռուիլ ուրեմն, ինչո՞ւ չստեղծել, երբ Մե՛ծ Գիտակցութիւնը, երբ հոգիի արարչագո՞րծ ուժը անպարտելի՞ է, եթէ վիժած չէ։ Ինչո՞ւ, Անճէ՛լիքա։

— Լո՛ւռ, Լո՛ւռ... կը շշնջար նէ:

— Ինչպէ՛ս թէ Լուռ Անճէլիքա, շարունակեցի ես
... Ըսէ՛ ինծի, ծնողքդ քեզի ի՞նչ թողուց. Լքո՞ւմ
թէ յիշատակ, փորձո՞ղ, սրտագինող վի՞շտ թէ յուսա-
հատութիւն: Յիշատակի մը հասցէին՝ Լքումը հայհո-
յութի՛ւն է սուգը՝ անբաւական իբրեւ յարգանք, Լո՛ւրջ
յոյզերով, երազով օծուն ապրումը՝ արժանի՛ պսակ...:

— Հերի՛ք, ո՛հ, հերի՛ք, Լո՛ւռ... եւ այս ան-
գամ նէ բարձրաձայն հեծկտաց...:

— Քոյրի՛կ, կանչեց պզտիկ Ռաֆայէլը... որու
ձեռքէն աղմուկով վար ինկան խաղալիքները. քոյրի՛կ,
կրկնեց ու վազեց եկաւ դէպի մեզ, նստաւ մեր միջեւ,
բռնեց ներս ձեռքը եւ լայակամած կը թոթովէր,

— Քոյրի՛կ, ի՞նչ ունիս, մի՛ լար քոյրիկ...:

Անճէլիքան՝ հետզհետէ աւելի՛ կը յորդէր...: Ես
ա՛յնքան գղջացեր էի խօսելուս. ինչե՛ր չէի ընել, միայն
թէ նէ խաղաղէր: Փոքրիկը դողդողալով ու արտաս-
ուագին ինծի դարձաւ, մէ՛կ ձեռքով ալ իմ ձեռքս
սեղմեց ու՝

— Պարո՛ն, կը կակազէր, քոյրիկը կու լայ...:

Ես յուզումիս մէջ շուարուն՝ կը ջանայի երեւա-
կայել թէ այս փոքրիկը որքա՛ն կը սիրէր նէ. անոր
դեռ բնագդական ցնցումներ կրող սիրտը ա՛յնքան սեր-
տօրէն յօգաւորուած էր ներս հետ. ան ալ սկսել էր
լալ՝ որովհետեւ Անճէլիքան կուլար: Ու իբրեւ պատաս-
խան անոր պաղատագին վանկերուն ես կը մրմնջէի.

— Հանդարտէ՛, հանդարտէ սիրո՞ւնս, աշխարհի
մէջ բոլո՞րն ալ կուլան, բոլո՞րն ալ...:

— Բոլո՞րն ալ... բայց քոյրիկս կը սի՛րէ՛ գիս
բայց քոյրիկս բարի է, Պարոն...:

— Այո՛, սիրունս, բարիները ամենէն շատ արցունք ունին, սիրողները ամենէն շատ կուլան, աշխարհն ա՛յսպէս է սիրո՞ւնս, հանդարտէ՛, հանդարտէ՛....: Եւ կ'ուզէի հանդարտեցնել զայն. ի տես վշտին, ի տես արցունքին կ'ուզէի անզօրօրէն՝ կոյրցնել անոր մանուկ սակայն ճշմարիտ կերպով տպաւորուող գիտակցութիւնը:

— Բայց քոյրիկս մի՞շտ պիտի լայ, բարիները, սիրողները մի՞շտ պիտ լան, Պարո՛ն, հարցուց դարձեալ ան :

— Ո՛չ, ո՛չ, սիրունս, քոյրիկդ արեւներ պիտի տեսնէ, իր արցունքները սրբող... բարիներն ու սիրողները օր մը պիտի դադրի՛ն լալէ, պիտի ժպտի՛ն, պիտի երջանի՛կ ըլլան... վերջացուցի ես :

Փոքրիկը յանկարծակի ուրախութենէ մը ողողուած, արցունքը բիբերէն կախ՝ սկսաւ ձայնել.

— Քոյրի՛կ, քոյրի՛կ, մի՛ լար, մի՛ լար, երջանիկ պիտի ըլլաս... Պարոնը ըսաւ... ու բնազդական գորովալից շարժումով մը, մեր ձեռքերը դէպի իրեն քաշել սկսաւ, ա՛յնքան, մինչեւ միացո՞ւց զանոնք իր կուրծքին վրայ...:

Զ.

Շատ օրեր անցան Անճէլիքային երթալէս ի վեր: Ես այլևս իրենց տան մէկ անդամը նկատուած էի. ստէպ կը յաճախէի, կը խօսակցէինք երկա՛ր, ընտանիօրէն: Անճէլիքայի մօրաքոյրը շատ ազնիւ կին մըն էր. կազմուածքով նիհա՛ր ու երկարահասակ, դեռ երիտասարդ էր. դէմքին վրայ տեւական թախիժ մը դըրոշմուած էր: Ամուսնին մահէն, աղէտէն վերջ նէ իր ամբողջ ուժերը, բոլո՛ր սէրերը կեդրոնացուցեր էր իր միակ զաւկին եւ Անճէլիքային վրայ:

Նիւթապէս բարեկեցիկ էին: Կ'ապրէին տեսակ մը կղզիացումի մէջ. անմոռանալի սուգը զիրենք բաժնած էր արտաքին շատ մը յարաբերութիւններէ: Մենաւորութիւնը, պաղ հեգնութիւն մը աշխարհի հանդէպ՝ ամենէն յատկանշական կողմը կը կազմէր իրենց կեանքին: Ես շատ սիրեր էի անոնց այս ապրելակերպը եւ լուրջ իմաստասիրութիւն մը գտած էի անոր մէջ: Հաւաքական ներհայեցութեան տիպաւր մըն էր այս ընտանիքը . . . :

Առաջին անգամ իրենց տան մէջ մեր ունեցած խօսակցութենէն հտք՝ Անճէլիքան բաւական ժամանակ անթափանցելի մնաց, սակայն հետզհետէ սկսեր էր ըստանալ պայծա՛ռ, խաղաղ վիճակ մը: Խո՛րապէս մը-

ռայլ՝ նէ իր բոլոր կերպերուն կ'ընծայէր այնպիսի պարզ, լուսաւոր արտայայտութիւն մը՝ որ երազային գեղեցկութեան մը տպաւորութիւնը կը թողուր իմ վըրայ: Ներա ձայնին խորքը կար անհո՛ւն գորովներու, խորհուրդներու մեղրահոս թրթիռը. կը ժպտէ՛ր եւ ժպտիտը մաքուր զանգո՛ւմն էր խաւար վիշտերու, ճառագայթող յոյզերու: Ինչ որ աւելի ուրախառիթ եւ մխիթարական կը գտնէի սակայն, ան՝ ներա ներկայով հետաքրքրուիլը, ըսեմ գրաւուիլն էր...: Յո՛յսը, նոր անուրջներ սկսիւր էին արծարծիլ ներա սրտին, երեւակայութեան ալքը. նէ սկսիւր էր վերապրումի բաղձանքներով շնչել, և եւս այն որոշ նախազգացումն ու նեցայ որ թէև նէ անցեալին միշտ վշտագի՛ւն, անրուստի սարսուռով կը նայէր, սակայն վճռած էր ուղղուիլ դէպի ապառնին՝ իր ուժերու սո՛ւրբ թռիչքով: Յաճախ կատակով կ'ըսէի. — Անճէ՛լիքա, որքա՛ն փոխուած, որքա՛ն նոր կը գտնեմ քեզ... Նէ կը ժպտէր մեղմիւ եւ յետոյ շուտով մտածկոտ կը դառնար. ես կը դիտէի զինք երկա՛ր: Նէ ամբողջ անդրաշխարհ մըն էր, անհունութի՛ւն մը. ես՝ բաց աչք մ'էի զայն կարօտով ընդգրկող...:

Մեր յարաբերութիւնները խի՛ստ մտերիմ, ջերմ պարզ դարձած էին, բայց ո՛չ մէկ նոր յայտնում, ո՛չ մէկ նոր բացատրութիւն մեր զգացումներուն եւ կուպերուն վրայ: Ներքին յուզումներու արտաքին ամենահամարձակ արտայայտութիւնները՝ գորովոտ ժպիտ մը, նայուա՛ծք մըն էր հազիւ, ա՛յնքան աննկատելի՝ որուն տեւողութիւնը միայն մենք կրնայինք զգալ ու չափել: Ես՝ եւ՛ իրկչոտ եւ՛ հպարտ էի յայտնուելու հա-

մար ինքզինքս. ներանէ հեռու՝ այնքա՛ն կը յափշտակուէի, կը ծրագրէի՝. ներա քով՝ շփոթ սնանկութիւն մըն էր որ զիս կը պատէր: Գիշերները՝ անհանգիտ, անքուն, առանց ճրագ վառելու անկողնիս մէջ նըստած ու նայուածքս ստուերահոծ միջոցին խո՛րը մուլորուն՝ կ'երագէի՝...: Ա՛յնքան տեսիլներ կուգային զիս և՛ չարչարել և՛ օրօրել հեշտօրէն. բոլորն ալ ներա շուրջ կը դառնային, բոլորին ալ մեկնակէտը և հանգըրուանը նէ՛ էր՝...: — Ա՛հ, կը մըմնջէի միշտ, ե՞րբ պիտի լսենք իրարու, ե՞րբ պիտի լսենք...: — Ես կարդացիր էի ներա էութեան ալքը այն սիրելի՛ վճիռը որ նէ տուած էր ինծի հանդէպ...: Բայց միայն կարդա՛լ, բայց միայն զգա՛լ՝ անբաւական կը թուէր ինծի, կ'ուզէի գէթ լսել անգա՛մ մը, լսել... եւ կը մեռնէի...: Ներա գորովի խօսքը կը բաւէ՛ր կեանքիս նպատակը վերջացած նկատելու համար: Չէ՞, ես կը ձգտէի աննիւթի՛ն, իտէականի՛ն եւ Անճէլիքա սրբազան խորհրդանի՛շն է էր անոր...: Ներա համբոյրը՝ իմ շուրթերուս ու փայփայած իտէալիս միաւորու՛մն էր, վերջակէ՛տը իմ ձգտող գոյութեանս, իմ գոյութեա՛նս ձգտումին...: Ե՞րբ, ե՞րբ պիտի անէանայի...: Ու սիրո՛յ, ու արցունքներո՞ւ մէջ ներա անունը կրկնելով՝ կ'ըսպատէի անզօրօրէն...:

է .

Անճէլիքան ա'յնքան մշակուած էր . ներա իմացական կարողութիւններուն մէջ ա'յնքան հաւասարակշիռ եւ ուղիղ զարգացում մը գտած էի : Նէ կը դիտէր՝ եւ իր նայուածքին հետ անմիջապէս խորո՛ւնկ, յայտնատես դատողութիւն մըն էր որ ծնունդ կ'առնէր ու կ'աճէր : Նէ ո'րքան արագ՝ ա'յնքան խորհրդաւոր էր իր յղացումներուն մէջ : Եւ ներա սի'րտը, կորովի, վըճիտ ազնուութիւններու տաճար էր . նախազգացումները՝ յաճախ թափանցող մտածումներ էին . նէ սրտո՛վ ալ կրնար խորհիլ . . . : Ներա ամբողջութիւնը՝ անխառն զանգո՛ւմն էր աննիւթական ուժերու որոնք կը գործէին հրաշալի ներդաշնակութեամբ : Նուրբ արուեստի մը հանճարեղ արտայայտութիւնն էր նէ իր էութեամբ, եւ ինքնին՝ արուեստ մը իր ուժերու ստեղծագործող վիճակին մէջ : Արուեստի մասին ներա ունեցած լայն ու ճշմարիտ հասկացողութեան աղբիւրը զարգացումի մէջ փնտռելէ աւելի իր բնածին անհատին խորքը կը դնէի . ճաշակը որ ունէր, կերպով մը փայլուն բացատրութիւնն էր իր կերտուած գոյութեան : Մեր խօսակցութիւններէն մէկ քանին գեղարուեստի նուիրուած էին : Նէ սիրահա՛ր մըն էր, կը խօսէր ջե՛րմ ու եռանդազին : Հիացումի հեղեղներ կը հոսէին ներա հոգիէն երբ մանաւանդ իտալական գեղարուեստի մասին էր որ կը դառնար նիւթը : — Թողո՛ւնք մէկ կողմ կ'ըսէր նէ,

այն մեծ հրէշները որոնք ո'չ միայն պիտի տեւեն, այլ մշտապէս պիտի ճնշեն, պիտի ոտրկացնեն իրենց գասական անհունութեամբ նորերու ընդհատ ներշնչումները...: Թողո՛ւնք մէկ կողմ Տանգէն ու Ռաֆայելը, Միքէլ Անճէլօն ու Վերտին, Լէոքարտին ու Թիցիանօն. Թողո՛ւնք այս բոլորը. հոստեղի երկինքը ինքնին աննման արուեստագէտ մըն է իր խենթ քմահաճոյքներով: Մարդկային հոգիին մէջ ո՛րքան բանաստեղծութիւն որ կայ, ո՛րքան գունաւոր ու վառ խորհրդածութիւններ կը գտնուին՝ այդ բոլորը այս երկնքի մէկ անհոգ քմայքին մէջ կարելի է տեսնել: Դիտե՞ր ես երբեք, ամպերու, ճառագայթի ու կապոյտի միախառնումը այս հորիզոնին վրայ՝ հանճարագեղ նկա՛ր մըն է...: Նոյն կերպով կարելի է խօսիլ հողին, զարդարուն քլուրներու, լեռներու մասին: Դաշտանկարներ կան որոնք գերազանց ու իրական գեղարուեստը կը ներկայացնեն, հանճարներու անգրանի՛կ ներշնչումը, տիպա՛րը, կատարելութի՛ւնը: Հա՛պա ծո՛վը՝ որ կուգայ լրացնել այս գո՛ղտը գաշնակութիւնը ու կազմել երրորդութիւն մը՝ երկնքին ու հողին հետ: Տարօրինակ պիտի չըլլայ եթէ բռնմ թէ, այն հսկայ հանճարները ցեղէն աւելի՛ երկրի՛ն, քնութեա՛ն ծնունդն են...:

Եւ նէ հետզհետէ աւելի յուզուած՝ կը սկսէր խօսիլ զանազան խորհրդածութիւններով՝ գլուխ - գործոցներու վրայ: Ես կը հետեւէի և կը մասնակցէի անկեղծ հաճոյքով ներաբոլո՛ր յափշտակումներուն: Ա՛յսպէս, նէ բացատրուելու առիթը կ'ունենար, կը յորդէր իր բովանդակ կորովներով ու սէրերով: Ա՛յնքան գեղեցի՛կ էր նէ, իր ամբողջ կազմին, իր ուժերուն մէջ սէ՛ր մըն էր:

Սէ՛ր մը՝ խորհրդանիշ սրբազա՛ն մաքրութեան, սէ՛ր մը՝ հզօր արտայայտութիւն անձանօ՛թ գեղեցկութիւններու, սէ՛ր մը՝ որ անխախտ հաւա՛տք մըն է, որ անհուն աստուածութի՛ւն մըն է...։ Անճէլիքան ա՛յսպէս էր. եւ ես՝ պաշտամունքի հրդեհը ներսս աւելի ու աւելի արծարծելէն՝ միշտ կ'ուզէի ներս մօտ ըլլալ. բաժանումի՛ր գաղափարը, հեռացումի՛ր ամենափոքր զգացում մը ինծի գերեզմա՛նը կը ցուցնէր...։

Մարտի առաջին շաբթուան կիրակին էր, պայծա՛ռ օր մը։ Կանխադիր որոշման մը համաձայն՝ առաւօտուն միասին այցելելու գացինք քաղաքին ակադեմիան, մեծղի՛ շէնք մը հարուստ իր պարունակութիւնով։ Ներս մտանք ու լո՛ւռ՝ սկսանք բարձրանալ քարէ ոլորուող սանդուխէն որուն մէկ կողմը՝ իրարմէ որոշ հեռաւորութեամբ զետեղուած էին մարմարեայ արձաններ, մե՛րկ և գեղեցիկ՝ ինչպէս իրենց դիցաբանական խորհուրդը։ Հասանք նրբուղի մը որուն երկու կողմը սենեակներ ալ կը բացուէին։ Սկսանք դիտել. առաջին առթիւ հանդիպեցանք նկարի մը որ «Երուսաղէմ Ազատեալ»ի մէջ նկարագրուած կախարդական պարտէզը կը ներկայացնէր։ Մերկ ու հեշտին՝ ինչպէս իրենց սէրը, արբշի՛ռ պարտէզի բուրումնաւէ՛տ քաղցրութենէն, արբշի՛ռ իրարմով, Հռինալդոս ու Արմիդա նստած էին. քիչ հեռուն՝ մացառներու խորը պահուած երկու ասպետներու սաղաւարտները կ'երեւային...։ Պատկերը բաւական յաջող էր գոյներու եւ կրքերու համապատասխան ներդաշնակութիւնով։ Հետըզհետէ անցանք ընտանի եւ հովուական տեսարաններ։

տու առջեւէն, որոնք պարզ ու արեւով էին օծուել։
Դիցաբանական նկարները քնդհանրապէս լաւ էին։ Վառ
ու ցնցող ներկերով լեցուն էր «Փրօզէրփինայի Յափըշ-
տակումը»։ Կը տեսնուէր Պզուտոնի ահաւո՞ր ինքնու-
թիւնը որ կրքերէ հրաբխուած աչքերով՝ Արամազդի
դուստրը իր թեւերուն մէջ առած կ'երթար դէպի մու-
թին ծոցը փայլող հրեղէն կառքը, մանուկէ մը առաջ-
նորդուած...։ Յետոյ մտանք քովետի սենեակը՝ ուր
կեցած նկարներէն ամենէն աչքառուն Ս. Ճիրողամօի
տիպարն էր։ Քարայրի մը մուտքին առջեւ նստած է
մերկ ու կմախացած սուրբը, զրկումի ու ինքնակամ
տանջանքի ճշմարիտ արտայայտութիւն։ Շուրջը գետնի
վրայ ինկած են գրքերը՝ որոնց ներսը ան մխիթարու-
թեան ու հաւատքի անխախտ հիմը գտած է։ Գրքերու
մօտիկ՝ մեռելի մը գանկը կայ որ խո՞ր և պարապ
աչքերով կը նայի՝ անգագրում...։ Քիչ հեռու՝ ծովը
կ'երգէ՝ ափերուն զարնուելով. սուրբը արժկած՝ իր
միտիք վերացումներուն հետ է...։

— Դա՛տ կենդանի, շա՛տ տաք է այո նկարը իր-
եւ խորհուրդ ու իրականութիւն, չէ՞, շէնջաց մէկէն
Անճէլիքան որ գրեթէ լուռ էր մինչեւ այն ատեն։

— Այո՛, պատառխանեցի ես, մռայլ սակայն ճշ-
մարիտ տեսիլն է կեանքի մէկ կողմին...։

— Ինչպէ՛ս թէ կեանքի մէկ կողմին, ըսաւ նէ,
ամբողջ կեանքի՛ն տեսիլն է։ Չէ՞, ահաւասիկ մուխ-
քարայրը, մո՞ւթ ինչպէս աշխարհը՝ որ հեռուներէն
միայն կ'ընդունի լուսաւորող ճառագայթներ...։ Չէ՞,
ահաւասիկ կապոյտ ծովը, խորհրդանիշ կապո՞յտ երազ-

ներու, որ կ'երգէ, կուլա՛յ ու միշտ կը փշրուի ափե-
րուն՝ ինչպէս երազները կը մոխրանա՛ն, կը ցնդի՛ն
իրենք իրենց... : Չէ՞, ահաւասիկ մեռելի մը չոր գան-
կը, մահուա՛ն, ոչնչութեա՛ն ուրուականը. ահաւասիկ
գրքեր, ուժե՛ր այսինքն՝ որոնք պահ մը կը քաջալե-
րեն հոգին, կը մղեն, կը շարժե՛ն եւ յետոյ դաւաճա-
նօրէն կը լքե՛ն գայն... : Ահաւասիկ վերջապէս մար-
դը՝ այդ բսլորի՛ն նայող, այդ բոլորը ընդգրկող՝ որ
սակայն շուտով կը ջախջախուի անոնց վիթխարի ճըն-
շումին ու անգթութիւններուն տակ... : ահաւասիկ մար-
դը՝ որ հիւժած ու շփոթ, միայն տառապանքի իրական
աւերումով ահաւոր՝ կը սպասէ՛... , անշուշտ գերեզ-
մանի՛ մը... : Չե՞ս հաւատար որ բովանդակ կեանքին
տեսիլն է աս, վերջացուց նէ կերկերածայն :

Ես՝ իբրեւ ամբողջ պատասխան պատկերին ու
ներա նայեցայ, — անցնի նք... : մրմնջեցի : Եւ փոթոր-
կոտ, եւ լո՛ւռ դիտելով՝ միեւնոյն նրբանցքէն հասանք
ընդարձակ սրահ մը՝ մեծածաւալ նկարներով զարդար-
ուած՝ որոնց մեծագոյն մասը աւետարանէն քաղուած
դրուագներ էին : Կար նոյնպէս հսկա՛յ գաճէ արձան մը,
յաջող մարմնաւորում կիսաստուածներու ուժին : Բովի
սրահն ալ մեծղի արտադրութիւններու յատկացուած
էր. մուտքի կողմը կեցանք խաչուած Յիսուսի մ'առ-
ջեւ : Դարձայ Անճէլիքային՝ տժգունած էր, շուրթերը
մեղմիւ կը յուզուէին... : Խաչուա՛ծ Յիսուս... , արդ-
եօք չէ՞ր մտածեր նէ մեր առաջին տարօրինակ տեսու-
թեան, մեր արագ իրերահասկացողութեան... , մեր
քա՛րդին... : Ես տարուեցա՛յ իսկոյն դեռ խիստ մօ-
տիկ անցեալով, յափշտակուեցա՛յ... , և հզօր իրակա-
նութեան մը հրաբուխը ներսս աւելի ահարկուօրէ՛ն

պայթեցաւ։ Գեղարուհւոյ տաճարին մէջ ես հուրքոտ երազնե՛ր ալ կ'ապրէի, երազնե՛ր որոնք իմ «ես»իս շուրջ կը դառնային։ Չնշմարեցի որ նէ անցե՛ր էր, հասայ, միայնայ ներա, նէ դարձաւ ինծի ու մեղամաղձո՛տ, անհունօրէ՛ն քաղցր՝ ժպտեցաւ...։ Ես՝ այլեւս չըրաժ ու անհոգ կերպով կը դիտէի բոլոր այն աշխատութիւնները՝ որոնք իրենց հնութեամբ, իրենց դասական արուեստի մեծ արժէքով գլուխ - գործոցներ կրնային համարուիլ։ Թիցիանօի նկարներուն դեռ չէինք հանդիպած, անոնց վառ ու հանճարեղ գոյներու ճառագայթումն իսկ չէի ուզեր տեսնել։ Կեանքի մէջ այնպիսի՝ վայրկեաններ կան՝ որոնց կախարդանքէն կարելի չէ ազատիլ հանճարներու հրապոյրովն ալ...։ Շուտով ուրիշ եւ աւելի ցած սրահ մ'իջանք։ Անմիջապէս աջ կողմը՝ Անճէլիքան կանգ առաւ մեծադիր պատկերի մը առջեւ։ Ի՞նչ ալ բնագդարար ներա հետեւեցայ։ Նայեցայ... արիւն, կախուած մարմիննե՛ր... , խաչե՛ր կային...։ Ու բիրե՛րս, և ուժերուս աչքերը բացուեցա՛ն տակաւ... , նայեցա՛յ երկար... Անճէլիքան անշա՛րժ էր...։

Նկարը՝ Վիթթօրէ Քարփաչչիւօին էր, անուանուած՝ «Այրարատի Տասը Հազար Սաչուածները»։

— Երթա՛նք, վերադառնանք... Թոթովեց յանկարծ նէ։

— Երթա՛նք... կրկնեցի ես։

.

Կէսօրին՝ արեւը բաւական տաքցեր էր։ Հանրային պարտէզի կից դաշտին մէջ՝ ուր աղմկոտ բազմու-

Թիւն մը կը շրջագայէր և Փութ-պօլի ու այլ խաղերու խումբեր գրադած էին, Անճէլիքան եւ ես կը քալէինք ծառուղիէ մը որ լերկ ու տխուր էր, իր ձմրան երեւոյթով: Լո՛ւռ էինք. սակայն, մեր ներաշխարհներուն մրրիկները ուժգին կը խօսէին: Տակաւ առ տակաւ հեռացանք ամբոխէն, ձայները սկսան նուաղիլ. մենք գրեթէ մենաւոր էինք, քիչ հեռուն՝ ծո՛ւլը կար՝ կապո՛յտ ու խաղաղ, կային քանի մը հանգչող առագաստանաւեր և կղզիները՝ որոնք լուսաւո՛ր, մեղմ մշուշի մը ընդմէջէն կը թարթէին: Բնութեան այս քա՛ղցր երեւոյթով, առաւօտեան յուզումներով ես նորէ՛ն յորդեցայ, մանաւանդ նէ, մօտի՛կս էր. ձգտո՛ւմս, Անճէլիքաս...:

— Այրարա՛տ... , մրմնջեց մէկէն նէ:

— Ի՛նչպէս, ի՛նչ անուն է որ կ'արտաբերես, կակազեցի ես դողալէն...:

— Այն անունը՝ որ դուն արտաբերեցիր, բացազանջեցի՛ր պատկերին առջեւ... Այրարա՛տ...:

— Ինչպէ՛ս թէ ես, յարեցի ապշած, ես լո՛ւռ էի, ես չխօսեցայ պատկերին առջեւ...:

— Դո՛ւ լուռ չէիր, դու կը խօսէի՛ր պատկերին առջեւ...: Դէ՛հ, մի՛ ապշիր այդպէս. դու պատկերին առջեւ ամբողջ էութիւնովդ ձա՛յն մըն էիր, կոծող արցո՛ւնք մըն էիր, ընդվզումի դողով պատարուն հոգի՛ մըն էիր. ա՛հ չե՞ս յիշեր... աչքերուդ մէջ խաչուած ներու արիւնն ու վի՛շտը կար, շուրթերուդ վրայ պատմութի՛ւն մը կար, թրթռո՛ւն պատմութիւն մը... Այրարա՛տ...:

— Ի՛նչպէս, ի՛նչպէս, կը կրկնէի ես գրեթէ հեծեծագին...:

— Ահ, կը տատամսի՞ս ինծի ըսելու թէ՛ ինչո՞ւ քեզ փոթորկեց երկու ամպահամբոյր ծառերու հետըզհետէ իրար միացող ճիւղերուն վրայ բազմած այդ առկա՛խ լեռը... Կը շփոթի՞ս վերլիշելու թէ՛ ինչո՞ւ այդ լերան գագաթին ա՛յնքան խաչե՛ր կան, ա՛յնքան խաչուածներ... Ինչո՞ւ այդ անհունօրէն վիթխարի ծառերու բոլոր ճիւղերէն արիւնշաղա՛խ, բզկտուած դիակե՛նք կախուած են։ Կ'երկնչի՞ս պատմելու թէ ինչո՞ւ ա՛յնքան կոյսեր կոճղերո՞ւ գամուած են. որո՞նք են այդ թշուառները... , որո՞նք են այդ փաթթոցաւոր, հետիոտն ու ձիաւոր դահիճները որ դեռ կը չարչարեն, դեռ բազմաթիւ նորեր խաչելո՞ւ զբաղած են... Այրարա՛տ... , չե՞ս յիշեր, այնպէ՛ս կը հնչէիր... , իբրեւ ան հարազատ կեանքիդ վէպին խորագի՛րը ըլլար... Զե՞ս ուզեր ըսել ինծ... :

Ես անէացե՛ր էի բոլորովին. ա՛յնքան հակահոսանք յորձանքներ իրենց մոլեգին օրօրումով զիս խեղդե՛ր էին։ Ներա վերջին խօսքերը, «Այրարա՛տ... իբրեւ թէ հարազատ կեանքիդ վէպին խորագի՛րը ըլլար...» զիս ցնցեցի՞ն. իսկոյն զգացի որ նէ զիս դիտած էր պատկերին առջեւ և հիմա թէեւ ջերմի մը մէջէն կը խօսէր՝ սակայն զսռանցանքի մը չէին նըմաներ իր ըսածները։

— Անճէ՛լիքա, սկսայ ես կողկողագին, ինչո՞ւ ա՛յնքան խո՛ր կը տեսնես, ինչո՞ւ ա՛յնպէս կը դիտես, ինչո՞ւ չես խաբուիր... Այրարա՛տ, վերտառութիւնը՝ ո՛չ միայն իմ այլ ցեղի՛ս վէպին... Այրարա՛տ, հսկայաբե՛րձ, անհո՞ւն Գողգոթա՛ որուն վրայ խաչուածները հաղարնե՛ր էին եւ անյիշատա՛կ, անյարութիւն մընացին. որուն վրայ խաչուածները անմեղներ էին ու

իրենց էութիւններու խորքը կը կրէին լոյսին, խաւ-
լին քարոզը...: Այրարատ, այս՝ Անճէլիքա, Այրա-
րատ, խորագիւրը իմ մորթուած ցեղիս եղերակա՛ն
առասպելին, յաւերժական վկան մեր այլաբանակա՛ն
գոյութեան...: Կը հարցնես թէ ինչո՞ւ կը հնչէի ա՛յն-
պէս, ո՞հ, այո՛, հայրենի լե՛ռս է ան, հայրենի հրա-
բու՛խը՝ որուն այժմեան պաղած կողերուն վրայ իսկ
կը տեսնուին դեռ՝ գո՛ռ ցնցումներու աջնջելի՛ նշաննե-
րը: Այրարատ, հայ կեանքի և՛ Գողգոթան, և՛ յու-
սատո՞ւ ուղղեցոյցը...:

Պահ մը մունջ մնացի բոլոր բառերը շուրթե-
րուն վրայ խուլ հեծկտանքի մը մէջէն կու գային: Յի-
շատակնե՛ր, պատմութիւն մը, «ես»-էս դուրս երազած
ապառնի կեանքս էր որ կը խլրտէր ներսս հզօ՛ր ու
արդար...: Ակսեր էի խօսիլ և հաւանաբար պիտի
հասնէի հոն՝ ուր գոհաբերելիք ուժե՛րս կը ձգտին...: Անճէլիքային համար ա՛լ անձանօթ մը պիտի չըլլայի
...: Եւ շարունակեցի լուռ մնալ՝ կեդրոնանալու, ամ-
փոփուելու ուժգին պէտքով: Նէ՛ ալ մտածկոտ ու տը-
խուր էր, միայն դէմքին վրայ հաստատ ու երանօրէն
գոհունակ տպաւորութեան մը ճառագայթը կար...: Արդէն ամբոխէն ու աղմուկէն հեռացեր էինք. մեր
ետեւը կային մացարներու խիտ շարքեր, առջեւնիւս
ծո՛ւլն էր: Նստանք տակաւին խոնաւ կանաչին վրայ,
անձա՛յն, իրարու բոլորովի՛ն մօտիկ: Յանկարծ մեղմ
ու հեշտին վանկ մը լսուեցաւ, ետ դարձանք՝ երկու
ծիտեր էին...: մէկը՝ աւելի նրբին, իր մութ թաւըշ-
եայ թեւերը բացած ճշաւով կը խուսափէր միւսէն՝ որ
ուժգին ձայնով մը կը սուրար անոր ետեւէն, կը հե-

տապնդեր զայն: Գուցէ երկու սիրահար ծիտեր
էին որոնք իրարու փարելէ առաջ, իրենց սեռային
բնազդի օրէնքներուն կը հետեւէին...: Անճէլիքան ու
շաղիր նայեցաւ այս տեսարանին ու մէկէն ինծի դար-
ձած՝

— Շարունակէ՛, ըսաւ. ինչո՞ւ լռեցիր. միայն
այդչա՞փ պիտի խօսէիր, ցեղիդ ոգին ներսդ միայն
այդքա՞ն բառ դրաւ, այդքա՞ն ներշնչում...:

— Կ'ուզես որ խօսիմ, Անճէլիքա, բայց ի՞նչ,
դու արդէն դիտելիր Քարփաչջիօի նկարը. երեւա-
կայէ՛ որ անիկա միայն տժգոյն մանրապատկերն է
այն արիւնի, մահուան կեանքին որ իմ ցեղս ապրած
է: Տասը հազարներ չե՞ն խաչուածները. անհամար
հազար դիակներ կան որոնց խաչը, որոնց տառապանքը
զարհուրանքի սահմանները կ'անցնի: Տեսար չէ՞ այն դա-
հիճները, քարբարոսներու աւերո՞ղ մըրիկը որ շատ ան-
գամեն՛ր անցաւ հայ հանճարին, հայ կեանքի՛ն վրայէն,
հին կմախքները չարչարեց իրենց փոսերուն մէջ եւ նոր
գերեզմաններ պեղեց նոր՝ զոհերու: Անցա՞ն ա՛յսպէս,
եւ կ'անցնին նոր ու աւելի մահացնո՞ղ ամպրոպներ.
մենք դեռ կը մնանք, քիչ՝ սակայն տոկացող, տնտե-
սապէս թերեւս ստրուկ, բայց սրտո՞վ, բայց ըղեղո՞վ, բայց
քաղաքակրթութեամբ իշխո՞ղ եւ հպարտ: Անճէլիքա,
երբեք չէի՞ր մտածած որ հոն, հեռու՞ն, արեւելքի մը-
թին ծոցը ինքնիրմով արծարծող ա՛զգ մը կայ, օճա՛խ
մը՝ դարերու կեանքով բեռնաւոր, որ չ'ուզեր մարիլ
վասնզի դեռ ամբողջովին չէ՛ բռնկած, չէ՛ փայլած...:
Երբեք չէի՞ր մտածած կրակին ընդվզումն ու կոխը՝

բոլոր մարող ազդակներուն դէմ... Դարե՛ր ու դարե՛ր իմ ցեղս այդպէ՛ս է եղեր....

— Այդպէ՛ս... , կրկնեց նէ դողդոջուն ու երազկոտ. այդպէ՛ս... , եւ ահաւասիկ որ կ'ապրի ու կը յաղթէ չէ՞, ահաւասիկ որ արշալոյսներու հո՛ւրը կը խլէ....

— Ո՛հ այո՛ , հո՛ւրը... Ծեղն իր կայծերը դո՛ւրս կը դրկէ , դէպ ի օտա՛ր հեռուները՝ յետոյ զանոնք իբրեւ արծարծուն բո՛ց ընդունելու : Անճէ՛լիքա , քանինե՛ր հիմա ա՛յսպէս բաժնուած են իրենց հարազատ սիրելիներէն , քանինե՛ր , որոնց սրտագինող մխիթարանքը միայն ապառնի լուսաւո՛ր ծաղկումին , ապառնի հրեղէ՛ն փողփողումին գաղափարն է : Գիտե՞ս , ո՛րքան բաներ դեռ հին կեղեւի մը մէջ են... չկա՛յ տակաւին մտածումի ու գործունէութեան անկե՛ղծ ներդաշնակութիւնը , չկա՛յ միջոցը , չկա՛յ մանաւանդ այն մե՛ծ շարժումը որ նոր հորիզոննե՛ր կը բանայ , որ նոր տիեզե՛րք կը ստեղծէ....

— Նո՛ր հորիզոններ . նոր տիեզերք , կրկնեց նէ ուշադիրօրէն յափշտակուած :

— Այո՛ , նոր հորիզոններ , նո՛ր տիեզերք պէտք է ստեղծել ամէնուրեք . մանաւանդ հո՛ն՝ ուր թշուառութիւնն ու մութը զօրաւո՛ր են... Ո՛հ , քանի՛ հրագիր , քանի՛ պաշտեր եմ ամբօխը , անոր միշտ յուզո՛ւն , ալեկոծ ծոցը՝ ուր կարելի է լուսածոր փոթորիկներու սե՛րմը ցանել... Անհատէն դուրս՝ այդ կեանքը միթէ վսեմ չէ՞ , Անճէ՛լիքա : Հեռո՛ւ բոլորէն՝ ինչ որ հայրենի ու մտերի՛մ է , հեռու ու մե՛նաւոր ,

կ'ըզձամ որ ամբողջ ուսումներս, բոլոր՝ ձգտումներս՝
ուժի՛ փոխարկուին իմ ներսս, ուժի՛, արարչագործ ու
վիժիսարի. կ'ըզձամ որ այդ ուժն իր կարգին՝ նուխ-
քո՛ւմ, սէ՛ր դառնայ.....:

— Սիրելիս՝... իսկոյն մըմնջեց նէ:

— Անճէլի՛քաս...

Ու մեր մօտիկ միեւնոյն ծիտերու ճիւղը նորէն
չսուեցաւ. ճիւղ՝ յոգնութեան եւ գորովի. անոնք իրենց
թեւերը հեշտին թափահարելով՝ կը համբուրուէին...
մեղմ հով մը այս պահուն աւելի անո՛ւշ փչեց, ալիք-
ները աւելի քա՛ղցր մըմունջով ավերուն զարնուեցան.
մենք դողացի՛նք..., աւելի՛ սեղմուեցանք իրարու
եւ կրակէ, եւ արցունքէ անհո՛ւն ողջագուրումի մը
մէջ մեր սպասումներուն կարճօտը հեծկլտացինք, մեր
այլեւս անբաժան ներաշխարհներուն ո՛ւխտը կնքեցինք:

.

Ը.

Քանի՜ օրեր անցան ես յոգնած ու մենաւոր
իմ խուցիս մէջ ներս համբոյրը շուրթերուս վը-
րայ, հոգիիս խորը գգուելէն՝ թափառեցա՛յ երկար,
թափառեցա՛յ աստանդական՝ երգող ու լացող հովի
մը նման՝ որ իր խենթ հոսանքին ներսը ա՛յնքան
անհուն խաղաղութիւններ ու մրրիկներ կը կրէ. թա-
փառեցայ, իբրեւ ոգի՝ ծաւի ալիքներուն եւ ճերմակ
լոյսի՛ն զարնուելէն, հողին եւ երկնքին հպելէն . . .
Ո՛հ, քանի՜ երանական է ունենալ էութեան ծոցը՝ իտէ-
ալին արարչագո՛րծ համբոյրը . . . Անճէ՛լիքաս, ո՛րքան
աստուածութիւն կար շուրթերէդ հոսող հոգիիդ աւքը,
որ՛քան կրակ՝ զիս անմարելի հրդեհի մը փոխարկելու
համար: Քանի՜ օրեր ես իբրեւ անմարմին կայութիւն
սարսռայի՛, տարածուեցայ անջրպետի անհունութեան
մէջ քու համբոյրիդ մե՛ղրը ծծելու, Անճէ՛լիքաս,
ծծելու աստղերէ՛ն՝ ճերմակ ու թրթռուն, անծայր
կապոյտէն՝ խորո՞ւնկ ու երազային, տմպէն եւ ճա-
ռագայթէն, ջուրէ՛ն եւ հողէն, քու՛ համբոյրդ՝ Անճէ՛-
լիքաս . . . :

Քանի՜ օրեր անցան . . . ես՝ յոգնած ու մենաւոր
նստեր եմ հիմա սենեակիս կիսաստուերին մէջ: Տեն-
դոտ նայուածքս մտածումի մը հանգոյն կը սուզի
չըջակայ բոլոր առարկաներուն ներսը, անոնք կարծես
ինծի դարձած են ու կը ժպտին, կը ժպտին շուրթե՛րս

դիտելէն. միթէ անոնց վրայ դեռ չա՞րծարծիր մոլեգին հուրը ներա՛ համբոյրին...: Եւ քա՛ղցր վերացումի մը մէջ՝ ահա սի՛րտս, ահա ըղեղս բաց աչքե՛ր կը դառնան. կը տեսնեմ Անճէլիքան որ լոյսերով պարուրուած ինծի՛ կը մօտենայ. կը տեսնեմ ներա համբոյրը որ կը հոսի ջերմ ու լոյծ ճաճանչի մը նման եւ կ'ոռոգէ աւե՛րը իմ ներաշխարհիս...: Ո՛հ, ծաղկազարդն ի՛նչ հզօր է հիմա... ներա համբոյրէն ծնած դրախտը ի՛նչ գողտր է ներսս...: Բուրեան շուշաններու բաժակներ, արիւնագեղ, այրող կակաչներ ահաւասիկ, ինչպէ՛ս կը թրթռան, ինչպէ՛ս կ'երգեն՝ սիրոյս խնկահով շնչումին տակ: Անճէլիքաս, համբոյրդ ո՛րքան արգաւանդ էր, համբոյրդ՝ դրա՛խտը ծաղկեցուց իմ էութեանս մոխիրներուն վրայ....

Քանի՛ օրեր անցան... դեռ կը տեւէ՛, պիտի տեւէ՛ յաւէրժօրէն ներա համբոյրը: Ո՛հ, մեռած ուժերըս իրենց անակնկալ զարթնումին մէջ ինչպէ՛ս կը թրթռան... մեր ողջագուրանքը՝ գորովի սու՛րբ պսակ, քանի՛ անձանօթ յոյզեր երկնեց....:

Որ՛քան օրեր անցան..., ես մենաւոր նստե՛ր եմ: Հո՛ն, հեռո՛ւն վճիտ երկնքին վրայ երեկոյեան ըստուերները կ'աճի՛ն տակաւ, կ'առկախին քիչ առ քիչ եւ կը հոսին մեղմիկ՝ լու՛ռ խուցէս ներս ուր ամէն ինչ կը սկսի գունատիլ: Մթնշաղին ծոցը ո՛րքան քաղցր է սիրազեղ երազանքը, վերացումներու երանայի՛ն հեշտանքը....: Ու միշտ կը ստուերոտի՛ սենեակս, ժպտուն առարկաները մշուշ կը հագնին, ի զո՛ւր կը փնտռեմ անոնց

անձա՞յն ու անկեղծ մտերմութիւնը... Ահա աստ-
ղե՛րը՝ սպիտակ և վառվառ, կոկոններու նման կը
սկսին բացուիլ բոյլ բոյլ, հատ հատ։ Ահա ճրագները
մերթ հիւժած ու դալկահար, մերթ շէկ ու փողփողուն
կը սկսին նայիլ ամէն կողմէն։ Ահա կը հասնի քայ-
լերու խո՛ւլ աղմուկը, աշխատանքէ վերադարձի երգի
մը նման կը հնչէ ան... Սիրելի՛ պահ ուր ես դուրս
կը նետուէի իմ այրումներուս յարածուն բոցերը տար-
տղնելու... , ուր իմ տանջող տեսիլներով, փոթորկող
ըղեղս քիչ մը կը խաղաղէր ինչպէս ամին փշրուած
ալիքը՝ որ յետոյ նոր յորձանքներ կը ծնի սակայն։
Սիրելի՛ պահ... , ուր իմ հոգիս գիշերներով յղի ան-
դունդի մը պէս խաղաղութեան ճրագո՛վ կը լուսաւո-
րուէր, ուր ես խաչուած Յիսուսի՛ մը նայեցայ... , ուր՝
Անճէլիքա՛ս տեսայ... : Եւ նորէ՛ն խառնուեցաւ անըջան-
քիս թելը... մու՛թ է. աստղերը, ճրագները հեռուէ՛ն
միայն կը նային... : Սիրելի՛ պահ... , մեռնելո՛ւ պահ... :
Ու անգիտակից՝ խարխափելէն դուրս ելայ ... չէ՞,
ճրագները վառիլ սկսեր էին, վարսամներ՝ իրենց
քօղը կը պատուէին, սիրելի՛ պահ էր ... : Սկսայ յա-
ռաջանալ անհամաչափ քայլերով. ո՛րքան բազմութիւն։
Ահաւասիկ գէմքե՛ր, մռա՞յլ, ոսկրո՛ւտ ու կարծր
որոնք անարդար յողնութեան մը դրոշմն ունին՝ իրենց
վրայ, որոնք կենդանի անէծքի մը կը նմանին՝ կայծակ-
նակուռ ու վրիժառու... :

Ո՛րքան են անցորդները ... Ե՛ւ մաղձոտ գործա-
ւորներ, Ե՛ւ գոհ ու ժպտուն շրջագայողներ, Ե՛ւ սա
եղերականօրէն զուարթ, աղմկայոյզ գենեմուկները՝ որոնք
չե՛ն տեսներ, որոնք քալել չեն գիտեր... : Լ՛յ, եղ-

բայրնե՛ր, ախտն ու տառապանքի այլասեռումը
ինչո՞ւ աւելի հզօր է ձեր մէջ քան թէ սէրը... է՛յ,
թշուա՛ռ եղբայրներ, ինչո՞ւ կ'ուզէք ինքնամոռա-
ցութեան մը խորքը թաղել ձեր ներկայի վիշտերը,
ձեր ապառնի՞ մտահոգութիւնը. դժբա՛խտ եղբայրներ,
ինչո՞ւ կ'ուզէք փոխանակ ձեր կորովներու արթուն
վիճակին՝ արփշուանքի մէջ տանջուիլ: Դուք զո՞հեր
էք այո՞, բայց վսե՛մ զոհեր եղիք, գիտակից տա-
ռապա՞նքը միայն կը բարձրացնէ... իմ եղբայրնե՛ր,
սիրեցէ՛ք... :

Եւ կ'անցնի՛ն, կ'աներեւոյթանան բոլո՞րն ալ
ինչպէ՞ս իրենց կեանքի անհետ առասպելը: Ես կը քա-
լե՞մ.... աշխարհի տիտան սուգը ներսս կենդանի ու
հեծեծուն, իմ սէրս՝ անմե՛ռ ու կախարդական... :
Ահաւասիկ վերջապէս հրապարակը. աստղազարդ իրի-
կունով որ՞քան են պտըտողները: Հարթ քարերուն
վրայ ա՛յնպէս անո՞ւշ կը ծաւալի կանթեղներու դե-
ղի՛ն արցունքը. մեղմալոյս խաւարով մը վարագուր-
ուած շրջակայ հսկայ շէնքերու արձանազարդ ճակատները
կը տեսնուին, արուեստը կը հսկէ՛... մթնոլորտի մէջ
վերացումի հաշի՛շը կը բուրէ: Հո՞ս, ահաւասի՛կ հո՞ս
էր որ առաջին անգամ հանդիպեցայ ներս... հո՞ս էր
որ նէ ինծի խօսեցաւ, ո՞հ, ահաւասի՛կ մեր ճամբան,
սու՛րբ ու անմոռանալի՞ յիշատակի մը հանգոյն... :
Ո՞հ, հիմա ինչպէ՞ս կ'ըզզամ վշտոտ ամպերու խոնաւու-
թիւնը ներաշխարհիս ալքը, ինչպէ՞ս չարչարող մղձա-
ւանջ մը կը ճնշէ զիս. ա՛հ այս աշխարհը իր այլա-
բանութիւններով... Կանգ առի յանկարծ՝ կարծես

անհուն խոնջէնքի մը մէջ խուլ հեծկլտանք մը հիւծեցաւ շուրթերուս վրայ. . . :

Ինչո՞ւ այդպէս կը հառաչես. . . :

Գորովագին ձայն մըն էր որ կը հարցնէր. ետ դարձայ՝ նէ՞ էր. . . աղջիկն իմ իտէալիս, երազներուս երա՛զ թագուհին. . . :

— Անճէ՛լիքա, դու զիս պիտի մեռցնե՛ս, դու՛ն, իմ երազս, դո՛ւն անակնկալօրէն տժգունող ու վառո՛ղ անըջանքս . . . , թոթովեցի ես հիւանդօրէ՛ն սիրազեղ :

— Ա՛հ, պատասխանեց նէ ժպտելէն . դու զիս երազդ կը կոչես, լաւ, այն պարագային ես քեզմէ, առաջ կը մեռնիմ, չէ՞ որ երազները միշտ երազողէն կանո՛ւխ կը նուաղին, կը մահանան. . . :

— Ո՛չ, ոչ, Անճէ՛լիքաս, յարեցի ես եռանդագին, դուն յաւերժութիւն մըն ես . . . , դուն իմ վերացումներու մարմնաւորումը ըլլալէ զատ՝ դու ինքնին իմ էութենէս դուրս ու բոլորովին անկախ աննիւթութիւն մըն ես, դո՛ւն, գեղեցիկ ու անվախճան. . . :

— Այդ որքա՛ն խորհուրդներ կը հագուեցնես ինծի, ծիծաղեցաւ նէ. ինծի՛ որ գուցէ ոչինչ մըն եմ, մէկը սովորական մեռնողներէն. . .

— Ի՛նչպէս, դու ոչի՞նչ մը, մէ՞կը սովորական մեռնողներէն. . . , ո՛չ. դուն գեղեցկութիւն՝ նիւթեղէն ու իտէալ միանգամայն, դուն սուրբ լուսաղբիւր սրտերու խաւարակուռ ձգտումը, ըղեղներու խարխալփո՛ւն վերացումը վարդավառող, դո՛ւն անհունութիւն մըն ես տեւող ու արարչագործ. . . : Երբ որ մեռնիմ,

երբ որ շիրմիս վրայ երկու խօսք գրուի, անկէ չէ՛ որ
ես պիտի ճանչցուիմ այլ՝ դու, դու՛ Անճէլիքաս... քա-
րի մը վրայ փորագրուած անո՛ւնը, խօսքը պատկեր մը
յիշեցնելէ աւելի՝ սի՛րտ մը, իտէա՛լ մըն է որ կ'արտա-
յայտէ: Իմ շիրմիս վրայ նետուած խօսքերը իմ երա՛զս,
քե՛զ են որ կ'անմահացնեն. բիւրե՛ղը, գեղեցի՛կը, սէ՛-
րը...: Դուն անմա՛հ ես Անճէլիքաս, քանի որ ձգտում-
ներու ամենավերջինն ու հօօրը դէպի գեղեցկութիւն,
դէ՛պի Սէ՛ր ուղղուած է...:

— Ա՛հ, ըրաւ նէ մեղմ կերպով ծիծաղելէն. թո՛ղ
այդպէս ըլլայ... բայց ի՞նչ ունիս այսօր. քիչ առաջ
կը հառաչէիր, հիմա այնքան տենդագին կը խօսիս մահ-
ուան, գերեզմանին վրայ: Չըլլա՞յ թէ զիշերուան պատ-
ճառով դուն ալ ամէն ինչ սե կը տեսնես, կատակեց նէ
և նորէն ծիծաղեցաւ, այս անգամ թոյլ եւ հիւանդագին:

— Խաւարն ու լոյսը չեն փոփոխեր իմ հայեացք-
ներս, սկսայ ես աւելի մռայլ. անոնց միակ ազդե-
ցութիւնը զիս աւելի կամ նուազ յուզուն, տենդալին
վիճակի մը ենթարկելն է: Այսպէ՛ս, Անճէլիքաս, գի-
շերուան մէջ ալ կարելի է յստակ որոշել՝ երբ չպակսիր
լաւատեսութիւնը: Ստէպ ո՛րքան մթութիւն ու մահ
կայ ճերմակ ճաճանչի մը խորքը...:

Նէ չպատասխանեց. լսեցի միայն որ ինքն-
իրեն կը շշնջար. «Որքա՛ն մթութիւն ու մահ կայ
ճերմակ ճաճանչի մը խորքը...»: Յետոյ լուեց բոլորովին.
նէ՛ մեղամաղձոտ և խոհուն, ես՝ ուժգին ջերմով մը պատա-
րուն, քալեցինք... ինչպէս երկու մունջ աստղեր իրենց
շրջանը կը կատարեն երկնքին վրայ՝ երբեմն ճառա-
գայթներ փոխանակելէն, մենք քալեցի՛նք. մեր հոգի-
ներու բիբերը իրարու դարձած էին...:

— Կը յիշե՞ս . . . , մըմնջեց մէկէն նէ :

— Ի՞նչ , հարցուցի ես ապշած ու դողալէն :

— Կը յիշե՞ս , հո՛ս էր որ քեզ ճանչցայ քու բո-
լոր անծանօթ ու սիրելի մթութիւններովդ . . . , հո՛ս էր
որ տեսայ թա՛ղն իմ կեանքիս , քե՛զ , իմ խե՛նթ սէրս ,
քե՛զ , մռայլ ճառագայթ . . . :

— Անճէ՛լիքա . . . :

— Իմ քա՛ղցր ընկեր , ի՛մ աղբիւր . . . , չե՞ս յիշեր ?
Հո՛ս էր որ ես լացի քեզմէ ծածո՛ւկ , քեզի՛ համար . . .
իսկ դո՛ւ , ըսէ՛ ինծի . ի՛մ ճառագայթս , ըսէ՛ ինծի եր-
բեք չխռովեցա՞ր , չարտասուեցի՞ր երազիդ մէջ՝ երա-
զի՞դ համար . . . ըսէ՛ իմ սիրելիս . . . :

— Անճէ՛լիքա . . .

— Ինչպէ՛ս , խօսէ՛ իմ աղբիւր . . . , քու երգդ կ'ու-
զեմ , քու այրումներուդ խորհրդաւո՛ր առասպելը . մի-
թէ այս քարերու մունջ մտերմութեան վրայ առ երբե՞ք
չէ հնչած , երբե՞ք չէ փղծկած , ինչպէս կը փղծկին ահա-
ւասիկ այս հիւծախտաւո՛ր կանթեղները . . . :

— Ա՛յնքան , ա՛յնքան , Անճէ՛լիքաս . . . ես տուի
մտերմութիւնն , իմ արցունքիս այս քարերուն , ես
տուի մտերմութիւնն իմ վշտիս այս կանթեղներուն ,
այս խաւարին : Ես հեծկլտացի երկար իմ սէ՛րս , քե՛զ ,
Անճէ՛լիքաս . քու անո՛ւնդ հարցուցի բոլորին . անոնք
լռեցի՛ն զիս աւելի չարչարելու համար . անոնք իմ
գաղտնիքս ալ առին . . . :

— Ա՛յդպէս , այս քարե՛րը , այս կանթեղնե՛րը , ա՛յս
ճամբան , ճամբա՛ն մեր սիրոյն , մեր գերեզմանին . . . :

Տա՛նկ , տա՛նկ , տա՛նկ . . . հրապարակի մեծդի
ժամացո՞յցն էր որ հնչել սկսաւ , այն պահը՝ ուր մենք
առաջին անգամ բաժնուեցանք իրարմէ . . . : Դերապրումի

յիշատակը քանի՞ ցնցող քաղցրութիւններ ունի. միւսն ոյն
ուժգին սարսուռով մենք իրարու նայեցանք. ներա
մե՛ծ, կապոյտ աչքերուն շողերը՝ շուրթերո՛ւն ինկան
անուշ փողփողումով, եւ ես նշմարեւի անոնց վրայ
ներա հոգին՝ որ կը ժպտէ՛ր ինծի... :

Թ .

Գարնան սկիզբն էր . մո'ւթ ու տամուկ օր մը :
Անդամ լոյս մը՝ ճնշող գաղջութեան հետ ամպերէն վար
կը քամուէր . հով չիկար , լուռ խաղաղութիւնը՝ խոր-
հրդաւորօրէն քաղցր էր . . . Գործերս հազիւ լրացու-
ցած՝ չգիտեմ ի'նչպէս , դուրս ելայ : Անճէլիքաի հետ
այն երեկոյեան մեր տեսութենէն վերջ քանի մը օրեր
սահեր էին եւ ես այդ միջոցին չէի կրցած տեսնել ըզ-
նէ . ինծի համար պէտք մը դարձած էր զնէ երեւա-
կայել , միշտ ներս նայիլ . ա'յսպէս կը գտնէի գոհու-
նակութիւնը իմ տանջող բաղձանքներուս , հանգիստ
մը՝ իմ ներաշխարհիկ փոթորկումիս : Ուստի միշտ ողող-
ուած այն ուժգին յուզումով որ մայրը կ'ըլլայ շատ մը
նորածին , անծանօթ իտէալներու , վճի'տ ազնուացման ,
առանց վարանումի քայլերս ուղղեցի դէպի ներս տու-
նը . քառորդ ժամ մը վերջ հասայ , յուսալից ճնշեցի
կոճակը , դուռը բացուեցաւ , ես ներս մտնելէ վերջ
գոցեցի զայն խնամքով : Գրեթէ խաւարի մէջ մնացի .
յանկարծ լոյսէն դէպի նուազ լոյս անցքը՝ չփոթ կու-
րութիւն մը բերաւ աչքերուս : Ու չմտածեցի ճրագը
բանալ . անշարժ՝ մնացի պահ մը , քիչ առ քիչ աչքերս
կը վարժուէին , առարկաները սկսեր էին տեսնուիլ :
Վեր բարձրացուցի գլուխս կարծես հզօր եւ թաքուն
ուժէ մը մղուած :

— Անճէլիքա . . . ճշացի միանգամայն բոլորո-

Վին հիացիկ. նէ հո՞ն էր..., սանդուխին գազաթը կե-
ցած հէ կը ժպտէր ինծի...:

— Անճէլի՞քա... մըմնշեցի դարձեալ՝ ներա հաս-
նելով...:

— Մինակ էի, մօրաքոյրս ու Ռաֆայէլը այցե-
լութեան մը գացին. այսպէս, դու ահաւասիկ հոս ես
սիրելիս, եկո՛ւր... ըսաւ նէ եւ ձեռքէս բռնած զիս
սկսաւ ընգքարչ տանիլ...: Հիմա ներա ամբողջ ներաշ-
խարհն էր որ կարծես ափիս մէջ ունէի, ներա քա՛ղցր
աստուածութիւնը՝ որ ձեռքէն իսկ կը հոսէր եւ կը տա-
րածուէր էութեանս փորքը: Չէի գիտեր, ո՞ւր կը տա-
նէր նէ զիս. ոչինչ չէի խորհեր, ներա ամբողջ պատկե-
րը լեցուցած էր եւ՝ սիրտս, եւ՝ երեւակայութիւնս: Երա-
զի մը նման ամէն ինչ իրարու կը յաջորդէր. ես ապ-
շած մնացեր էի. սենեակի մը մէջ կը գտնուէինք...:

— Ինչո՞ւ ա՛յնքան զարմացած կը թուիս. բնաւ
չէի՞ր ուզեր տեսնել իմ սենեակս... սկսաւ նէ քաղ-
ցրածայն:

— Քու տենեա՞կդ... շշնջացի ես ջերմի մը մէջէն...

— Այո՛, իմ սենեակս, իմ կեանքիս լո՛ւռ ընկերը,
իմ մենութիւններուս, իմ մտերմութիւններուս բո՛յնը:

— Քու սենեա՞կդ...:

— Այո՛, հոն՝ ուր երազներէ վերջ ես ինքզինքս
եղերական իրականութեան մը ծոցը գտայ, հոն՝ ուր
ես առաջին անգամ ինքզինքս որք ճանչցայ, հոն՝ ուր
ես ա՛յնքան տանջուեցա՛յ, ա՛յնքան լացի քեզ տեսնե-
լէս վերջ..., հո՛ն՝ ուր ես հիմա կ'երազեմ ու կը վախ-
նամ...:

Ես չէի՞ լսեր... յաւերժական բղզանք մը կը հըն-

չէ՛ր ներսս...։ Ներա սենեա՛կը, երկի՛նքը ներա աստ-
ուածութեան...։ Ես տարուեցա՛յ, երջանիկ սւ դողդո-
ջուն՝ ներա՛ նայեցայ պաշտամունքի մը հրդեհը հոգիիս
ալքը, աւելի՛ բոցավառ, ներ՛ա նուիրուած անձայն վան-
կեր շուրթերո՛ւս վրայ։ Քո՛յր, քո՛յր, ինչպէ՛ս ընծայեմ
քեզի երախտիքս, ինչպէս կ'ուզեմ մեռնիլ հիմա, քու
այս անէացնող մտերմութեանդ ինչպէ՛ս պատասխանել
քո՛յր, մեռնի՛լ կ'ուզեմ...։

Եւ բացի՛ աչքերս, բացի դռներն իմ ներաշխար-
հիս՝ ընդունելու համար երազիս ապրած դրախտը...։
Ներա սենեա՛կը... մե՛ղմ, վարդածոր բուրում մը կը
ծաւալէր մթնոլորտին խորքը. կէս իջած վարագոյրնե-
րու ետեւէն հասնող լոյսը՝ աղօտ ճերմակութեամբ մը
կը ներկէր բովանդակ խուցը։ Պատուհաններու կողմը
կար երկար բազմոց մը, աջ ու ձախ՝ դարաններ եւ աթոռ-
ներ, պատերու վրայ՝ ցանցառ կերպով պատկերներ կը
տեսնուէին։ Սենեակի մէկ անկիւնը դրուած էր մահճա-
կալը, անոր վերին՝ փետրազարդ, սեւ շրջանակով
պզտիկ նկար մը։ Մօտեցայ հետաքրքրութիւնով։

— Մեր Յիսո՛ւսը... թոթովեցի ես եւ ետ ին-
կայ։

— Եկո՛ւր, եկո՛ւր..., ըսաւ նէ եւ տարաւ զիս։
Պատուհանի մօտիկ բազմոցին վրայ նստանք մենք։

— Մեր Յիսո՛ւսը, այնպէս չէ՞, Անճէլի՛քա՛, հո՛ն
է, կընայի՛, կ'օրհնէ՛, չէ՞, Անճէլի՛քա, ա՛ն որ մեզ լւ-
րարու մօտեցուց, ա՛ն որուն խորհուրդը, որուն սիրոյ
քարոզը մեզ միացուց...։

— Այո՛, մեր Յիսո՛ւսը, սիրելի՛ս, զայն միշտ
աչքի առջև կ'ուզեմ ունենալ...։ Ստէպ՝ իմ բոլոր ու-

Ժերս իրենց հզօր վերազարթնումին մէջ կըյառին անո՛ր , կը կեդրոնանան անոր մշուշոտ տեսիլին խորքը՝ եւ ես ծայրագոյն ամպրոպումի մը նուիրուած կը սկսիմ ե՛ւ լալ , ե՛ւ պաշտել , ե՛ւ երազել , եւ սարսռալ երկիւղալի... : Այո՛ , ի՛մ աղբիւր , կ'ուզեմ միշտ աչքի առջև ունենալ մեր Յիսուսը , այնպէս կ'երեւակայեմ որ՝ վերահաս տխուր անակնկալի մը պահուն՝ ան միսի-թարանք մը կրնայ ըլլալ իր անտրտունջ զոհի հանգամանքով : Ոչնչութեան կմախացած բազուկներուն մէջ ըլլալ տխո՛ւր է թէեւ :

— Բայց ինչո՞ւ այս սեւ խորհրդածութիւնները , Անճէլի՛քա : Յիսուսի պատկերին առջեւ դու խաղաղ ու յուսալից պէտք ես մնալ . անկէ օրհնութիւն եւ ժըպիտ միայն կը հոսի : Ան որ տառապեցաւ , ան որ գերագոյն տառապանքը կը ներկայացնէ անգութ չկրնար ըլլալ , մահաւանդ անոնց հանդէպ՝ որոնք տակաւին շա՛տ թարմ են , լոյսի ու անրջանքի կարօտ... :

Նէ չպատասխանեց . թախծոտ ու անթափանցելի կը թուէր . ես՝ ջղագրգիւ նորէն ոտքի ելայ եւ դիմեցի դէպի պատկերը , այնքա՛ն կը փսփաքէի դիտել դայն... : Հակառակ որ ե՛ս ալ ի՛մ մահճակալիս վերեւ ունէի հաստ մը , սակայն ա՛յնպէս քիչ կը նայէի անոր . չգիտեմ ինչո՞ւ կորսնցուցած էր ան իր խորհուրդը . գուցէ իմս ըլլալուն համար էր : Հոս , ներա խուցին մէջ այդ քարդը ա՛յնքան նուիրական կը դառնար... : Ու զգացումներս սկսան խլրտիլ , սիրտս շարժի՛լ սկսաւ զսպուած հրաբուխի մը նման , քանի որ լուռ էի... : Միթէ խօսքը ներքին հրաբուխի լաւան չէ՞ , միթէ այն ատեն՝ միայն չհանդարտի՞ր այս վիթխարի , ոգեղէն ցնցումը՝ երբ

չուրթերը արտաբերեն վանկեր, հնչեղ թրթռումներ, որոնք իրական յոյգեր, գգացումներ՝ կը ներկայացնեն։ Եւ ըղեղս սկսաւ աւելի՛ այրիւ ջերմի մը մէջ, երեւակայութեանս բոլոր մութ ալքերը լուսաւորուեցան անծանօթ բոցով մը. ես անշարժ ու ոտքի՝ պատկերին առջեւ կ'երագէի... Եւ երագս աղօթք մը կը թուէր ինծի.... :

— Ի՛նչ աղուոր էր այն իրիկունը... կ'ըսէի ինքնիրենս. նէ մէկէն ինծի մօտեցաւ, մէկէն մտերիմներու պէս խօսեցանք, մէկէն սիրելի՛նք... Ի՛նչպէս սահեցան մեր բոլոր պտոյտներու ու խօսակցութիւններու ժամերը՝ սիրուն անակնկալներու մէջ։ Ի՛նչպէս համբուրուեցանք և ուխտեցինք մենք՝ ծովի ալիքներուն հետ՝ երբ ափերը կ'ողջագութէին գա՛ղջ տարփանքով, հովին հետ՝ երբ գգուելով կը հոսէր նորածիլ խոտելն և մացառներու լերկ ճիւղերը, սիրահար ծիտելուն հետ երբ երջանիկ հեշտանքով կը թափահարէին։ Ի՛նչ նոր անդրաշխարհ էր որ ծնաւ և ուռճացաւ մեր ներսը... Իցի՛ւ այս բոլորը բարեբաստ վախճան մը, լուսաւոր պսակ մը ունենային... Յիսո՛ւս, դո՛ւն որ խաչիդ վրայէն կը հսկես, դո՛ւն որ հոգեվարքիդ մէջ իսկ հզօր ու բարի ես, դո՛ւն որ Աստուած ես, մի՛ դներ մեր ներսը մռայլ նախազգացումներու ամպն ու տուայտանքը. երագին հետ՝ յո՛յս տուր մեզի, յոյսին հետ՝ կեանք տուր, ապրելու և սիրելու, սիրելու և գործելու ժամանակ տուր։ Ի՛նչպէս թախծագին պիտի ըլլայ, ի՛նչպէս անհանդուրժելի՝ բաժանումը երկու միութիւններու... Երագ չի՛ բաւեր, կեանք ալ տուր։

— Երագ չի՛ բաւեր, կեանք ալ տուր... մըրմն-

ջեցի ես և իսկոյն իրական քունէ արթնցողի մը նման
ցնցուեցայ. ճշած ըլլալու նախազգացումն ունէի, դարձայ
Անճէլիֆաին, ներա գէմքին վրայ մելամաղձոտ ու
ցուսահատ ժպիտ մը կար: Ինացի գէպի նէ, նստայ,
եւ դողացող հոգեբանութեամբ մը ներա ձեռքը ավիս
մէջ առի. կ'ուզէի խօսիլ...

— Անճէլիֆա... Թոթովեցի ես գրեթէ հեծեծա-
գին, ու շուրթերուս վրայ մարեցան բոլոր խօսքերս.
Ինչպէ՞ս տկար էի....:

— «Երազ չի՛ բաւեր, կեանք ալ տուր» ըսաւ նէ
յանկարծ՝ այնպէ՞ս փշրուած ու խաւա՛ր շեշտով:

— Անճէլիֆա...

— «Երազ չի՛ բաւեր, կեանք ալ տուր...» : Սի-
րիլիս, ինչպէ՞ս երազ ու կեանք կ'ուզես զուգեւ, ինչ-
պէ՞ս կրնաս խմել ճառագայթը խաղաղութեան՝ երբ
կ'ըզձաս ապրիլ փոթորիկներու աղջիկն մէջ. ինչպէ՞ս
կրնաս միայն ձգտիլ, իտէա՛լ մնալ երբ կը փափաքիս
մնալ երկարօրէն հո՛ն ուր նիւթը, դռնհիկ սողուկում-
ները կը տիրեն... : «Երազ չի՛ բաւեր, կեանք ալ տուր :»
Կեանք կը խնդրես, ինչո՞ւ, ի՛մ սէրս, ի՛մ ազբիւր,
ինչո՞ւ. միթէ երազն ինքնին կեանք մը չէ՞. միթէ
վայրկեանի մը վճի՛տ վերացումը՝ դարերու նեխած
ապրումը չարժե՞ր : Կեանք, ըսեմ ժամանա՛կ կ'ուզես.
Ինչո՞ւ ի՛մ ազբիւր. միթէ անըջանքի մը քաղցր իրա-
կանութիւնը ծծելու համար չե՞ն բաւեր երկվայրկեան-
ները, միթէ ամենէն բիւրեղ տեսիլը ամենէն կարճը
չէ՞ : Այսպէ՛ս են նաեւ սուրբ ու գեղեցիկ իրականու-
թիւնները. անոնց տեւողութիւնը ակնթարթ մըն է :
Ո՛հ, մի՛ կրկնե՛ր, «Երազ չի՛ բաւեր, կեանք ալ տուր...» :

— Բայց Անճէ՛լիքա, ինչո՞ւ չկրկնել, ինչո՞ւ չփափաքիլ կեանքին, ժամանակին՝ երբ դեռ ա՛յնքան թաքուն անհունութիւններ կան, երբ դեռ մեղի ա՛յնքան անծանօթ վերացումներ գոյութիւն ունին... : Կ'երազե՛նք, սակայն արդեօք մեր այժմեան երազը բնազդներու խուսափուն ու մարմրող կրակը չէ՞, մեր խսկական երազին արտաքին խաւը չէ՞ որ պիտի մաշի՝ տակաւ, պիտի չքանա՛յ և այն ատեն միայն մե՛նք պիտի զգանք իրական վերազարթնումը, այն ատեն միայն պիտի տեսնենք ծնունդը այգալո՛յս հրդեհի մը որ զուտ մեր հոգիներու ծոցը սաղմնաւորած է, ժամանակի՛ պէտք ունինք, Անճէ՛լիքաս, որպէսզի մեռնի մեր բնազդներու առկայծ փայլը, որպէսզի ծնի՛ ծիածան առաւօտը մեր ներքին աշխարհին... :

— Այդպէ՞ս ուրեմն... : Կ'ենթադրես որ մեր արդի վերացումները արտաքին և խաբուսիկ գոյնե՞ր են մեր վաղուան տիտան անըջանքին. կ'ենթադրես որ մեր անհիւթ ու ճշմարիտ ուժերու արտայայտութիւնը չէ՞ մեր հիմակուան երազը. ինչո՞ւ, սիրե՛լիս, ինչո՞ւ, զուցէ՛ որովհետեւ դեռ շատ երիտասարդ ենք և մեր մէջ լուրջ կարողութիւններէ աւելի բնազդնե՞րը հզօր են : Ա՛հ, այսպէ՞ս կ'ենթադրես, ուրեմն տարինե՞րն են որ երազները կը խորացնեն և կը դեղեցկայնեն, ուրեմն ժամանա՞կն է որ անհատին մէջ կ'արժարծէ գաղափաւրական ամէն ինչ, ժամանա՞կը որ կը սորվեցնէ՛ սակայն չազնուացներ... : Այդպէ՞ս ուրեմն, սէ՛ր, ի՛մ սէր, այդպէ՞ս... : Պիտի մարի՛ն քու այժմեան բոլոր բոցավառումներդ, չէ՞, քանի որ անոնք քու բնազդներուդ փայլե՛րն են. դու պիտի փոխուի՛ս, դու պիտի հեռանա՛ս, չէ՞... :

Եւ այլեւս չկրցաւ շարունակել. շունչը խեղ-
դուեցաւ խո՛ւլ վանկի մը հետ, նէ սկսաւ հեծկլտալ
տխո՛ւր ու անդադրում... Սյս տարօրինակ փղձկումին
պատճառը ես չկրցայ գուշակել անմիջապէս. ներա ձեռ-
քը ափիս մէջ ու գորովալիյ պաղատանքով մը — Անճէ՛-
լիքա, Անճէ՛լիքա կը կրկնէի... Նէ հետզհետէ աւելի՛
կը յորդէր. արցունքը՝ ներա կապոյտ աչքերուն ներսը
մրրիկի մը լաւերը չէր գործեր, այլ՝ լուսեղէն հեղեղի
մը հանգոյն գանոնք աւելի՛ կը պայծառացնէր։ Մեղմ
տոգունութիւն մը զնէ աւելի՛ քաղցր կ'ընծայէր։ Նէ կու-
լա՛ր անվերջօրէն։ Ես սկսայ նեղուիլ, ներա այս յան-
կարծական հեծեծանքները զիս ա՛յնքան կը փշրէին. նէ
կ'արտասուէ՛ր լքումի մէջ. տկար զարկ մը ներա արդէն
խակ զեղուն սրտին՝ շուտով կը հաղորդուէր իր շուրթերուն
որոնք կը սկսէին դողալ, իր աչքերուն՝ որոնք կը
սկսէին հեղուկօրէ՛ն ճառագայթել։ Արդեօք իր հիմակ-
ուան յորդումն ալ վիրաւորանքի մ'արդիւնքը չէ՞ր...
Եւ գտա՛յ, նէ իմ տարօրինակ, գուցէ քիչ մը եսասէր
խօսքերուս ազդեցութեան տակ էր որ կուլար... «մեր
արդի ձգտումները եռանդնե՛ր են, բնագոյներու փայլե՛ր
են...»։ Ո՛հ, այո՛, նէ ցաւա՛ծ էր ինծմէ. իմ անգիտակ-
ցօրէն արտասանած բառերէս՝ նէ այնքա՛ն խորունկ նկա-
տումներ հանած էր... Հոգիս անհունօրէ՛ն մռայլ,
ամօթահար, եւ ես սկսայ թոթովել։

— Լսէ՛, Անճէ՛լիքա...

Ու նէ չէր դադրեր հեծկլտալէ. իմ ձայնս աւելի
կը սարսռացնէր զնէ, ինչպէս հովն որ ալիքները կը
յնցէ. իմ ձայնս աւելի՛ կ'արծարծէր ներա արցունքը,
ինչպէս հովն որ անձրևի կաթիլներ կը քրքրէ ու կը
ցրուէ՛ հեռունները։

— Էսէ՛, Անճէլի՛քա, ես չուզեցի այնպէս ըսել . . ,
թոթովեցի դարձեալ: Ներէ՛ Անճէլիքա, ես չուզեցի այն-
պէս ըսել, ես բնա՛ւ այնպէսչեմ ըսեր . . . : Եւ կը սեղմէի՞,
կը ցնցէի՞ ներա ջերմ, բուրումնագեղ ձեռքը, ներա՛ կը
նայէի պաղատագին եւ յուսահատ. նէ կը շարունակէր
հեծեծանքներով պատասխանել ինծի:

— Ա՛յսպէս, դու չե՞ս ներեր ինծի, Անճէլի՛քա .
ա՛յսպէս դու կը հաւատաս որ այդ իմաստով բաժ ըլ-
լամ . . : Անճէ՛լիքա լո՛յս մը, խաւա՛ր տուր ինծի բայց
պատասխանէ՛, Անճէ՛լիքա, քա՛ղցր Անճէլիքա, նորէն
փղձկեցայ ես . . :

— Խե՛նթ, խե՛նթ սէրս . . , հեծկլտաց նէ.

— Ներէ՛, Անճէ՛լիքա . . . :

. . . Եւ նէ ձեռքերս սեղմած իրեններուն մէջ,
բաբախո՞ւն ու սիրազեղ՝ ժպտեցա՛ւ ինծի, ժպիտով մը
այնքա՞ն համբոյր, ինչպէս որ է փոթորկէ մը ետք
վճիտ ու գաղջ հորիզոնին վրայ եօթգունեա՞ն ծիածա-
նը . . . :

— Պիտի մեկնիմ, բայց կ'ուզեմ բուրրովին խա-
ղաղ եւ գոհունակ հեռանալ, կ'ուզեմ որ դո՛ւ ալ պայ-
ծառ ըլլաս Անճէ՛լիքա, ըսի ես պահ մը վերջ երբ նէ
ինքզինք վերագտած էր բաւական: Պիտի մեկնիմ,
բայց . . . :

— Ի՞նչ կ'ուզես, հարցուց նէ զարմայած . . .

— Պիտի չմերժե՞ս, յարեցի ես քաղցրօրէն:

— Ո՛չ, ըսաւ նէ անվարան:

— Կը փափաքիմ որ երգես:

— Երգե՞մ . . . :

— Այո՛, Անճէ՛լիքա, կը փափաքիմ որ գէթ ան-
գամ մը երգես: Կ'ուզեմ լսել՝ քեզ Անճէ՛լիքա. երազիս

հնչական ու ծաւալուն թրթռումը ինձի համար ա՛յնքան նուիրական, ա՛յնքան աննման է: Ես կը սիրեմ աստուածային նիւթին մեղեդին. . . , ես կը սիրեմ քեզ իբրեւ ձա՛յն ալ, իբրեւ դաշնակաւո՛ր նուագ. . . : Կը խընդրեմ որ երգես Անճէ՛լիքա, չէ՞ որ մանաւանդ երգն աւելի անուշ խաղաղութիւն մը կը սփռէ ալեկոծ ներաշխարհներու վրայ. . . :

— Կը կարծես. . . մի՞թէ երգն օրօր մը կրնայ ըլլալ հոգեկան փոթորիկներ զսպող ու մարող, մի՞թէ երգը թումբ մը կրնայ ըլլալ յորդո՛ղ զգացումներու հոսանքին դէմ: Ա՛հ, ո՛չ, ո՛չ, երգել՝ վերյիշե՛լ է, աւելի՛ բան մը գուցէ, վերապրիլ. . . : Վերապրիլ անցեա՛լ մը ե՛ւ սրտով, ե՛ւ ըղբղով, ե՛ւ ձայնով. ապրիլ ապառնի երազներ՝ ե՛ւ աչքերով, ե՛ւ շուրթերով, բովանդա՛կ էութեամբ: Երգին ճշմարիտ ազդեցութիւնը՝ ի՛մ խենթս, ի՛մ աղբիւր, ահարկու հրաբուխ մը բանտելու կը նմանի. հրաբուխ մը որ կը ցնցէ հօրօրէն իր սեղմ կողերը եւ լայն պատառուածքներ ընելով դո՛ւրս կը նետուի: Երգը՝ խաղաղութիւն չէ. երգը՝ կըրակն աւելի՛ հրահրող շունչ մըն է. . . : Ի՞նչպէս կ'ուզես մեկնիլ. . . վերջացուց նէ:

— Չարչարուած ու հիւա՛նդ. . .

— Կ'երգեմ այն ատեն, մրմնջեց նէ ու ժպտեցաւ մեղրահոս: Ես ետ ինկայ բազմոցին վրայ եւ՝ տենդային դրութեան մը մէջ՝ սպասեցի. . . :

Նէ թրթռա՛ց. . . , ձայնը թրթռա՛ց ու ծաւալեցաւ յանկարծ սենեակի բուրումնագեղ մթնշաղին ծոցը, նախ նիհա՛ր ու քաղցր, տխո՛ւր՝ սեւ ճառագայթի մը նման. յետոյ՝ ուժգի՛ն ու հնչեղ, հեռաւոր անձանօթութիւններէ հասնող ալիքներո՛ւ հանգոյն՝ ոլոնք յուզուած

են ու կը յուզեն: Նէ կ'երգէ՛ր, նէ կը վերանա՛ր եւ կը
նուաղէր իր ձայնին անտես կոհակներուն հետ: Անճէ-
լիքա չկա՛ր այլեւս բիւրերու մէջ. նէ իբրեւ ոգի կը
բաբախէր, կը հնչէ՛ր. երազիս գոյները վանկե՛ր դար-
ձած էին հիմա, վճիտ ու ներդաշնա՛կ վանկեր. . . երա-
զըս կ'երգէ՛ր... , նէ կ'երգէ՛ր . . . :

Ու ես ա'յնքան խաւարած՝
Ձրգիտեմ ի՛նչ ամպերով,
Կը տանջուէի՞... շա՛տ հիւծած
էր էութիւնըս խրոով...:

Ու ես ա'յնքան խաւարած՝
Ձրգիտեմ ի՛նչ ամպերով,
Միշտ կուլայի՞... եւ յոգնած
Բիւրերս էին սուգի՞ ծով. . . :

Դող ու արցունքս ալ ո՛րքան
Ունէին խե՛նթ փոթորկում...:
Եւ ես լքուա՛ծ, անօճան,
Կը մեռնէի՞ անդադրում...:

Ձրգիտեմ ի՛նչ ամպերով՝
Էի ա'յնքան խաւարած ...:

.

Եւ նէ կը շարունակէր, ներս ձայնը հետզհետէ
աւելի վճի՛տ կը դառնար, կը մարէ՛ր մերթ, կ'արծարծէ՛ր
յետոյ շուտով, լուսաքան հուրի մը նման. կը գգուէ՛ր
կը վիրաւորէր, կ'ապրեցնէ՛ր, կը մեռցնէր: Ես եւ՛ կ'ու-
զէի աղաղակել որպէսզի լռէ, ե՛ւ միանգամայն կ'ըղձայի

որ յաւիտենական ըլլայ այս պահը: Նէ ամբողջ
երգ մըն էր հիմայ, աննման ձայնարկութիւն մը...
Անճէլիքա ա'յնքան անհուն ու գեղեցիկ էր իբրեւ երգ...
եւ նէ կը շարունակէ՞ր անգութօրէն. . . . :

Օր մը գիտցա՞յ ես սակայն,
Օր մը զգացի՞ ի խորէ՛
Որ կը սիրե՞մ. . . անվախճան
Հաւատք մը գիս կը գերէ՞... . . . :

Ու օրերո՞վ, օրերով,
Ես իմ սիրա՞ծս հոգեդուտ՝
Տեսա՞յ, խաղաղ եւ վրդով,
Իբրեւ երա՛զ. . . , իբրեւ նիւթ . . . :

Ու օր մըն ալ մեռա՞ւ ան.
Թաղեցին նի՞ւթը անոր. . .
Չարտասուեցի՞ ես սակայն՝
Գերեզմանն ալ սէ՞ր մ'էր նոր...:

Չարտասուեցի՞... կրգգայի
Որ խեղճ աչքե՞րըս միայն՝
Պարա՞պ էին... կը զգայի
Որ սրբախ մէջ կ'ապրէ՞ր ան...:

Եւ չըլաղի՞... անտրտունջ՝
Մարմինն անոր տուի՞ յազ
Ամա՞յ հողին եւ միշտ մունջ՝
Սիրեցի՞ զայն իբր երազ...:

.

Ես սարսուցի՞ յանկարծ. ա'յնքան ճնշող լուռ-
թիւն մը կը տիրէր սենեակին մէջ... Երգի ձայնը չի

կա՛ր, երգի ձայնը իմ ներսս միայն այ՛նպէս ուժգին
կը հնչէր: Հիւանդ շարժումով մը գլուխս վերցուցի եւ
իսկոյն անուժ՝ կուրծքիս ձգեցի. նէ ինձի՛ կը նայէր,
նէ զիս՝ կը դիտեր, ո՛րքան ատենէ ի վեր...:

— Երգ կ'ուզէիր չէ՞, ըսաւ մէկէն ու ծիծաղե-
ցաւ ա'յնպէս հիւժած, թախծագին որ՝ ես դողացի. . .:

— Ես ե՛րգ կ'ուզէի Անճէլիքա, այո՛, արծաթէ՛
ներդաշնակութիւն: Այս երգ չէ՛ր, եղերական պատմու-
թիւն էր, մեռչնո՞ղ իրականութիւն...: Ի՛նչ խօսքեր
էին, մշուշոտ ու տարօրինակ, ա՛հ, ա'յնքան տարօրի-
նակ. . .:

— Մի՞թէ, մրմնջեց նէ.

— Այո՛, ի՛նչպէս կարելի է չարտասուել երբ
սէ՛րը մեռնի, ի՛նչպէս կարելի է չարտասուել երբ երա-
զին մարմի՛նը քայքայուի, ի՞նչպէս, Անճէլիքա. . . ար-
դեօք ա'յնքան հրապոյր ունի՞ն երազները իրենց նիւ-
թէն, իրենց արտաքին գեղեցկութենէն դուրս. ա՛հ, ո՛չ,
ո՛չ, Անճէլիքա, կարելի չէ բաժնուիլ առանց մահանա-
լու. . .:

— Լսէ՛, ի մ աղբիւր, իմ խեղճ սէրս, սկսաւ
նէ յանկարծ թախծագին եւ երկդւ ձեռքերս բռնած. լը-
սէ՛, երբ ես մեռնիմ. . . .

— Անճէլիքա. . . հեծեցի ես . . .

— Լսէ՛, շարունակեց նէ . . երբ ես մեռնիմ դու
պէտք չէ որ լաս...: Ի՞նչ կ'արժէ գեղեցկութիւնը նիւ-
թին, անոր տեսանելի եւ գունագեղ հրապոյրը երբ
անկէ անկախ եւ անհուն ուժ մը կայ, ոգի՛ մը որ՝
երապուած գեղը, սէր՞ն իսկ է. . .: Ի՛նչ կ'արժէ մար-
մի՛նը որ ա'յնքան շուտ կը սկսի վիժիլ ու լուծուիլ եւ

որ պէտք չէ ըլլայ երազին ո՛չ սերմը, ո՛չ թագը...
Դո՛ւ, սիրելի՛ս, միշտ փնտռէ՛ յտէականը, յաւէ՛րժը. այն
ատեն պիտի ունենաս ճշմարիտ մխիթարանքն եւ նկա-
րագրի բարձրութիւնը: Երբ ես մեռնիմ՝ գիտե՞ս, իմ
խեղձ սէրս, ի՛մ աղբիւր, միայն աչքերէդ, միայն
զգայարանքներէ՛դ բաժնուած, հեռացած պէտք է նը-
կատեսս զիս. իբրեւ աննիւթ վերացում, իբրեւ երազ... ես
աւելի հզօր կերպով պիտի հաստատուիմ սրտիդ եւ ու-
ղեղիդ ներքը, ես աւելի պայծառ գեղեցկութիւնով պի-
տի ներկայանամ ներաշխարհիդ ալքերուն...: Դու ե՛րբ
զիս իբրեւ ոգեղէն ու՛ժ սիրես՝ այն ատեն, ի՛մ աղբիւր,
այլեւս թանձրացեալ գոյութեանս մահը պէտք չէ որ
արցունք դնէ բիրերուդ խորքը, այն ատեն պէտք չէ որ
լքուիս... այլ՝ անհուն գգուանքով պէտք է համբու-
րես այն անտե՛ս զօրութիւնը՝ որ քեզ բարձունքներո՛ւ
պիտի մղէ, որ ե՛ս եմ...: Ա՛յսպէս, չէ՞. մի՛ լար,
գէ՛հ, իմ քա՛ղցր սէրս, մի՛ լար...

Ներա խօսքերը, ներա զգացողութեան ամբողջ
անհունութիւնը իմ մէջս արցունքի փոխուած էին, ար-
ցունքի՝ ջերմ ու յորգ. ես հեղե՛ղ մըն էի... նէ ձեռ-
քերս բռնած կը ցնցէր և բառեր կը մրմնջէր...

— Անճէ՛լիքա... հեծկլտացի ես.

— Սէ՛րս, իմ խեղձ սէրս...

— Անճէ՛լիքա, կը պաշտե՛մ քեզ...

Եւ զգացի որ կը նուաղէի, եւ զգացի որ ներա
շուրթերը՝ մեղմի՛ւ, իմ շուրթերո՛ւս կը հպէին...:

Իրիկունն ի՞նչ գեղեցիկ է . . . :

Ծովափին վրայ՝ անշարժ, մենաւոր ու խոհուն՝
ալիքներու ե՛րգը կ'ունկնդրեմ ես, խա՛տ ալիքներուն՝
որոնք հիմա խաւարով ա՛յնքան յուռթի են, որոնց վը-
րայ՝ լուսինկան իր մեղմ գեղնութիւնը կը ցանէ. ո՛հ
ինչպէ՛ս անոնք ահաւասիկ կը թաւալի՛ն խորհրդա-
ւոր ու նիհար փայլով մը, ինչպէ՛ս կը փշրուին, ինչ-
պէ՛ս իրենց փշրումը ե՛ւ օրէն՝ք է, ե՛ւ երգ . . . : Ո՛հ,
ինչպէ՛ս կը հնչէ նիւթին ներդաշնակ քայքայումը . . . :

Մենաւոր ու խոհուն՝ կեցեր եմ. իրիկունը կ'ա-
ճի՛ տակաւ, ծովուն վրայ ա՛յնքան կապտորակ ծա-
ղիկնե՛ր կը ծփան . . . , աստղե՛րն են՝ որոնց լուսեղէն
նայուածքը կ'ուռճանայ, կը բեկբեկի՛ անդադրում՝
լուսինը աւելի՛ կը բարձրանայ վճիտ եւ քաղցր, ջու-
րըն աւելի՛ կ'ուռի եւ կ'երգէ. . . : Ես մենաւոր եմ ու
կ'ունկնդրեմ, ու կը յուզուի՛մ. քաղցրութիւններ եւ
դառնութիւններ դիս կ'ողողե՛ն միանգամայն. սրտիս
մէջ բաղձալից խլրտո՛ւմ մ'ունիմ, երեւակայութեանս
ներսը անշարժ սեւեռո՛ւմ մը, բիրերուս խորքը անը-
ման տեսի՛լ մը, շուրթերուս վրայ անո՛ւն մը. . . :

— Անճէլի՛քա . . .

Եւ ալիքներու մահը դարձեալ նուազի մը նման է,
եւ լուսինկան նորէն կը նայի, աստղերը մի՛շտ կը
ծաղկին ծովուն վրայ .

— Անճէլիքա...

Եւ իրիկուան մեղրալոյս խաւարին ծոցը կը նուազի՝ մրմունջս, բնութեան նայուածքները, բնութեան շուրթերը պահ մը կարծես կը ժպտին, կը թրթռան զու՛ռ... :

— Անճէլիքա...

Եւ իրիկուան ինչպէ՛ս կը ծաւալի քեզի ուղ-
գած պաղատանքս, ո՛վ տեսիլս, ո՛վ երազս... : Մե-
նաւո՛ր եմ. բայց ո՛չ, ներէ՛ ինծի. քեզմով լեցո՛ւն եմ,
քեզմով կ'արծարծի՛մ, ես մինակ չեմ ո՛վ Անճէլիքաս.
գո՛ւն, անտեսանելի անհուն՝ դուն՝ կ'ընկերանա՛ս՝ միշտ
ինծի : Այո՛, այո՛ ես մենաւոր չե՛մ. ահաւասի՛կ աստղե-
րը՝ որոնց լոյսը ես ծարաւիօրէ՛ն կը խմեմ, վասնզի կը
հաւատամ թէ քու նայուածքէդ է որ կու տաս, կը հա-
ւատա՛մ թէ՛ լուսինը քու ժպիտիդ մէկ փայլն է, բնու-
թեան այս խորունկ մեղեդին՝ քու շուրթերէդ կաթած
մէկ վա՛նկն է. ես մենաւոր չե՛մ, Անճէլիքաս, ներէ՛ ին-
ծի, ես քեզմով լեցուն եմ... : Ու հիմա՛յ կը յիշե՛մ
քու այն խօսքերդ... ա՛հ, շա՛տ անհուն ես, շա՛տ ան-
գութ ես, Անճէլիքաս, դու կ'արգիլե՛ս լալս, դու չես
ուզեր որ արցունք ունենամ : Անգո՛ւթ, անգո՛ւթ, ինչո՞ւ
կը մերժես ներաշխարհիս հեղուկ շիթերը, ինչո՞ւ
կը մերժես զի՛ս, սրբուած եւ վճիռ... «Երբ որ մեռնիմ՝
բիրերէդ, զգայարանքներէդ հեռացած պիտի ըլլամ
միայն... մի՛ լար...» անգո՛ւթ, անգո՛ւթ, ինչո՞ւ կը չար-
չարես դիս այս ցնցող հակադրութիւններով. մա՛հ, ան-
մահութի՛ւն. ինչո՞ւ ե՛ւ կը մեռնիս, ե՛ւ յաւէ՛րժ ես :
Անգո՛ւթ, անգո՛ւթ, դու զիս իմ յոյսերո՞վս կը սպան-
նես, չե՛ս թողուր որ ապրիմ անգիտակ. ապրի՛մ հա-
ւատքով. դու ինծի կ'ըսես որ օր մը պիտի հեռանա՛ս

բիբերէս...: Ա՛հ, ո՛չ, ո՛չ, ըսե՞մ Անճէլիքաս թէ ինչո՞ւ... կը սիրե՞մ քեզ...: Հիմա՝ քու գողտր նիւթդ կ'ընդգրկե՛մ աչքերովս եւ կը զգամ աստուածային այն հաճոյքը՝ որ զիս ազնիւ կատարելութեան կը մղէ. կը նայի՞մ ուրեմն, սակայն բիբերո՞ւ քեզ տեսնելու համար տաժանապիւն յոգնութիւն մը չեն կրեր, այլ խաղաղ քաղցրութիւն մը կ'ունենան վասնզի նիւթդ կ'ապրի՛... կը սիրե՞մ քեզ հիմա խնդագին բարեբաստութիւնով. երբ որ մարմինդ մահանայ՝ քեզ տառապանքո՛վ պիտի սիրեմ, չէ՞ որ այս պահուն իմ բովանդակ ներանձնութիւնս տանջագին գալարումի մը մէջ պիտի ըլլայ միշտ, գալարումի մը՝ որ վիթխարի աշխատանք մ'է զքեզ անվախճա՛ն յիշելու, քեզ բիբերուս խո՛րքն ալ պահելու համար. դուն բնա՛ւ պիտի չբաժնուիս ինծմէ. քեզ խնդութեա՛մբ կը սիրեմ, քեզ տառապանքո՛վ պիտի սիրեմ. սակայն անգո՛ւթ, Անճէլիքաս, թո՛ղ որ արտասուեմ, կամ թո՛ղ որ մեռնիմ...: «Երբ որ մեռնիմ բիբերէդ, զգայարանքներէ՛դ հեռացած պիտի ըլլամ միայն, մի՛ լար»...: Ո՛հ, հիմա կը սկսի՞մ ըմբռնել քեզ, հիմա կը սկսիմ ըմբռնել սէ՛րը որ ձգտում մըն է, աստուածային սեւեռո՞ւմ մը դէպի իտէականը, դէպի գեղեցի՛կ աննիւթը: Ոյդպէ՛ս է, այդպէս է, ո՛վ դաստիարակս, ո՞վ տեսիլս, դու ճշմարտութիւն մըն ես, կը հաւատա՛մ քեզի եւ ներշնչած սիրոյդ՝ որ ու՛ժ մըն է վճիտ ու արարչագործ, որ թէ՛ նպատակ, թէ՛ միջոց է...: կը յիշեմ եւ մանաւանդ կը բացատրե՛մ հիմայ իմ վիճակներս, իմ հոգեկան թրթռումներուս կարգն ու խորհուրդը: կը յիշե՛մ երբ մենք իրարու հանդիպեցանք՝ ես քեզի նայելէ առաջ քու խօսքերուդ, քու յուզում-

Ներո՞ւդ մտիկ ըրի: Բիբերս՝ Նիւթիդ աննման գեղին
դարձնելէ առաջ, վայրկեանի մը մէջ՝ ներաշխարհս քե-
զի ունկնդրած և քեզ սիրած էր արդէն: Ո՞վ Անճէլիքաս,
սէրս՝ քու անտես էութենէ՞դ ծնաւ, յետոյ էր որ իբրեւ
մարմին ալ եկար աչքե՛րս լեցնել. գիտե՞ս, ճիշդ այն-
պէ՛ս էիր. ինչպէս որ երազեր էի...:

Ո՛հ, որքա՞ն ատենէ ի վեր մենք զիրար ճանչցած
ըլլալու ենք, ճանչցած՝ բայց ո՛չ տեսած... այո՛, իմ իտէ-
ալի՛ս աղջիկը, հիմա շատ կը հասկնամ քեզ, հիմա
շա՛տ կը հաւատամ քեզի, բայց՝ դուն ա՛յնքան անգութ
ես, դուն ինծի չե՛ս թողուր որ արտասուեմ. ես կ'ուզեմ
մեռնի՛լ... Տե՛ս, ծովն ափին զարնուելէն կուլա՛յ ալիքէ
արցունքներով. տե՛ս, իրիկունը կ'աճի՛, ստուե՛ր կը
հեծկլտայ. աստղերն ու լուսինկան կը ճառագայթեն
և անոնց այս լուսեղէն ծորումը կո՛ծ մըն է կարծես.
սակայն դուն շատ անգութ ես ո՞վ տեսիլս, դու կար-
գիլե՛ս ինծի արտասուել...:

Ես կ'ուզեմ մեռնի՛լ... իրիկուան ստուերանուշ
ծոցին մէջ քեզի՛ փարելէն՝ անէանա՛լ կ'ըզձամ: Կը լը-
սե՞ս, կը լսե՞ս մրմունջներուս, քա՛ղցր, ի՛մ քաղցր:
Բնութիւնը նորէ՛ն կը թրթռայ... ծնկաչո՞ք ու ձեռնա-
մած թո՛ղ որ աղօթեմ...:

— Անճէլիքա...

ԺԱ,

Արեւը տաք էր. երկնքին վրայ՝ գեղեցիկ օրուան մը տեւական պայծառութիւնը կար։ Մթնոլորտը գեղուն էր թռչուններով ու միջատներով. ներդաշնակ զարթօնքի մը թրթիւրը կը ծաւալէր կարծես ամէն կողմ։ Հո՞ծ բազմութիւն մը կը խլրրտէր ճամբաներու եւ հրապարակներու վրայ. շփոթ ձայներու կը խառնուէին զգեստներու ա՛յնքան փայլուն գոյներ որոնք այստեղի բնիկ ժողովուրդին ճաշակը կը կազմեն, կամ աւելի՛ աւանդական քաղցր սովորոյթը։

Անճէլիքան, Ռաֆայէլը եւ ես՝ միասին պարտէզի ճամբան բռնած էինք ծովեզրի կողմէն։ Փոքրիկը առջևէն կ'երթար՝ բռնած իր անբաժան շրջանակն ու գաւազանը, մենք ետեւէն կը յառաջանայինք դանդաղ եւ անհամաչափ։ Անճէլիքան՝ շա՛տ զուարթ, երջանիկ ինքնամոռացման մը մէջ սուզած կը թուէր. ստէպ՝ կը կատակէր, կը ծիծաղէր։ Ես՝ նախ մտածկոտ ու գրեթէ լուռ, հետզհետէ վարակուեցայ ներա այս աննախընթաց խնդութենէն եւ անհոգ՝ սկսայ հետեւիլ ներա այնքա՛ն իմաստուն երգիծանքներուն, խաղերուն։

— Ա՛յ, ծովուն նայէ՛ . . . չե՞ս յիշեր. օր մը ա՛յնպէս ներշնչուած կը խօսէիր.. ալիքները քեզ դիւթեր էին, ալիքներուն ներսի երա՛ղը կը դիտէիր, ես եկայ ար-

թընցուցի քեզ, չե՞ս յիշեր... կը մըմնջէր ու կը ծիծաղէր ա'յնքան լեցուն, ա'յնքա՛ն անուշ: Ես միայն անկապ, անըմբռնելի թոթովանքներով կը պատասխանէի. նէ՛ ա'յնքան ճարտար ու սիրո՞ւն էր: Զնէ՛ իր մռայլ վիճակներուն մէջ գնահատած, վսեմացուցա՛ծ էի: Կի՛մա՛ այս տարօրինակ զուարթութեան պահուն ալ նէ աննըման կ'երեւար ինծի: Ո՛րքան շնորհք, որքա՛ն վճիտ խոհանք կար ներս կատակներուն խորն իսկ: Ես հզօր յափշտակութեան մը անձնատուր՝ հոգեկան այն դրութեան մէջ կը գտնուէի ուր յուզումները միայն անձայն կը խօսին, լեզուն անկարող կը մնայ: Ա՛յսպէս, հասանք պարտէզ, շրջադայողներն ու աղմուկը շատ էին, փոքրիկը սկսաւ իր շրջանակը գլորել...

— Այս կողմէն երթանք ըսի ես, ցոյց տալով մեր առջեւի երեք ճամբաներու ձախ կողմինը: ։

— Ա՛ն, հասկցայ... մըմնջեց նէ. կ'ուզես մեծ ծառուղիէն անցնիլ, կ'ուզես վերանալ նորէն... ո՛չ, ո՛չ, չեմ թողուր. հապա՛, տե՛ս որքա՛ն գեղեցիկ է ծովը, ալիքները ինչպէ՛ս կ'երազեն օրօրուելով... այս կողմէն պիտի երթանք... Եւ նէ սկսաւ ծիծաղիլ, քաղցր, հնչական: Ես՝ անկարող ներս ամենաչնչին քմահաճոյքը մերժելու՝ հետեւեցայ... ներս այս խնդուն, հրեշտակային դրութիւնը՝ ամէն ինչ էր ինծի համար: Ճառագայթէ աշխարհ մը, ջերմ ու կենդանի լոյսի տիեզե՛րք մը կ'ասլրէր կարծես իմ դէմս, իմ էութեանս բոլոր մասնիկներուն ալքը: Նէ ուրա՛խ էր, ծիծղո՞ւն. իր ճերմակ գեղեցկութեան նման նէ պայծա՛ռ էր այսօր: Անճէլիքան իբրեւ ծիծաղ ալ ա՛յնքան գողտր, ա՛յնքան անհուն էր:

— Ռաֆայէ՛լ, Ռաֆայէ՛լ, այս կողմէն... եւ նէ ինծի նայելով դարձեալ ծիծաղեցաւ:

— Քոյրի՛կ, կուգամ, քոյրիկ, կը կանչէր պզտիկը: Մենք ծովուն նայող ճամբէն քալեցինք: Հոս ալ յիշատակներ թողած էինք. Անճէլիքան ի զո՛ւր կը հեռացնէր զիս մեծ ծառուղիէն, ի զո՛ւր կը խուսափէր այն վայրերէն ուր մենք այնքա՛ն տեսութիւններ ունեցած էինք դեռ շատ մօտիկ անցեալի մը մէջ: Կը քալէինք, ես գլխիկոր, նէ միշտ անհանդարտ: Իսկոյն ցնցուեցայ. բիրբերս տամուկ հրայրքով մը լեցուեցան. մենք հասեր էինք այն քարէ պատշգամին զոր մեր առաջին անգամուան տեսութեան իրրեւ ժամադրավայր ընտրած էինք, ուր նէ երեւցաւ ինծի յանկարծակի՝ երբ ես անէացե՛ր էի սպասումէ ու կարօտէ: Ներա նայեցայ ու,

— Մէկ կախարդանքէն փախչողը միւսին մէջ կ'իյնայ, մըմռացի, տե՛ս Անճէլիքա, տե՛ս քարէ վանդակորմը... փախի՛ր:

— Փախչի՞մ... բան մը չեմ տեսներ, ո՞ւր է... եւ նէ գոցեյ աչքերը: Երբ քանի մը քայլ առինք եւ հազիւ անցեր էինք իսկոյն բացաւ ու աչքերը ինծի դարձած՝ ծիծաղելէն սկսաւ շշնջել:

— Կախարդական վանդակորմէն անցանք..., կախարդական վանդակորմէն անցանք...:

Վհուկ ես դուն, դուն գիտես դիւթել եւ միանգամայն խուսափիլ դիւթանքներէ... վհուկ ես դուն, կակազեցի ես բան մ'ըսած ըլլալու համար:

— Վհո՞ւկ, կրկնեց նէ ու ծիծաղեցաւ. վհո՞ւկ, ի՞նչ թանձր բառ... կը վախնամ, զիտե՞ս, բայց հե՛ղ մըն ալ հնչէ...:

— Վհո՛ւլ . . .

— Ու՛հ, ըրաւ նէ շնորհալի ծամածռութիւնով մը .
դու զիս այդպէ՞ս կը կոչես, լաւ ուրեմն, կ'արձակեմ
քեզ քու դիւթանքէդ՝ վհուկի զօրութեամբս . . . :

— Անճէ՛լիքա, ձայնեցի ես . . . :

Նէ ժպտեցաւ այնպէ՛ս մեղրանուշ, այնպէ՛ս
գրաւիչ . . . այդ ժպիտը արդէն անքակտելի բժժանք մըն
էր :

— Քեզ հրեշտակս եմ կոչեր, քեզ իտէա՛լս եմ
կոչեր, քեզ երազս եմ կոչեր, Անճէ՛լիքաս, դուն վհուկ
չես, դուն աստուածայի՛ն վհուկն ես :

Նէ լուռ մնաց բայց ես տեսայ որ իր ժպիտը ճերմակ
շողի մը նման՝ շուրթերուն վրայ դեռ աւելի՛ պայծառ-
օրէն կ'արծարծէր :

Պարտէզը դաշտին կցող կամուրջէ անցնելէ վերջ՝
դէպի աջ ուղղուեցանք : Գարնան վերականգնանացնող
շունչը աւելի զգալի էր հոս . խիտ կանանչութիւն մը
արդէն կը տարածուէր, որուն թարմ բոյրը՝ ծովէն փչող
հովին խառնուած՝ գիւղական հրապոյր մը կ'ընծայէր
այս ժիջավայրին : Մենք նստանք ծովեզրի այն մասին՝
ուր շրջագայողները ցանցառ են : Երկա՛ր խօսեցանք
զրեթէ բոլորովին մանկուտ, աննշան խնդիրներու վրայ .
Ռաֆայէլն ալ նստած մեզի մօտիկ՝ կը մասնակցէր մեր
խօսակցութիւններուն, կը գեղգեղէր քաղցր ու հնչա-
կան, իր իւրաքանչիւր բառը լեցուն ծիծաղով մը կ'ըն-
դունէր Անճէլիքան : Ես ալ ա՛յնպէս կը հրճուէի . բայց
երազանքս կարծես աւելի հզօր էր . այս բոլոր ամենափոքր
իրողութիւններու մէջ պաշտումի բոցե՛ր, սիրոյ անհուն
հրաբուխե՛ր կը նշմարէի . ամէն ինչ միակ իմաստ մը

ունէր ինծի համար, միակ կեանք մը...: Ինչպէ՞ս կը սիրէի Անճէլիքան:

Փոքրիկը յանկարծ ոտքի ելաւ, առաւ գաւազանիկն ու շրջանակը. — Քոյրի՛կ, պարո՛ն, քիչ մը խաղամ, հա՞, մըմջեց: Եւ վարկաւ. փայտէ շրջանակը սկսաւ գլորիլ, մանուկը կը վազէր ետեւէն. նոր հարուածներ տալու, փայտէ շրջանակը կը շարունակէ՞ր գլորիլ...:

— Տե՛ս, տե՛ս, շրջանակն ինչպէ՞ս կը դառնայ Անճէլիքա, սկսայ ես. տե՛ս, տե՛ս ինչպէ՞ս կը դառնայ...: Նոր հարուածներ անոր ընթացքն աւելի՛ կ'արագացնեն, ան կը դառնա՛յ... Հողին դէմ ճգմուող կէտեր նորէն օդին մէջ կ'ելլեն, նորէն կը հասնին միեւնոյն վիճակին. ո՛հ, այդ շարունակական վերելքն ու անկո՛ւմը շրջանակի կէտերուն... Եւ ան կը դառնայ անդադրում, քանի զայն մղող ոյժը կ'ապրի, քանի հարուածները չեն մեռնիր: Կեանքն է սա կարծես, կեանքը, վիթխարի՛ անիւ՝ որուն եզերքներուն վրայ ապրող մարդկութիւնը միշտ կը ջախջախուի օրէնքին դէմ...: Ո՛հ, կեանքի՛ շրջանակը որ չ'կասիր, կը դառնա՛յ միշտ անողոքօրէն. զայն մղող ոյժը ինչպէ՞ս տիտան ու յաւերժական է: Տե՛ս, տե՛ս, Անճէլիքա, շրջանակն ինչպէ՞ս կը դառնայ...

— Թո՛ղ դառնայ, լա՛ւ է որ այդպէս դառնայ... աշխարհի մէջ շարժումը ամենարեւական և կենսական երեւոյթներէն է. շարժման մէջ և՛ մահ և՛ վերածնունդ թիւն կայ. հինիքը կը շարժի՛ն, կ'անցնի՛ն, նորերուն տեղի տալու համար: Շարժո՛ւմ, կենդանութեան անդրանի՛կ խորհրդանիշ. շարժո՛ւմ, երկու ուժերու, ուժի

մը ու զանգուածի մը արարչագործ միախառնումը՝
ուրկէ կը ծնի նոր ուժ մը, նոր կեանք մը: Շրջանա-
կը թո՛ղ դառնայ, սիրելի՛ս, լաւ է որ անոր ճշման
տակ փշրուին շա՛տ գոյութիւններ. այս մահացումը,
այս ջնջումը՝ աւելի ազնիւ ծնունդներու տեղի պիտի
տայ... լա՛ւ է որ դառնայ շրջանակը...:

— Լա՛ւ է որ դառնայ, այո՛, պարզ՝ թերեւ անոր
համար որ անխուսափելի օրէ՛նքն է, այդ շարժման
մէջ գէթ հաւասարակշիռ ներդաշնակութիւն մը կը տի-
րէ, միօրինակ՝ սակայն անաչառ... լա՛ւ է որ դառ-
նայ, այո՛, որովհետեւ գուցէ իր հանգիստը աւելի՛
ազետաւոր ըլլայ, որովհետեւ գուցէ իր հանգիստը մա-
հաբեր գահավիժում մը ըլլայ... Լա՛ւ է որ դառնայ,
այդ շարժման խորհրդաւոր մեծութիւնը, ճշմարտու-
թիւնը այնպէ՛ս բացայայտ է, այո՛...:

— Քոյրի՛կ, պարո՛ն, տեսէ՛ք ինչպէ՛ս կը զար-
նեմ, ինչպէ՛ս կը գլորի աղաղակեց պզտիկը նոր եւ
ուժգին հարուած մըն ալ տալով... Շրջանակը իսկոյն
երեքաց ու ինկաւ, հարուածը շատ բուռն ու կոզմեա-
կի էր: Ես՝ Անճէլիքային դարձայ անխօս ու սարսա-
լէն... նէ ծիծաղեցաւ բարձրաձայն...:

— Ա՛յ, հոն երկինքը կը կարմրի. վերջալոյսը
այսօր այնքա՛ն ազուր կը թուի ըլլալ... եւ սա թի-
թեռնիկնե՛րը որ կը թռչտին ճառագայթներուն մէջ,
ինչպէ՛ս անխոնջ են, ինչպէ՛ս շատախօս... Եւ նէ ծի-
ծաղեցաւ. ես գուշակեցի որ զիս իմ մտածումներէս
թօթվելու համար նէ պահ մը առաջուան զուարթու-
թիւնը կը վերառնէր:

— Դէ՛հ, արթնցի՛ր, քրթմնջից ձեռքս ցնցելով ու

աչքերուս խորը նայելէն... արթնցի՛ր, մի՛ երազեր... »

— Բայց ինչո՞ւ կը նայիս այդպէս... ո՞հ, բի-
բերս կ'այրի՛ն, հոգիս կ'այրի՛ Անճէ՛լիքա, նայուածքիդ
խորը որքա՛ն կրակ կայ, որքա՛ն հրդեհ... գոցէ՛ աչ-
քերդ, ո՞հ, թոթովեցի ես :

— Գոցե՞մ աչքերս...

— Այո՛, այո՛, գոցէ՛ աչքերդ, մի՛ նայիր անոնց-
մով... Դիտէ՛ զիս քու շուրթերովդ ջե՛րմ ու երազա-
յին, դիտէ՛ ներաշխարհս՝ քու շուրթերովդ թրթռո՞ւն ու
բոսոր... Շուրթերուդ նայուածքներբ աւելի՛ խորունկ,
աւելի՛ աստուածային են, աւելի ազնուացնող քան այ-
րող : Ո՞հ, այո՛, շուրթերդ այնքա՛ն կը սիրեմ... անոնց
վրայ քու հոգի՛դ, քու խտէալ էութի՛ւնդ կը բաբախէ
անտեսանելիօրէն. անոնցմով նայէ ինծի... »

— Այդպէ՞ս...

— Ո՞հ, բիբերուդ ներսը աւելի այրող, տեսա-
նելի գեղեցկութիւն մը կայ, անոնց մէջ նիւթին կա-
տարիլութեան բո՞ցը կը հրահրի, անոնց խորհուրդը ըմ-
բռնելէ աւելի կը տեսնե՞մ ես... ո՞հ, գոցէ՛ աչքերդ...
շարունակեցի ես :

Փոքրիկ Ռաֆայելը այս միջոցին եկաւ ու նստաւ
ներա ծունկերուն առջեւ. ես կը կրկնէի դեռ — գոցէ՛
աչքերդ...

— Կ'ուզէի՞ր որ կոյր ըլլայի, իսկոյն հարցուց
նէ ժպտելէն :

— Լռէ՛, ո՞հ, լռէ՛... թոթովեցի ես : Նէ ծիծա-
ղեցաւ անո՞ւշ, ա՛յնքան անուշ :

— Բոյրի՛կ, պարոնին ըսածին պէս, քոյրի՛կ, աչ-
քերդ գոցէ՛, սկսաւ մէկէն փոքրիկը...

— Խոնչ, սիրունս, կը վախնա՞ս աչքերէս...

— Ո՛չ, ո՛չ, քոյրի՛կ, մէ՛կ անգամ, քոյրիկ մէկ անգամ գոցէ՛ աչքերդ... Անճէլիքան գոցեց ու մնաց... փոքրիկը անմիջապէս թողուց գաւազանիկն ու շրջանակը, ոտքի ցատկեց, համբուրեց ներա շուրթերէն եւ փախաւ արծաթէ ծիծաղներով, ծափելէն։

— Չա՛ր... մըմնջեց նէ։

Փոքրիկի այս անակնկալ խաղը ցնցեց զիս... քաղցր յուզում մ'ողողեց սիրտս, վեր թռայ, հասայ անոր եւ բազուկներուս մէջ գայն ուժգին սեղմած, ճիւղերուն թուրովի՛ն անուշադիր՝ մուկնօրէն կը համբուրէի զայն, անոր շուրթերէն Անճէլիքայի համբո՛յրը կը խմէի։ Վերադարձայ ներա քով, նէ գաւազանիկը ձեռքը՝ անշա՛րժ, կը ժպտէր...

— Ռաֆայէ՛լ, Ռաֆայէ՛լ, հոս եկուր, մի՛ վախնար, բան մը պիտի չընեմ կանչեց նէ պահ մը վերջ՝ ձեռքին մէջ գաւազանիկը խաղցնելէ։ Ունուկը վստահացած՝ վազ՛ցերբ մօտեցաւ Անճէլիքան՝ բռնեց գայն ու...

— Ե՛տ տուր համբոյրս, ե՛տ տուր մըմնջեց... փոքրիկը՝ թռչունի մը նման գուարթ,

— Ա՛ռ քոյրիկ... ըսաւ ներա կարկառելով իր վարդ շուրթերը. նէ համբուրեց զանոնք այնպէ՛ս գորովով... Ես՝ ապշած նախ, յետոյ շուտով հասկցայ ներա ըրածը՝ նէ ճարտար ու իշխող էր. և սպասեցի ձեռքերս միացուցած ծունկերուս։

— Ռաֆայէ՛լ, սկսաւ դարձեալ ժպտելէն, հիմա որ համբոյրս ե՛տ ատի պէտք է պատժեմ քու մատնութիւնդ... բա՛ց ձեռքդ... Եւ մանուկը՝ այս անմերժելի՛, անհունօրէն սիրավառ ձայնի ազդեցութեան տակ, գիտակից պաշտամունքի արտայայտութիւնով մը,

ծիծղո՞ւն, բացաւ իր պզտիկ ձեռքը: Անճէլիքան՝ գաւազանիկով անոր զարնելու ձեւ մ'ըրաւ և արա՛գ, անշմարելի շեղումով մը իմ ձեռքերուս իջեցուց...: Յաջողա՛ծ էր ու կը ծիծաղէ՛ր, կը ծիծաղէ՛ր մըմնջելէն.

— Ռաֆայէ՛լ, քեզի կը ներեմ...:

Փոքրիկը իր թւերը ներա ձեռքին պլլած՝ զայն կը համբուրէ՛ր անդադրում: Ես անշա՛րժ, կարմրած ձեռքերուս նայելէն՝ մնացի...:

— Վրէ՛ժ առնել կը մտածես ըսաւ, յանկարծ նէ:

— Այո՛, այո՛, մըմնջցի ես. կ'ուզեմ չարչարել քեզ Անճէլիքա, վրէ՛ժ կ'ուզեմ առնել...:

— Ա՛հ, ըրաւ նէ, հիմա կը վախնամ...:

— Կ'ուզեմ ա՛յնպէս ցաւ մը տալ քեզ որ միշտ յիշես, որով ես միշտ հրճուիմ, կը հասկնա՞ս Անճէլիքա, կ'ուզեմ որ վրէժս քեզի ցաւ՝ ինծի համար աւնո՛ւշ, աննման յիշատակ մ'ըլլայ...:

Նէ պահ մը մտածկոտ մնաց. ես զինք կը դիտէի. իսկոյն նորէն հարցուց.

— Վրէ՛ժ կ'ուզես առնել, ոպասէ՛...: Ու նէ իր գեղեցիկ մատները փեղոյրին տակ մխրճեց, արագ շարժումով փուռնջ մը քակեց իր մազերէն և զայն ինծի երկնցուցած.

— Փրցա՛ւր... մըմնջեց:

Ես՝ յափշտակուած, արփշի՛ռ ներա այս մեռցընող ընծայէն, անդիտակ խենթի մը պէս, անգո՛ւթօրէն փրցուցի վարսերու այդ լուսեղէ՛ն փուռնջը, և բնագդաբար իբրև թէ բարբարոս շարժումիս մանրամասն արդիւնքը ճշգել ուզէի՝ ներա նայեցայ...:

Ո՛հ, մեծ աչքերուն մէջ արցունքնե՛ր կային...:

ԺԲ.

Արծաթ մազերով ծերունի մը մեր դէմ ելաւ յանկարծ. կարծես ծո՛վը կը բուրէր անոր էութենէն. ծովին կեանքը կար, ծովին առասպե՛լը անոր նայուածքին ծեր գեղեցկութեան մէջ. Թիավար մըն էր արծաթ մազերով այս մարդը...

— Կ'ուզէք շրջա՞ն մ'ընել նաւակով, հարցուց ան մեղմօրէն:

Լո՛ւռ, մենք գլխու դրական շարժում մ'ըրինք ու հետեւեցանք իրեն: Ան՝ արագ ցատկեց նաւակին մէջ. ջուրը պահ մը յուզուեցաւ. նաւակին ձայնը ավի քարերուն հնչեց. մենք տեղ լռեցինք...: Մեր Թիավարը ուժ տուաւ իր բազուկներուն, նաւակն օրօրուելէն սկսա՛ւ սահիլ, ջուրին մեղմ կոխը թեւճակներուն հետ՝ ե՛րգ մը դարձաւ քաղցր ու տեւական, նաւակն աւելի ու աւելի հեզի՛կ կը սահէր. գիրգ հով մը՝ հեռուներէն, կարծես չա՛տ հեռուներէն հասնող և յոգնած սկսաւ շնչել:

Գարնան լուսնակ գիշե՛ր էր:

Խաւարակուռ միջոցին ծոցը դեղին ու ճերմակ ճառագայթներ նիհարօրէն կ'արծարծէին. մեծղի լռութիւն մը կը ծաւալէր, ակիքներուն ու յոգնած հովին մրմունջը միայն կար խո՛ւլ ու խորհրդաւոր. մեր նաւակը կը սահէ՛ր...: Անճէլիքան և ես բոլորովին մօտիկ, անձայն, մոլա՛ր նայուածքներով, կ'անրջէինք:

Ո՛վ խորշ, երազային խաղաղ ջուրերով ու բա-
նաստեղծիկ գեղով ո՛վ խորշ, քիչերուան մռա՛յլ լճակ
որուն վրայ կ'երկարին ծիածան ա՛յնքան ճաճանչներ,
որուն տամուկ ու օրօրուն մակերեւոյթին վրայ ա՛յն-
քան լուսաւոր քաղցրութիւններ կը ծփան. մեղմ ըստ-
ուէրներով պարուրուած ո՛վ խորշ, սէրերու խորշ ուր
միւր նաւակը կը սահի հիմա արծաթ մազերով ծերու-
նիի կտրիճ՝ մղումին տակ...:

— Անճէ՛լիքա, Ա ճէլիքա, նաւակն ինչպէ՛ս կը
սահի հանգիստ ալիքներուն վրայէն, ինչպէ՛ս մեր նա-
ւակը օրօրան մըն է...:

— Ուէ՛րս, իմ քա՛ղցր սէրս, ինչպէ՛ս ահաւասիկ
երջանիկ ենք... անհունին մէջ օրօրուիլն ինչպէ՛ս քաղցր
է երազանքի մը նման...:

— Անճէ՛լ, Անճէ՛լ... ինչպէ՛ս երջանիկ ենք,
ինչպէ՛ս անբաժան... բոլոր էութեանս խորքը դո՛ւն
ես որ կը բարախես, ես մեռած եմ, դո՛ւն ես որ
կ'ապրիս...:

— Սիրելի՛, իմ քաղցր սէրս, մենք մօտիկ ենք
ահա՛ւասիկ, քու կրակներդ, քու խաւարդ զիս մոռ-
ցնել կու տան ինքզինքիս, քեզ այնպէ՛ս կը սիրեմ...
ծովին ու հորիզոնի խորութիւններուն մէջ սուզենք...
է՛յ, թիավարէ՛, թիավարէ՛ արծաթ մազերով ծերունի,
հո՛ն հեռուները...:

է՛յ, թիավարէ՛. թիավարէ՛ կտրիճ ալեւոր միւր
անբջանքի նաւակին...:

Ու թեւճակներու համբոյրը նիրհող, ջուրերուն՝
աւելի՛ մոլեգին դարձաւ. արծաթ մազերով թիավարը
ծովի աստուածի մը նման կանգուն, ծովի ուժին աղ-

տւոր, արդա՛ր խորհրդանիշ՝ սկսաւ մղել նաւակը: Քաղաքին ու ծովեզրի ճրագներուն երանգ երանգ նայուածքները որոնք կ'երկարէին ջուրերուն վրայ՝ սկսան նուազիւ տակաւ: Հոն նեղ անցք մը կայ սրուն երկու կողմը երկու կանթեղներ կ'առկայծին, հոն նեղ անցք մը կայ երկու առկայծ ճրագներով, այն նեղ անցքէն անհուն ծո՛վը կը սկսի...:

— Թիաժարէ՛, Թիաժարէ՛, կտրի՛ճ ալեւոր...:

Ո՛հ, տիեզերքի այս տխտան տարածութեան մէջ ինչպիսի՛ թաքուն իրականութիւններ կան...: Նէ աւելի ու աւելի ինծի սեղմուեցաւ, ներս էութենէն հոսող քուրումնազեղ ջերմութիւնը պլլե՛ց զին, նէ աւելի ու աւելի սեղմուեցաւ...: Յոգնած հովը հետզհետէ կը վերակենդանանար, կը շնչէր:

— Թիաժարէ, Թիաժարէ՛, արծաթ մազերո՛վ ծերունի...:

— Ահա՛ քաղաքը կը հեռանայ, ահա՛ քաղաքը իր լոյսերով, իր ձայներով կը նուազի՛, թողո՛ւնք զայն, մոռացումի մէջ թողունք...: մոռացումի ճամբէն պահ մը երանութիւններուն հասնինք... հեռո՛ւ, հեռո՛ւ երթանք... քաղաքի նայուածքները ի՞նչ չար ժպիտ ունին, ինչպէ՛ս կ'ուզեն հասնիլ մեր ետեւէն... է՛յ, Թիաժարէ՛ ծովեզէ՛ն ալեւոր, հո՛ն խորերը անհունը կայ շէ՛, հո՛ն, հեռունե՛րը...:

— Անճէ՛լիքա, անճէ՛լիքա...:

— Շո՛ւտ, աւելի՛ շուտ, հո՛ն, նեղ անցքին շո՛ւտ հասնինք... այն երկու մարող կանթեղներուն մէջտեղէն պէտք է անցնիլ... ո՛հ, աւելի՛ արագ. թողո՛ւնք սա ժխորի եւ սողոսկումի ոստանը...:

— Անճէ՛լ, Անճէ՛լ կրկնէ՛ ինծի, երջանի՞կ ես, ըսէ՛ ինծի, կը զգա՞ս թէ կ'ապրիս... :

— Երջանի՛կ եմ ի՛մ աղբիւր, երջանիկ եմ, ա՛լ չեմ զգար թէ կ'ապրիմ... ա՛լ կեանքը ծանր չէ, ա՛լ տիեզերքը չի՛ ճնշեր սրտիս, շուրթերուս, աչքերո՞ւս վրայ... երջանի՛կ եմ, քանի որ մոռացումը զիս կ'օրօրէ... մօտեցի՛ր իմ սէրս, ինծի աւելի՛ մօտեցիր... ձեռքերդ ինչո՞ւ կը դողան, ինչո՞ւ կը դողան, երջանկութիւնը մի՞թէ դող ունի... :

Յոգնած հոմիւ աւելի սկսաւ կենդանանալ, աւելի երգել։ Երկնքին վրայ ամպերու թափանցիկ շղարշ մը կը տարածուէր մեղմիւ, երկինքը գեղեցիկ խորհուրդով մը կը պարուրուէր. լուսինկան աւելի տօգո՞յն դարձած էր, աստղերը մահամերձի մը աչքերուն պէս անլոյս էին, իրենց ճառագայթը իրենց մէջ կը մարէր։ Յոգնած հոմիւ սկսաւ աւելի ու աւելի զօրանալ, ալիքները մեծցա՛ն, մեծցա՛ն, մեր նաւակը կ'ելլէր ու կ'իջնէր, միշտ կը սահէր։ Նեղ անցքը հեռու չէր։

— Արա՛գ, արա՛գ, քաջ ծերունի, նեղ անցքը հեռու չէ՛... :

— Անճէ՛լ, Անճէ՛լ... բայց ինչպէ՛ս չենք մեռնիր, ի՛նչպէս այս սիրոյ տիեզերքը մեր ներաշխարհներու ներսը կը սեղմեցնենք, ինչպէ՛ս մեր սրտերը չեն ճեղքուիր այս անհունին վիթխարի բաբախումէն... : Անճէ՛լ, Անճէ՛լ, ինչպէ՛ս չենք մեռնիր... :

— Իմ քա՛ղցր սէրս, չե՞ս զգար որ չենք ապրիր... միթէ ապրողները կրնա՞ն պարփակել իրենց հոգիներու խորը այս անծիր երանութիւնը, ա՛յս սէ՛րը. միթէ ապրողները կրնա՞ն երջանիկ ըլլալ... : Մեռելնե-

որը միայն կատարեալ խաղաղութիւնը կը խմեն հողին հետ եղբայրօրէն մտերիմ։ Մենք չենք ապրիր ի՞մ աղքիւր, մենք երջանի՞կ ենք, ուրեմն մահն աւելի հրգօր է մեր մէջ...

— Ի՞նչ ազուոր պիտի ըլլար երբ կարենայինք միշտ այսպէս խօսիլ, այսպէս նայիլ, այսպէս լսել. գերեզմանն ի՞նչ է... մեռելներն աւելի խոր կը նային, աւելի՞ կը լսեն. մեռելներն աւելի՞ կ'ապրին...։ Բայց ահա՛ նեղ անցքը, ահա՛ երկու հիւանդ ճրագները... Փա՛ռք քեզ ալեւոր թիաժար. գեռ քիչ մըն ալ, քիչ մըն ալ, մենչեւ մեր ետեւէն նայող քաղաքին նախանձոտ աչքերը մութի մէջ կորսուին...։ Գեռ քիչ մըն ալ՝ մինչեւ մօր նաւակը սուզի անհունին խորը...։ Կտրի՛ճ ծերունի, թե՛ւ տուր թեւճակներուդ, մինք կը սիրե՛նք չտեսնուող անհունը...։ մենք կը սիրե՛նք...

— Թե՛ւ տուր թիերուդ ջուրերո՞ւ ուրուական, թե՛ւ տուր թիերուդ...։ Ա՛յ, մեռա՛ն մեր ետեւէն նայող աչքերը, մեր ետեւէն կու լան ու կը ժպտին անհունին տանող նեղ անցքին երկու լապտերները, պթութեա՛ն լապտերները, մարմրուն ուղեցոյցները հեռաւո՛ր անգրաշխարհին...։ Թե՛ւ տուր թեւճակներուդ. մեր նաւակի կանթեղը կը բաւէ քեզ առաջնորդելու, մեր հողիները կը բաւե՛ն քեզ գօրացնելու, ծովերու ո՞վ ալեւոց մարդ, աչքերդ ինչպէ՛ս կը տեսնեն...։ ինչպէ՛ս չես վախնար անհունէն...։

Ո՞վ, ո՞վ անսահման ջուրեր ուր գիշերուան հետ ա՛յսպէս կը ծաւալիք...։ Դէպի ո՞ւր, մինչեւ ո՞ւր...։ ո՞վ խաւարներով շղարշապատուած երկինք, Դէպի ո՞ւր մինչեւ ո՞ւր կը տարածուիք։ Դո՞ւք էք անհունը արդ-

եօք, կամ անհունը ձեզմէ՞ կը սկսի...: Ի դո՞ւր կը փնտռեմ անհունին սկիզբը...: Ծո՞վ, դողդոջուն ալիքներով, ստուերներով օծո՞ւն ծով՝ ո՞ւր է քու վախճանըդ...: Խորհրդաւոր ու անթափանց աղջամուղջ մը քեզ երկնքին կը խառնէ, ահաւասիկ ոչինչ կը տեսնեմ. աստղերը հազիւ երկչոտ, աղօտ ժպիտ մը ունին, լուսինկան մոխիր քօղ ձգած է իր դէմքին: Մեր նաւակը միսմինակ է անհունի ալիքներուն երգին մէջ, մեր նաւակը միսմինակ է անհունի հազիւ նշմարելի ժպիտներուն մէջ, մեր նաւակը՝ օրօրուն ու սահող՝ միսմինակ է անհունի խաւարին մէջ...:

— Կեցի՛ր, է՛յ, կտրի՛ճ ալեւոր...:

Ու արծաթ մազերով ծերունին ետ դարձաւ ու խաղա՞ղ կեցաւ մեր առջեւ. նաւակը կուրծքի հեւքի մը նման կ'ելլէր ու կ'իջնէր... և ծերունին ետ դարձաւ ու կեցաւ մեր առջև խաղա՞ղ, անձայն, և մենք անոր մեղմիւ ելեւէջող կուրծքին տակ, անոր դէմքին վրայ՝ առասպելներ, առասպելներ տեսանք...:

— Ծովերու ո՞վ հին կտրիճ, ինչե՛ր կան այն հեռուները, այն շատ խորերը որ մենք չենք տեսներ...:

— Ինչե՛ր կան այն հեռուները..., այն խորե՛րը... մըմնջեց ու ժպտեցաւ ծերունին ջուրերու յուզումին նմանող ժպիտով մը. ինչե՛ր կան... հո՛ն՝ ուր դուք չէք տեսներ վախցնող երանութիւններ կան, սրբազան ու մեռցնող հաճոյքներ կան, սէրե՛ր կան...:

— Բայց ի՞նչպէս, ի՞նչպէս... դողաց Անճէլիքայի ձայնը. ըսէ մեզի, պատմէ՛ մեզի արծաթ մազերով թիավար, ի՞նչպէս գիտես այդ բոլորը, ի՞նչպէս... հոն՝ ուր վտանգաւոր երանութիւնները կ'ապրին, ուր

մեռցնող հաճոյքներ կան, ուր սէրերը կը թագաւորեն, ա՛յ, այն խորերը, այն շատ խորերը հասե՞ր ես երբեք դո՛ւն . . . :

Ծերունին ժպտեցաւ և իր ժպիտը յուզուող ծովին նման էր :

— Ի՞նչպէս, գնացեր ես ուրեմն հո՛ն, այն հեռուները պատմէ՛, ո՞հ, պատմէ՛ ո՛վ ծովերու մարմնացեալ բանաստեղծութիւն, պատմէ՛, ի՛նչպէս հասեր ես մինչեւ հոն, դէպի այն իսաւար անհունութիւնը . . . :

Ու մենք մենաւո՞ր էինք բոլորովին, մենաւոր ու մթութիւնով պարուրուած ու ծերունին միշտ կանգուն, յուզուած ջուրի մը նման սկսաւ խօսիլ . . . :

— Ես գնացեր եմ այն հեռուները այս նաւակով ա՛յս թեւճակներով, ես հասեր եմ մինչեւ այն չտեսնուող հեռուները . . . Ու ծերունին լռեց իսկոյն . իր ձայնը յոգնած ալիքի մը պէս նուաղեցաւ . ան հառաչեց այնպէս՝ ինչպէս որ է ափին փշրուող ալիքներուն վերջին ճիչը . . , եւ անոր հասակն աւելի ուղղուեցաւ, եւ ան թեւճակներուն յեցած՝ վերսկսաւ այնպէ՛ս ձայնով մը որ փոթորկի պատրաստուող ծովու մռունչին կը նմանէր :

— Ես հասեր եմ հո՛ն ուր ձեր նայուածքը չի հասնիր . . . երբ բազուկներս դեռ շա՛տ թարմ էին ու հզօր այս ծովուն նման, երբ մազերս սե՛ւ, սե՛ւ էին այս մութ անհունին նման, երբ իմ կուրծքս աւելի՛ խենթ ու ամպրոպակուռ էր քան այս ծովը, ես հասեր եմ հոն ա՛յս նաւակով, ա՛յս թեւճակներով . . .

— Բայց ի՞նչպէս, ի՞նչպէս . . .

— Կռուելէ՛ն, կռուելէ՛ն հասեր եմ հոն . . . Գիտէ՞ք, ալիքները շատ կը սիրեն կռիւը . ծովը կը սիրէ

կտրիճները, մարտնչո՞ղ կտրիճները...։ Տկարները ամէնէն արհամարհելիներն են. ես կռուելէն հասեր եմ հոն... ծովը՝ անյուսահատ կռիւը, անյուսահատ կտրիճները ա՛յնքան կը սիրէ. ծովը ալեկոծ երախով կը մարտնչի՛, կը հարուածէ, սակայն աննուաճ հոգիի մը համար անոր ամէնէն տխրան հարուածներն իսկ յոյսի՛ յաղթութեան հրաւերներ են, հիացումի, տարփանքի՛ համբոյրներ...։

— Ու կռուելէն կռուելէն հասա՛ր դուն, ու ծովուն հարուածները համբոյրներ էին...։, ու ծովը կ'ատէ տկարները...։, ու կտրիճ երազողները կը հասնին հեռո՞ւն, շա՛տ հեռուն, չտեսնուո՞ղ երազին...։ ու կըռուելէ՛ն, կռուելէն հասար դուն...։

— Այո՛, հասայ ես. հոն՝ անհո՞ւնն է գիտէ՞ք...

Երբ դեռ նոր հասայ ու թեւճակներս ալ շարժելէ դադրեցան՝ նաւակս ա՛յնպէս կ'օրօրուէր, այնպէ՛ս անհանդարտ էր ինչպէս սիրող սիրտ մը կուրծքին տակ. ծովը դեռ չէր ուզեր խաղաղիլ, թէև պարտուած էր. ա՛հ, ծովուն այդ խեղճ գգուանքը...։ Յետոյ հետզհետէ հաշտուեցաւ ու սկսաւ ժպտիլ...։ ա՛հ, սիրահա՛ր ծովը...։ ու սկսաւ ժպտիլ։

Ես թողուցի թիակներս, ես ծովով լուացի սիրտս. ես լուացի աչքե՛րս, ճակատս. ան՝ հեղուկ քաղցրութեամբ կը պլլուէ՛ր ինծի, կը համբուրէ՛ր զիս, ես այնպէ՛ս երջանիկ էի...։ Զա՛, ըսեմ սակայն, որ այս երանութիւնները վտանգաւոր են. ծովը խեղճ է, ո՞հ, ան խեղճ է, կը խեղդէ և յետոյ անտէր նաւակն ու թեւճակները իր ալիքէ վարսերուն կապած՝ կը տանի մինչեւ ամիս՛ըր, կը զարնէ՛, կը փշրէ՛ զանոնք քարե-

րուն դէմ. . . : Կտրիճ ու երազ կ'անհետին այսպէս. . .
քանինե՛ր մեռած են, քանի՛ անըջանքի նաւակներ ջախ-
ջախուած. ծովը խե՛նթ է, անոր տուած երանութիւն-
ները, համբոյրները վտանգաւոր են, մեռցնող են. . . :

— Պատմէ՛, ո՛հ, դեռ պատմէ՛, ծովուն յաղթո՛ղ
ալեւոր. . . պատմէ՛ :

— Հա՛, վտանգաւոր են այն համբոյրները . . . :
Բայց ինչպէ՛ս քաղցր է մեռցնող հաճոյքն այն հեռու-
ներուն... մենաւո՛ր անհունին հետ, կը զգաս որ դո՛ւն
ալ անհուն մըն ես կարծես դուն ալ ներսդ անհուններ
կը պահես, անհունին մտերի՛մ ես... , Աչքերդ ի՛նչ ան-
տեսանելի մեծութիւններով կը լեցուին, ի՞նչ պատ-
կերներով՝ երբ նայուածքդ դարձնես շուրջդ : Անհունը
կ'երգէ՛ հոն ա՛յնպէս աննման, ան կ'երգէ ծովուն լեզ-
ուով, երկնքին լեզուով, լոյսին ու խաւարին լեզուով... :
Ա՛խ երազ թրթռում մըն է հոն քա՛ղցր ու ներդաշ-
նակ, ամէն թրթռում երա՛զ մըն է հեզիկ ու օրօրող :
Ո՛հ, յաղթող կտրիճին համար ինչպիսի՛ հանգրուան... :

— Դուն ապրեցար չէ՞, դուն երազեցիր այդ
հանգրուանին մէջ... :

— Այո՛, այո՛, ես սէ՛րը գտայ հո՛ն, այն խորը...
եւ հոն սէ՛րը գտայ. գիտէ՞ք, վճիտ ու սրբազան ան-
հո՛ւն մըն է սէրը : Հարցուցի ծովուն թէ ո՞ւր է իր
վախճանը, ան ժպտեցա՛ւ ու ալիք ալիք ժպտեցաւ. ես
հասկցայ որ վախճան չունէր անիկա, ես սիրեցի՛ զայն,
անվախճան բաները կը սիրուին... : Եւ երկնքէն խընդ-
րեցի որ իր սահմանը ցուցնէ, երկինքը ժպտեցա՛ւ, ես
հասկցայ որ սահման չունէր. եւ սիրեցի զայն, անսահ-
ման բաները կը սիրուին... : Սէրն յաւէրժութի՛ւն մըն է,

սէրն՝ անմեռ անհունի մը նայուածքը, կեանքն է որ սրտերու ներսը կը բնակի... Դուք կը սիրէք, ըէք, չէ՞, սիրեցէ՛ք, նոր բացուած վարդեր, սիրեցէ՛ք, անհունին մօտենալու, հասնելու համար սիրել պէտք է... Սիրեցէ՛ք, է՛յ, նոր արեգակնե՛ր, սիրեցէ՛ք, դուք կրնաք հասնիլ այն հեռուները..., անհունի՛ն ձեր հոգիներն աւելի զօրաւոր են իմ բազուկներէս, ձեր հոգիներու նաւակով սահեցէ՛ք ծովուն վրայէն... է՛յ, նո՛ր յոյսեր, դուք կրնաք հասնիլ այն անհունին... :

— Կտրի՛ճ ալեւոր, է՛յ, կտրի՛ճ թիավար, անհունին մարգարէն ես դուն... :

— Է՛յ, արծաթ մազերով յաղթող, պատգամի՛ կը նմանին խօսքերդ... պատմէ՛ պատմէ՛ դեռ, վերադարձն ի՛նչպէս եղաւ..., ի՛նչպէս դարձար... :

— Երգելէ՛ն, երգիլէն. փոթորկոտ անհունը՝ յաղթող կտրիճին հանդէպ խաղաղութեան ճառագայթի մը կը փոխուի..., Ես վերադարձա՛յ, անհունին սիրտը առաջական, հանդա՛րտ ճամբայ մըն էր. բաց, բոլորովին բաց իմ առջև... ես վերադարձա՛յ, ինծի ճամբայ տուին... : Դո՛ւք՝ սիրեցէք ո՛վ թարմ ծաղիկներ, սիրեցէ՛ք, անհունի՛ն մօտեցէք... : Ի՛նչ յիշատակներ..., ո՛հ, ի՛նչպէս երազը դեռ կը կաթկթի ճերմակ մազերէս..., մարած աչքերուս ներսը ի՛նչպէս կ'արծարծի անսիւը... ա՛հ, անհունէն փշրանք մը կը բաւէ ներաշխարհին խորքը լուսեղէն խորիսխը զանգելու : Է՛յ, սիրո՞ղ ծաղիկներ մի՛ արթնցնէք զիս, թողէ՛ք զիս իմ յաւիտենական երազիս մէջ... :

Ու ծեր թիավարը լռե՛ց ու սպասեց. ա՛ն ալ կ'ապրէր իր սէրը իբրեւ երազ... :

— Երթա՛նք, դառնա՛նք ալեւո՞ր անլճող. թիա-

վարէ՛, թիավարէ՛ դէպի ասիերը, դէ՛պի սահման...
Բայց մեր հոգիները անհունով յղի՛ են... թիավարէ՛,
թիավարէ՛, արծաթ մազերո՛վ մարգարէ, թիավարէ՛
դէպի ասիերը... Նեղ անցքին ճրագները դեռ բոլորո-
վին չմարած՝ անցնի՛նք, հասնի՛նք...:

Եւ անոր լայն կուրծքը ուռեցաւ, ես տեսայ
զայն, և ան շարժե՛ց թիակները: Մոյլն սկսաւ նորէն
հնչել նուազի մը հանգոյն, հոյլն սկսաւ նորէն շնչել,
նորէն շարժիլ անոր ճերմակ մազերուն մէջ: Նաւակը
կը սահէ՛ր...: Անճէլիքան ալլեւ լո՛ւռ էր. ինչե՛ր
կ'անցնէին հիմա ներա խորա՛ն էութենէն, ո՛վ իմ ան-
նման երազս, ի՛նչ բոցավառումներ ունիս: Նէ լուռ էր
բոլորովին. ես զգացի որ նէ ինծի աւելի՛ սեղմուեցաւ
վախցած ու դողդոջուն... , նէ ինծի աւելի՛ սեղմուեցաւ,
գլուխն իմ ուսիս ձգեց մեղմիւ, աչքերը՝ թափան-
ցիկ ամպերով շղարշուած երկնքին էին դարձած, շուր-
թերն՝ անխոռով էին անհունի մը նման...:

— Ի՞նչ կը փնտռես երկնքին վրայ... ա՛յսպէս
ուզեցի հարցնել մտածումովս, շուրթերս ալ սակայն
շարժեցան:

— Ի՞նչ կը փնտռես երկնքին վրայ, մըմնջեցի
դարձեալ...:

Նէ չպատասխանեց, նէ աւելի թողուց իր գլուխը
իմ ուսիս, նէ կարծես աւելի երկչոտ՝ սեղմուեցաւ ինծի...:
Նաւակը կը սահէր դէ՛պի ասիերը:

Թիավարէ՛, կտրիճ ծերունի, թիավարէ՛. ահաւա-
սիկ նեղ անցքը որ մեր ետե մնաց... ահաւասիկ երկու
ճրագները՝ որ մեռա՛ն..., ահա՛ քաղաքին բազմերանգ
ու նախանձոտ աչքերը...: Արդէն կը լսեմ փշրուող ա-
լիքներուն յուսահատ լացը, թիավարէ՛, թիավարէ՛...:

Եւ ծովի մարդուն հզօր մղումին տակ՝ մեր նա-
ւակը թեթեւ՝ սահեցաւ... մեր նաւակը ասիին զարնուե-
ցաւ.... Անճէլիքան ցնցուեցաւ իսկոյն ու պաղատանքի
մը պէս ձեռքերս սեղմեց... :

— Ըսէ՛, իմ աննման երազս, խօսէ՛ իմ Անճէ-
լիքաս... :

— Վաղը գերեզմաննոց երթանք :

.

ԺԴ.

Առաւօտուն՝ ես Անճէլիքային գնացի ներա երէկուան մութ ըղձանքին համաձայն. զնէ պատրաստ գըտայ, բոլորովին պատրաստ գերեզմնոց մեկնելու... Ո՛հ, սիրակա՛ն աննմանս, ինչո՞ւ այսպէս...։ Նէ սեւ ըզգեստ մըն էր հագած, սև փեղոյր դրած. երբեք չէի տեսեր այսպէս. գեղեցի՛կ էր նէ, գեղեցի՛կ էր. ներա այս սեւ զգեստը՝ չգիտեմ, խորհրդաւո՞ր էր ու մռայլ՝ դագաղի մը նման...։ Ի՛նչ գիտնամ, ես զգացի որ ներա մեծ աչքերէն խուսկի հո՛տ, խուսկի մեռելային քաղցրութի՛ւն կը հոսէր. ես այնպէս զգացի որ ներա երազային շուրթերէն հողին բո՛յրը կու գար, ներա ժպիտը կարծես վերջին խօսք մըն էր...։ Նէ ճերմա՛կ, շա՛տ ճերմակ էր, աննմա՛ն էր...։ Բայց ի՛նչ գիտնամ, ներա այս ամբողջութիւնը զիս կը վախցնէ՛ր. ես սկսայ դողալ, ես ըղձացի լա՛լ, անհո՞ւնօրէն լալ իմ թշուառ սրտովս, իմ թշուա՛ռ շուրթերովս, իմ թշուա՛ռ աչքերով անհո՞ւնօրէն արտասուել։ Ես այնպէս զգացի, ներա սեւ զգեստը դագաղի նման էր, ներա աչքերէն խո՛ւսկ, ներա շուրթերէն հո՞ղ կը բուրեր, ներա ժպիտը վերջին խօ՛սք մըն էր, նէ այնպէս ճերմակ էր, նէ մնա՛ք բարով մըն էր...։ Փունջ մըն ալ ունէր ձեռքին մէջ ուրիշ գերեզմանի հո՛տ կու գար. ձեռքին մէջ

ծաղիկներու փունջ մըն ալ ունէր . . . : Ես կ'ուզէի արտասուե՛լ, ես կը տենչայի ներա ոտքերուն առջեւ իսկո՛յն մահանալ, նէ սեւերու մէջ այնպէս ճերմա՛կ էր... : Եւ դողալէն ներա ձեռքը բռնեցի, մենք դուրս ելանք. նէ բնաւ չէր խօսեր, ինծի դարձաւ ու ժպտեցաւ՝ իբրեւ թէ իր ժպիտը հսկայ վշտի խօսք մը ըլլար... : Մենք քալեցինք լո՛ւռ մինչեւ ծովափ. մեղմ արեւ մը կար, ա՛յնպէս ճառագայթներով՝ որոնք կարծես փշրուած աղօթքի մը ընդհատ մրմունջներուն կը նմանէին... : Մենք մինչեւ ծովափ անձայն քալեցինք. նաւ մը հասաւ, ներս մտանք, նաւը մեզ գերեզմաններու կղզին սկսաւ տանիլ... : Նէ երկրորդ անգամ դարձաւ ինծի ու ժպտեցաւ. ես ա՛յնպէս զգաւի որ ներա ժպիտը տխուր յայտնութեան խօ՛սք մըն էր... : Երկինքը, միջոցը լեցուն էին աղօթքի մը մեղմ մրմունջներուն նմանող ճաճանչներով. նաւը կը մօտենար կղզիին, ես կը զգայի արդէն հոգիիս մէջ ամբո՛ղջ գերեզմանոցը... : Չգիտէի թէ նէ ի՛նչ կը մտածէր, ինչերո՛ւ նուիրուած էր. միայն կը զգայի որ կը գողտմ, որ կ'արտասուե՛մ, որ մեռնելու բաղձանք մը ունիմ : Նէ՛ նայուածքը ծաղիկներու փունջին սեւեռած՝ միշտ լուռ էր, թերեւս միշտ կը խօսէր, ինչե՛ր կը խօսէր... : Ես չէի լսեր, ես շատ մը մռայլ իրողութիւններու նախազգացումն ունէի... : Իսկոյն աւելի ուժգին զգացի հոգիիս խորը ամա՛յ դերեզմանատունը. տեսայ՝ հասեր էինք. մենք դուրս ելանք նաւէն, վեր ելանք քարէ սանդուխներէն ու մտանք գերեզմանոց . . . : Նէ ինծի դարձաւ, երկար, երկա՛ր նայեցաւ, ա՛յնպէս երկար ու ժպտեցաւ ժպիտով մը որ մխիթարեալան խօսքի, համբոյրի՛ մը կը նմանէր... : Նէ ա՛յս-

ալէս երրորդ անգամ ժպտեցաւ ու մենք քալեցինք։ Մենք քալեցինք ուղիղ ճամբէ մը որուն երկու կողմը բարձր, շա՛տ բարձր նոճիներ կը հսկէին. խազա՛ղ նոճիներ՝ որոնց կատարէն հովը մեզմ հեծկլտանքով կ'անցնէր, որոնք շիրիմներուն վրայ կը թափէին իրենց ստուերահո՛ծ ազօթքը։ Մենք նոճեզարդ ճամբէն կը քալէինք, նոճիները այնպէ՛ս բարի ու մռայլ էին, անոնք ա՛յնպէս ջերմեռանդ անկեզծութեամբ կը հսկէին ու կը փափսային գերեզմաններուն վրայ. հեռուէն ծովուն ձայնը հազիւ կը լսուէր, ծովու ի՞նչ պէտք կայ, գերեզմանատունը ա՛յնքան ծովեր՝ ունի...»

Մենք անցանք այսպէս նոճիներու ճամբէն, հասանք գիմացի մարմարեայ դամբաններուն. Անճէլիքան կեցաւ յանկարծ, նէ ճերմա՛կ էր... ես նշմարեցի քարի վրայ երկու լուռանկարներ, Անճէլիքայի հայրիկն ու մայրիկն էին։ Ի՛նչ կ'ըլլար եթէ մեռնէի... Նէ մեզմ կեցողի իր ձեռքի փունջը մարմարին դրաւ, գերեզմանին դրաւ... , յետոյ դարձաւ ինձի ու ժպտեցաւ. չգիտեմ սակայն ժպտեցա՞ւ, զգացի միայն որ նէ թըրթռա՛ց, ներս գէմքին վրայ բան մը շարժեցաւ ժպտի նման, վերջին խօ՛սք մը, ներէ ի՛նձ մը...։ Ու ծունկի՝ ինկաւ մարմարին վրայ, ու պահեց իր դէմքը ձեռքերուն մէջ...։ Ես՝ ոտքի ու անշարժ կը բաղձայի՛... մեռնի՛լ կը բաղձայի, գոցե՛լ բոլորովին հոգիիս նայուածքները, գոցե՛լ առյաւէտ։ Ու ես արձանի մը նման ոտքի մնացի, ու խոհանքներս՝ ստուերահոս փոթորկումներ էին, ու յիշատակներ, մեռցնո՛ղ նախազգացումներ։ «Լազը գերեզմանոց երթանք...»։ Ներս այս խօսքը հեղուկ կրակի մը նման կը հոսէր երակներ-

րուս ներսը. կ'այրէ՛ր ամէն ինչ, որ կեանք և ճառագայթ է: «Վաղը գերեզմանոց երթանք...»: Ի՞նչ մըտածեց նէ երբ մենք երջանիկ էինք, երբ մեր նաւակը կը սահէր... Ինչո՞ւ ուզեց այսպէս մտածել: Ո՛հ, քանի՛ մօտ է երջանկութեան եզրը մահու՛ան անդունդին, կեանք ու ոչնչութիւն ո՛րքան քոյր են... երէկ նէ երջանկութեան մէջ գուցէ քայլ մը աւելի առաւ. երջանկութենէն քայլ մը անդին անէութիւնն է, գերեզմանո՞ցը...: Ու ես արձանի մը հանգոյն անշարժ կ'ուզէի փշրուի՛լ... ո՛վ բարբարոս ուժ, ո՛վ քայքայում, օգնէ՛ ինձի...:

— Ինչպէ՛ս ալ սեւ զգեստը դագաղի մը կը նըմանի, կը մըմնջէի հոգիիս շուրթերով. Ինչո՞ւ նէ սեւ զգեստը դագաղի մը խորհուրդով օծեր է, ո՛հ, ինչո՞ւ...

— Մեռնի՛լ կ'ուզէ... կը պատասխանէր հեռուներէն, շա՛տ հեռուներէն հասնող ձայն մը...

— Ինչպէ՛ս ալ մեծ աչքերը խոնաւ են, խո՞ւնկ կը բուրեն, ի՛նչպէս իր շուրթերէն հոդին հօտը կուգայ ի՛նչպէս իմ սիրածէս գերեզմանին հօտը կուգայ, ո՛հ, ինչո՞ւ...

— Մեռնի՛լ կ'ուզէ... կը կրկնէր հեռուներէն, շա՛տ հեռուներէն հասնող անծանօթ ձայնը...

— Ինչո՞ւ այս գերեզմանոցին մէջ ներա էութիւնը աղօթք մը չէ, ինչո՞ւ ներա բոլոր թրթռումները խորհրդաւոր ու աւերող բան մը ունին, ինչո՞ւ նէ աղօթք մը չէ...

— Մեռնի՛լ կ'ուզէր... կը կրկնէ շա՛տ հեռուներէն հասնող ձայնը...

— Ինչո՞ւ այնպէս ժպտեցա՞ւ նէ, ինչո՞ւ այնպէս ժպտեցա՞ւ ինծի, վշտի՞ մը նման, տխուր յայտնու-
թեա՞ն մը նման, մնաք բարովի՞ մը նման.... ո՞հ, ին-
չո՞ւ ժպտեցաւ....

— Մեռնի՛լ կ'ուզէ....

— Ի՞նչպէս ճերմակ էր, բայց ինչո՞ւ այնպէս ճերմակ էր...

— Պիտի մեռնի՛ր ... դողա՛ց հեռուէն, շա՛տ հե-
ռուէն հասնող ձայնը... Ինչո՞ւ չես դադրի՛ր բարախելէ
ո՞վ սիրտ, մի՛ արտասուեր, ես կը տենջամ որ դադրիս
տրոփելէ... ո՞վ սիրտս, ո՞վ թշուառ սիրտս... Աչքե՛ր,
թշուա՞ռ աչքեր, մի՛ լաք, գոցուեցէ՛ք ցմիշտ, գոցուե-
ցէ՛ք բոլորովին... շուրթե՛ր, թշուա՞ռ շուրթեր, մի՛
մրմնջէք, մի՛ կոծէք այլեւս... լուծուեցէ՛ք, լուծուե-
ցէ՛ք յաւերժօրէն. չե՛մ ուզեր արցունքը, չե՛մ ուզեր
կեանքը. ես երջանկութեա՞ն կը ցանկամ, գերեզմանին
յաւիտենական երջանկութեան, գերեզմանի՞ երազին... :

— Անճէ՛լիքա, Անճէ՛լիքա....

Նէ բոլորովին ինկած էր մարմարին վրայ, նէ
անշա՛րժ էր մահուան հանգոյն....

— Անճէլի՛քա, Անճէլի՛քա...

Նէ իր սուրբ սէրերու գերեզմանին վրայ նուա-
ղա՛ծ էր, նէ այնպէս ճերմակ էր

ԺԴ.

— Ո՛հ, դո՞ւն ես... մրմնջեց նէ բոլորովին հիւ-
ծած վանկերով և դէպի ինձ կարկառելէն իր ձեռքերը :

— Ե՛ս, ե՛ս եմ. ի՛մ սիրակա՛ն աննմանս, հանգ-
չէ՛... ու ներա ձեռքերը՝ համբոյրներով դարձեալ
վերմակին տակ դրի, ու ներա ձեռքերը ա՛յնպէս այ-
րեցին իմ շուրթներս, ի՛մ յոյսերս... նէ իր մարմրուն
նայուածքով համբուրեց զիս ու փակե՛ց կոպերը... :

Ջերմը՝ տակաւ ծանրացաւ ներա վրայ, նէ
ճերմակ էր՝ վառ կակա՛չ դարձաւ... , նէ փակե՛ր էր
կոպերը... :

Գիշերը միշտ կը յառաջանար. սենեակի լոյսն
աւելի մեղմ ընելու համար միայն մոմ մը վառեր էինք
ու հեռուի դարանին վրայ տեղաւորեր. ապրիլի վերջին
գիշերը մի՛շտ կը յառաջանար... ա՛խ, ի՛նչ կ'ըլլաք
եթէ վաղուան առաւօտը կեանքի յուսալից ծագի մը
նմանէր... : Ես ու մօրաքոյրը՝ նստած մահճակալին
բոլորովին մօտիկ, անքուն, կ'ունկնդրէինք ներա ան-
հանդարտ շնչառութեան. ներա ամենափոքր մէկ թըր-
թռուը՝ մահ կամ բերկրանքի տիեզերք մըն էր մեզ
համար... :

— Ախ Անճէլս, Անճէլս կը կրկնէր խեղճ կիներ,
իմ անգիշ Անճէլս... :

Ռաֆայէլն՝ ա'յնքան լալէն փշրուած հիմա կը
նիրհէր անհանգիստ քունով մը. փոքրիկը մերժեց իր
սենեակը երթալ, ան ա'յնքան լացաւ երբ գերեզմանոցէն
տուն բերի Անճէլիքան կիսանուաղ և տենդոտ վիճակի մէջ:

— Քոյրի՛կ, քոյրի՛կ կը ճշար... քոյրիկ աչքերդ
բա՛ց, քեզ ա'յնպէս կը սիրեմ, քոյրի՛կ, քոյրիկ... :

Ա՛հ, ես ի՛նչպէս մորթեմ յուզումն իմ հոգիիս,
նայուածքս արցունքներու մէջ կը թաղուի... հոն՝
իմ սէրս, իմ երազս մահուան հետ կը խօսի, այնտեղ՝
անդադրում ողբ մը կ'երկարի ու կ'աճի, հոտ՝ տիտան
սուգ մը կը լռէ հզօ՛ր շատ հզօ՛ր խօսքի մը նման...
ու ես այդ բոլորին մէջ թշուառ հոգի, ես՝ մենաւո՛ր եմ
այդ բոլորի ճնշման տակ... :

— Անճէլիքաս, ինչո՞ւ այսպէս երազի պէ՛ս
հոսեցա՛ր աչքերուս մէջ, շուրթերուս վրայ ներաշխահիս
անհո՛ւն պարապութեան ալքը. ինչո՞ւ գիս միայն իւրե
երա՛զ լեցուցիր... կը հեծկլտայի ինքնիրենս... :

— Ո՛հ, ե՛լ, ե՛լ իմ աննման Անճէլիքաս, վաղ
ուան քաղցր այգուն հետ ե՛լ աւելի երջանիկ ու պայ-
ծառ, գթա՛ ինձի, իմ սէ՛րս, իմ հաւատքս, իմ ան-
հո՛ւնս... :

Նւ աւելի ու աւելի կը խորանայի, աւելի ու
ու աւելի՛ կ'իջնէի էութեանս սգալից գահավէժին խորքը
ճանչնալու համար, զգալու համար, մահայնող տառա-
պանքը իր բովանդակ անեղբրութեամբ, խճիղու համար յի-
շատակներու և յոյգերու չարչարանքը իր ամբողջ ահով... :

— կը պաշտե՛մ քեզ, ի՛մ Անճէլիքաս, դուն,

իմ Գողգոթաս, ի՛մ Խաչս, իմ Յարութիւնս... ե՛լ, ե՛լ,
աւելի հրաշալի՛ քան երբեք... , գթա՛ ինձի... :

Լուռ՝ կը շարունակէի խօսիլ ես . մօրաքոյրն
անձայն՝ ի՛նչ եղերերգութիւններ կը հիւսէր . վիթխարի
սուգի ի՛նչ նոր բոյներ կը դնէր իր աւերուած սրտին
ներսը... փոքրիկը՝ արցունքի կաթիլներ թարթիչնե-
րէն կախ՝ կը նիւհէր . Անճէլիքան կակաչ մըն էր... :

Կիսալոյս սենեակին ծոցը ուր բուրումնաւէտ
եղկութիւնը՝ դեղերու կծու հոտին խառնուած տխուր
մթնոլորտ մը կը կազմէին , մենաւոր մումը՝ հիւծախ-
տաւոր կեանքի մը հանգոյն կը վերջանա՛ր... :

Ահա սկսան դառնալ երեւակայութեանս ներսը
փոթորկի մը պէս՝ բժշկին խօսքերը . «Շատ զօրաւոր
յուզումներ խախտած են ներա նուրբ կազմուածքը... ,
սիրտը ուժգին ցնցումներ կրած է... խնամք պէտք է
տանիլ... եթէ այսօրուան ջերմն անցնէ՝ կը լաւնայ... »

«Եթէ այսօրուան ջերմն անցնէ՝ կը լաւնայ... »
Ա՛հ , պայմանադրական այդ խօսքը քանի՛ անգութ է ,
քանի՛ բարբարոս ... ու ներա ջերմութիւնը կը բար-
դուէր հետզհետէ . նէ կակա՛չ մըն էր... :

— Ո՛րքան լոյս... իջեցուցէ՛ք վարագոյրները...
մո՛ւթ , աւելի մո՛ւթ թող ըլլայ... մեր Յիսուսին աչ-
քերը շա՛տ պայծառ են... ո՛հ , ձեր արցունքները շա՛տ
լուսաւոր են... մո՛ւթ , աւելի՛ մութ... :

Նէ սկսաւ մենախօսել . տենդն իր ծայրագոյն
աստիճանին հասած էր . նէ կ'արժարժէ՛ր միշտ հիւր կը-
րակի մը նման . նէ դողդղացող կոպերը միշտ փակ կը
պահէր... :

— Մի՛ լաք , ձեր բիբիրու շիթերը արշալոյսներ

կը ծնին ճերմակ, որոնք զիս կեանքին կը հրաւիրեն.... ես չեմ ուզեր ապրիլ..., ես գերեզմաններու աշխարհը պիտի երթամ... ես կ'ուզեմ ճախրել իբրեւ երազ....:

Պահ մը մնաց անձայն, յետոյ՝ իսկոյն յոգնած շարժումով մը թեւերը դէպի առաջ երկարեց եւ՝

— Ռաֆայէ՛լ... մըմնջեց, եկո՛ւր իմ սիրունս, քեզ հեղ մըն ալ տեսնեմ... Ռաֆայէ՛լ, Ռաֆայէ՛լ...:

Մօրաքոյրը արձանի մը պէս էր, բոլորովին անկարող.... ես՝ թշուա՞ռ հոգի, ելայ, մանուկն արթնցուցի մեղմիւ, ներա տարի... նէ՛ փակ կոպերով այնպէս հրայրքո՛տ ողջագուրեց զայն....:

— Քոյրի՛կ, քոյրի՛կ, սկսաւ հեծկլտալ պզտիկը...

Նէ լռե՛ց դարձեալ. ներա շուրթերը դաշն կերպով կը տրոփէին... նէ բոցավառ կակա՛չ մըն էր....

— Մօրաքո՛յր, ես քեզ սիրե՛ր եմ, դուն բարի ես.... մօրաքո՛յր, չե՞ս ուզեր իմ վերջին խօսքս լսել... մօրաքո՛յր, ես քեզ սիրե՛ր եմ...:

Խեղճ կիներ վշտի ու սոսկումի մէջ արձանացած՝ ձեռքերով ծածկեր էր դէմքը. խեղճ կիներն ամբողջ կեանքը սուգին նուիրած՝ հիմա այդ սուգի ճամբուն վրայ նոր աղէտի մըն ալ կը հանդիպէր— լոյսի՛, մխիթարանքի՛, մահուան. դէմքն ափերուն մէջ ծածկած՝ կիսանուաղ էր...

Փոքրիկը կը հեծկլտա՛ր անդադրում...

Մոմն՝ աւելի ու աւելի՛ կը հատնէր....:

—...Նոճիներու ճամբէն կ'անցնի՛ք... հո՛ն, այն մարմարներուն տակ ուր հայրիկս ու մայրիկս կ'ապրին յաւիտեան, հո՛ն կը տանիք զիս... մեր Յիսուսը իմ

սրտիս վրայ կը դնէք... զիս հո՛ն, այն նոճիներու ու մարմարներու կղզի՛ն կը տանիք... .

Եւ մէկէն բացաւ աչքի՛րը՝ վերջալոյսի մը նման վա՛ռ ու մեռնող... կարկառեց թեւերը դէ՛պի առաջ... ես՝ անէացած, մօտեցայ, բռնեցի ներա բոց ու դողդոջուն ձեռքերը... նէ աչքերը բացա՛ծ էր, նէ զիս ճանչցա՛ւ... .

— Սէ՛ր իմ սէր, մրմնջեց եւ՝ հեծկլտանքի եւ՝ յետին տեսութեան մը պէս. սէ՛ր իմ սէր, ներէ՛ ինծի... մի՛ լար... չէի՞ ըսեր որ ես աւելի աննիւթ պիտի բնակիմ հոգիիդ խորը... մօտեցի՛ր ինծի... .

Եւ նէ գերմարդկային ճիգով մը իրեն սկսաւ քաշել զիս, մահուան խոնջէնքին մէջ իսկ սէրն անհու նօրէն հզօ՛ր է... .

— Մօտեցի՛ր ինծի, ի՛մ աղբիւր, քեզ բաց աչքերով համբուրեմ. վերջի՛ն անգամ, թո՛ղ, քեզ բաց աչքերո՛վ համբուրեմ... .

— Անճէլի՛քաս, ի՛մ աննմա՛ն Անճէլիքաս... հեծեցի ես ու ծունկի՛ ինկայ... նէ կրակէ շուրթերը երկա՛ր, երկա՛ր իմ շուրթերուս դրաւ... նէ երկա՛ր համբոյրով իր պատկերը կու տար ինծի, իր անհունութիւնը կը քամէր իմ հոգիէս ներս... նէ երկա՛ր, երկար իր կրակէ շուրթերը իմիններո՛ւս դրաւ

— Սէ՛ր, ի՛մ սէր, մի՛ լար... թո՛ղ տառապանքդ յաւերժական ձգտումի մը փոխուի դէպի անսահման... դէպի գեղեցի՛կ իտէալ... մեծ ու վսեմ կեանքը երա՛զ մըն է... մեր կեանքն ալ թո՛ղ այդպէս անցած ըլլայ... մի՛ լար. յիշատակները քեզ դէպի լո՛յս պիտի առաջնորդեն... քալէ՛, քալէ՛ դուն, սէ՛ր իմ սէր... ես իմ հե-

ռաւորի գուրգուրանքովս քեզ միշտ պիտի համբուրեմ...
ես քեզ այնպէ՛ս կը սիրեմ... պահ մը վերջ գուցէ
առյաւէտ պիտի նուաղիմ... բայց ես քեզի պիտի երե-
ւա՛մ իբրեւ երազ... դիտէ՛ զիս իբրեւ երազ... սիրէ՛ զիս
իբրեւ երազ...

Ու նէ երկա՛ր, երկա՛ր, շուրթերը նորէն իմիննե-
րուս դրաւ... Զերմը այլեւս դադրած էր կարծես.
շնչառութիւնը դժուար ու դանդաղ դարձած էր. նէ
ճերմա՛կ էր... նէ փորձեց ժպտի՛լ...

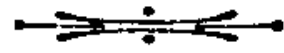
Գիշերը տակաւ կը մեղմանար... մոմն հատնե-
լու մօտ էր... սգաւոր այրիի և որբի անմխիթար կո-
ծը աւելի՛ կ'արծարծէր... ես նայեցայ ներս, այլեւս
չէ՛ր բաբախեր... բոլորովին ճերմա՛կ էր... Ու թըշ-
ուա՛ռ, ա՛յնպէս թշուառ, գլուխս ներս անկենդան
կուրծքին ձգեցի

.

Գ. Մ Ա Ս

❖ Ա Ռ Ա Ս Պ Ե Ղ Ն Ե Ր (*) ❖

ԱՂԱԽՆԻ ՀՈԳԻՆԵՐ

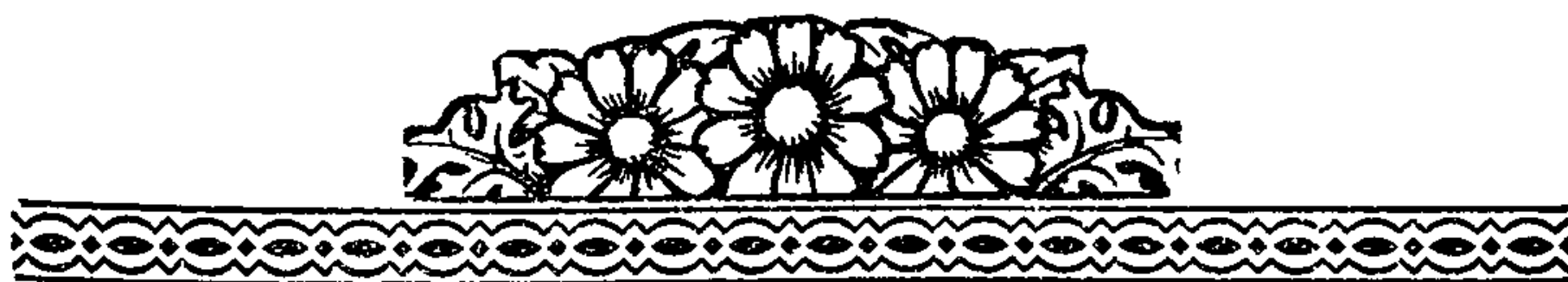
ՄՏԵՐԻՄՆԵՐԸ

ՔԻԱՌԱ

* * *

(*) Այս ընդհանուր վերնագրի տակ խմբուած են
Տերթոդին յետագայ երեք նորավիպերը, որոնցմէ երկ-
րորդը միայն՝ «Մահերիմներ», ամբողջացուած է. առա-
ջինէն կայ գլուխ մը միայն իսկ երրորդէն՝ քննա-
նշուած արար կը կարծուի որ հասուած մըն
աշխատանքի տակ Յիշատակներու նշխարուած: Ծ. Հր.

❖ ԱՂԱԽՆԻ ՀՈԳԻՆԵՐ ❖

Ա.

— Աղուո՛ր, աղուո՛ր. ի՞նչպէս ալ աղուոր են այս ստուերոտ խորերը... Կը մըմջէր աննմա՛ն Պէլլան ու դեռ աւելի՛ կը յառաջանար անտառին մէջ, բոլորովին մենաւո՛ր, մութ ոսկեգոյն վարսերը արձակօրէն ուսերուն ձգած, հովի՛ն տուած։ Սե՛ւ, ա՛յնպէս սեւ աչքերը խորհրդաւոր անծանօթին հուրով փողփողուն՝ նէ դեռ աւելի՛ կը յառաջանար տիտան անտառին մէջ։

— Աղուո՛ր, աղուո՛ր, ի՞նչպէս ալ աղուոր են այս ստուերո՛տ խորերը... ու՛ իր ճերմակ զգեստին մէջ աղաւնի՛ հոգի, երկչոտ եղնիկի քայլերով նէ դեռ աւելի կը սոեղէր անտառին ծոցը, ներսե՛րը, շա՛տ ներսերը. հոն՝ ուր տերեւները օրօրուհիէն կ'երգեն, հոն՝ ուր հովասուն մթութիւն մը մեղմի՛ւ կը տարածուի, ուր հեշտային բուրումներ անհուն խորհուրդի մը ալիքներուն կը խառնուին։

— Աղուո՞ր, աղուո՞ր, ի՛նչպէս ալ աղուոր են այս ստուերո՞տ խորերը... Կը չըշնջար միշտ, գեղեցիկ Պէլլան ու գեռ աւելի՛ կը յառաջանար, կարծես թաքուն ուժ մը, անտառին գիրկը հանգչող սիրելի՛ ուժ մը զինք կը գերէր...։ Նէ գեռ աւելի՛ կը յառաջանար թօթվելէն չոր տերեւները՝ որոնք վարսագեղ գլխին և ուսերուն կը թափէին։

— Աղուո՞ր, աղուո՞ր, ի՛նչպէս ալ աղուոր են այս ստուերո՞տ խորերը...։ Պէլլան կը վախնար՝ բայց գեռ աւելի՛ կը յառաջանար, պահուած սէր մը կարծես զինք կը հրաւիրէր...։ Երբ տակաւին ամարանոց չէր եկած իր ալձակուրդը անցընելու համար՝ արդէն ա՛յնքան կ'երսզէր։ Ա՛յնքան կ'երազէր լեռնե՛րը բարձր ու իշխող, հեղեղատներու երգերով գեղուն ծործորները, անսահման կանաչութիւնները, գիւղի նախիրը, անտառնե՛րը, եւ վերջապէ՛ս անտառները...։

— Մայրի՛կ, կ'ըսէր յաճախ, ո՛րքան կը սիրեմ այն անտառները, այն մեծ, մե՛ծ անտառները... մայրի՛կ, հովն ի՛նչպէս կը շփէ հոն, ծառերն ի՛նչպէս կը դողան, սաղարթները ծափ կը զարնեն, կուլա՞ն երբեմն...։ ա՛հ, եւ բոլորն ու ստուերներն ալ ի՛նչպէս կ'երերան մթնոլորտին մէջ, գետնին վրայ։ Եւ ե՛րգը, անտառներու երգը՝ անծիր մտածումի մը նման, ա՛յնպէս կը սիրեմ, ա՛յ, այն խորերը ա՛յնպէս կը սիրեմ...։ Նէ հեղեղատէ աւելի՛ կը յորդէր, աւելի՛ յուզումով ու արծարծուն գորովներով կը խօսէր՝ մութ աչքերը դէպի անորոշ հեռո՞ւն ուղղած, սիրտն՝ անտառներուն ու անոնց մեծղի մտածումին, իր ամբողջ էութիւնը՝ այս բոլորի զանգա՛ծ, ստեղծած սիրոյն...։

Հիմա՝ մենաւոր, բոլորովին մենաւոր կը շրջէր. ամէն տեղ ուր իր երեւակայութիւնը փայփայած էր ամիսներ առաջ, ամէն տեղ ուր իր անըջանքները կը տրոփեն:

— Ազուոր, ազուոր, ի՛նչպէս ալ ազուոր են այս ստուերո՛տ խորերը...:

Ծառերն հետզհետէ աւելի՛ կը խտանային, մեզմ շշուկներն աւելի՛ կը բազմանային, թռչուններու երգը կ'աճէր, կ'աճէր, անտառի ոգին տակաւ կը կենդանանար, կը մեծնա՛ր...:

— Պէլլա՛, Պէլլա՛, Պէլլա՛... կը մըմնջէր կարծես իր շուրջը բովանդակ բնութիւնը, իր անու՛նը կու տար:

Պէլլան գողգոջուն, տատրակի՛ սրտով՝ կը յառաջանար, կը վախնար, սակայն քանի՛ դեռ ուժ ունէր, քանի՛ դեռ երազ ունէր, կ'ուզէր աւելի՛ մօտենալ անտառի ոգիին, անծանօթին:

Ու քալե՛ց, քալե՛ց, քալե՛ց...:

Յոգնութիւն ու երկիւղ զինք կ'ողողէին. մինչ ո՞ւր էր, դեռ հեռո՞ւ, ա՛յնպէս հեռո՞ւ էր անտառի անհուն խորհուրդը: Սիրտն ուժգին տրոփեց, շշուկներ լսուեցան, խիստ որո՞շ շշուկներ. ներս ախրտը ա՛յնպէս ուժգին տրոփեց, նէ ծառի մը թանձր բունին յեցած մնաց...: Դեռ քի՛չ մըն ալ, քի՛չ մըն ալ և շշուկները մօտեցան, քայլերո՞ւ շշուկներ, հոծ ծառերու ընդմէջէն՝ անըջո՞ղ, խորո՞ւնկ աչքերով տղայ մը, շագանակէ մազերով, ա՛յնպէս երկա՛ր, ա՛յնպէս գողտր և փունջ փունջ ճերմակ ճակտին ինկած մազերով տղայ մը՝ հոծ ծառերուն ընդմէջէն երևցաւ ... Ան՝ գիրք մը ունէր իր

ձեռքը . կը թուէր թէ՛ անտառին ծոցը կարդացող ու մը-
տածող տղա՛յ մըն էր : Անակնկալն ա՛յնքան հզօր էր ,
հանդիպումն ա՛յնքան գեղեցի՛կ ու իտէական : Անոնք
անշա՛րժ , յափշտակուած՝ իրարու նայեցան ու հովի՛ն
մէջ , ստուերներո՛ւն մէջ , անտառի խորո՛ւնկ ծոցը ուր
արեւին շողն հազի՛ւ կը հոսի , անոնք շուտո՛վ կարմը-
րեցան ելակներո՛ւ պէս . . . :

Պէլլան՝ յանկարծ շարժեցա՛ւ եւ՝ նետահար եղ-
նիկի մը նման՝ փախա՛ւ , ա՛յնպէս փախաւ . . . :

Բ.

.

—

❖ ՄՏԵՐԻՄՆԵՐԸ ❖

Ա.

Չէր կարելի ըսել թէ անոնք ի՞նչպէս իրարու մօտեցան և ի՞նչպէս սիրեցին զիրար: Հեռուներէ՛ն, ա՛յնքան հեռուներէն եկած՝ օտար երկնքի մը նայուածքին տակ անոնք հիւսեցին գողտր ու վճիտ երազը նո՛ր կեանքի մը, նո՛ր սէրերու, նո՛ր նուիրումի...: Ա՛հ, անոնց խեղճ փարումը, անոնց հրաշալի՛ համբոյրները երբ մանաւանդ կ'ըղձային ներաշխարհիկ յուզումներ իրարու հաղորդել: Ա՛յնպէս եղբայր էին անոնք, գորովի ա՛յնպէս կենդանի տիպարներ:

— Կարծես թէ գերեզմանի մը, մահաբոյր գերեզմանի մը մութին մէջ կը գտնուէի, կարծես թէ բոլորովին մենաւոր ապրելու դատապարտուած էի այս անծանօթ հողին վրայ, բայց ահաւասի՛կ դուն որ ինծի երեւցար, ահաւասի՛կ սէրդ որ հոգիիս թմրած ուժերը վերակենդանացուց, ահաւասի՛կ մենք որ դէպի թաքուն գեղեցկութիւններուն, իտէա՛լին պիտի դիմենք՝ հոգ չէ թէ ճամբանիս Գողգոթայի մը նման տաժանագին ըլլայ...:

Ա՛յսպէս կ'ըսէր մռայլ վարսագեղը(*) իր սեւաչուի

(*) Վարսագեղը հեղինակը ինքն է:

մտերիմին. ա՛յսպէս կ'ըսէր՝ սակայն անոր շուրթերը
չէին թրթռար, ան այս բոլորը կ'արտասանէր լո՛ւռ
կերպով, իր սրտին մէջ, երբեմն միայն ժպիտով մը
մեղմ ու գորովագին: Անաչուին այդ ժպիտին իբրեւ
պատասխան անոր կը նայէր՝ բան մը գուշակելու ձևով:

Չէր կարելի ըսել թէ՛ անոնք ի՛նչպէս իրարու
մօտեցան և ի՛նչպէս զիրար սիրեցին. ինչ որ յայտնի ու
մեծ էր անոնց մէջ՝ ճշմարիտ նմանութիւն մը ու
անհուն վատնութեան մը զգացումն էր: Նմա՛ն էին
անոնք, իրենց սրտերը միեւնոյն բաղձագին ճախրանքն
ունէին, իրենց շուրթերը միաժամանակ նո՛յն խօսքը,
իրենց աչքերը՝ նո՛յն նայուածքը վճիտ ու խոհուն,
տխուր ու սիրազին:

Քանի՛ օրեր էին անցեր իրենց հանդիպումէն.
վարսագեղը կը խօսէր շատ քիչ հեղ ու կարճ կերպով.
ան կը խօսէր բայց իր ընդհատ խօսքերուն մէջ
երազներու կրակն ու սրբութիւնը դրած՝ կը հրահրէր
սեւաչուիի խանդոտ ու ձգտող հոգին: Ան՝ այս երբեմնի
աղօտ կայծկայծումներով միայն ցնցե՛լ, ուշադի՛ր
ընել կը ջանար իր մտերի՛ր: Ոստակցութեան սիրելի
նիւթերէն մէկը գրականութիւնն էր, անգգային գրա-
կանութիւնը...:

— Գիտե՞ս, ի՛մ սեւաչուիս, կ'ըսէր յաճախ վար-
սագեղ պատանին արցունքոտ ու ջերմ, գիտե՞ս, ի՛մ սե-
ւաչուիս, ո՛րքան կեանք ու երազ կայ գրականութեան
մէջ, քանի՛ ազնուացնող գեղեցկութիւններ ու իտէալ
ուժեր կը գտնուին անոր խորքը: Մօտեցի՛ր անոր, բա՛ց
սիրտդ զայն ընդունելու համար և պիտի զգաս շուտով,
պիտի ըմբռնես առաւապիլը քու գոյութեանդ, քու բո-
վանդակ ապրումիդ...:

Սեւաչուն լու՛ռ կ'ունկնդրէր . անոր ներսը՝ վիթ-
խարի հետաքրքրութիւն մը դէ՛պի անծանօթ հորիզոն-
ներ՝ սկսեր էր աճի՛լ, աճի՛լ . ան սկսե՛ր էր երազել...»

Հազիւ տարի մը սահած էր և ահա վարսագեղը
հայրենիք կը մեկնէր, երկու մտերիմները բաժնուած
էին սռանց արշունքի, նոյն իսկ ուրախ : Նորէն շու-
տով համբուրուելու յոյսը որոշ էր անոնց մէջ :

Բ.

Սեւաչուն՝ իր նամակներէն մէկն ա՛յսպէս կը
վերջացնէր . « . . . Վերադարձի՛ր շուտով սիրելիս, վե-
րադարձի՛ր, հոս մինակ եմ բոլորովին, ա՛յնքան կը
փափաքիմ կարգալ շուրթերուդ առաւապելը, ա՛յնքան կը
փափաքիմ խորունկ աչքերուդ երազը դիտել : Վերա-
դարձի՛ր, քու տեսիլդ ինծի իտէալին մեծաւթիւնը կը
ներշնչէ . . . »

Եւ իսկապէս՝ ո՛րքան որ տաք էին այս խօս-
քերը, ա՛յնքան ու աւելի տաք էր սեւաչունին սէրը :
Բաժանումի պահուն ժպտած էր խաղաղ ու գորովոտ,
առանց գգալու որ կարօտը շուտով պիտի գար իր հո-
գին յուզել, առանց նկատելու որ շուտով անհուն պա-
րապ մը պիտի գտնէր իր էութեան խորքը : Կը գրէր
ան և իր տողերուն մէջ փոթորկած բաղձանքի մը ճեր-
մակ ալիքները կը ծաւալէին :

Գրեթէ երկու ամիս սահած էր: Երեկոյ մը՝ սեւա-
չուին իր սենեակի պատուհանին մօտիկ նստած ծովը
կը դիտէր. ինչե՛ր կու գային ալ ծարծել իր երեւա-
կայութիւնը: Գուցէ հեռուի, շա՛տ հեռուի լեռ-
ներուն կամ ծովին վրայ սիրելի մէկին ստուերը կը
տեսնէր...: Յանկարծ սենեակի դուռը կը բացուի եւ իր
վարսագեղ մտերիմը ներս կ'իյնայ: Ծիծաղելէն կը համ-
բուրուին անոնք:

Գ.

Շատ կարճ եղաւ սակայն անոնց վայելքը: Իր
բարձրագոյն ուսումն ընելու համար՝ վարսագեղը պիտի
մեկնէր հեռո՛ւ, բոլորովին անծանօթ աշխարհներ՝ եր-
կար ատենուան համար: Կիրակի երեկոյ մըն էր, դե-
ղեցիկ ու վճիտ երեկոյ մը. արեւին վերջին ճառագայթ-
ները մեղմիկ դեղնութեամբ կը հիւծէին տակաւ: Կա-
յարանին մէջ՝ սեւաչուին ու իր մտերիմը լուռ կեցած
էին. մէկը տխուր ու դողդոջուն, միսը ժպտուն ու դող-
դոջուն: Երկար սուլում մը լսուեցաւ, անոնք ցնցուե-
ցան միանգամայն, յետոյ ուրիշ մըն ալ լսուեցաւ: Մը-
նաք բարովի ողջագուրումներ, ձեռասեղմումներ՝ ըս-
կսան...: Երբորդ սուլում մը յանկարծ՝ աւելի երկա՛ր
ու մութ, տարածուեցաւ մթնոլորտին մէջ:

— Ի՛հ, սեւաչուի՛ս... մըմնջեց վարսագեղը: Միւ-
սը չպատասխանեց. գուշակած էր թէ ինչ ըսել կ'ուզէր
իր ընկերը: Բացաւ բազուկները և անոնք գիրկընդ-
խառնուեցան ջերմագին:

Քանի մը վայրկեան յետոյ՝ կայարանէն միակ տուն կը վերադառնար Սեւաչուին :

Դ.

Նոր կեանքի շրջան մը սկսած էր Վարսագեղին համար, մո՛լթ ու փշրող պատրանքներով յղի շրջան մը : Ի՛նչ երազներով, ի՛նչ յոյզերով ճամբայ ինկած էր. դէպի հոն՝ որ ինք սովոր էր կոչել «արեւներու օրօրան» ի՛նչ պաշտումով մօտեցած էր անոր՝ որ յետոյ իր «դագաղ»ը պիտի ըլլար : Ի զո՛ւր, ի զո՛ւր են եղեր բոլորը. առաջին օրերէն իսկ ան մահուան ճամբան ինկած կը թուէր. առաջին օրերէն իսկ ան սկսեր էր կոծել իր անըջած անդրաշխարհներու նուազումը, եղերական հոգեվա՛րքն իր իտէական էութեան... : Ստէպ կը գրէր մըտերմին. իր խօսքերը գիշերներու վախճնող ու միանգամայն յուսատու խաւարին կը նմանէին. սե՛ւ կը գրէր, բոլովի՛ն սեւ. սակայն այդ սեւին մէջ կը դնէր ապառնի արշալոյսներու գալստեան թրթիւր, ապառնի ներաշխարհիկ վերածնունդի մը խոստումը : Կը սիրէր ա՛յսպէս ընել՝ չաւերելու համար ամէն հաւատք իր ընկերի ներսը, չքանդելու համար յոյսերը, խոյանքները իր ընկերին, թէև ինք ոչինչի կը հաւատար, թէև իր սրտին գահերը խախտե՛ր էին : Յոյսին կառչիլ՝ մե՛ծ տկարութիւն, հիւանդութի՛ւն մը կը համարէր. միակ մխիթարանքը կը գտնէր յաւերժական ինքնահայեցու-

թեան մը մէջ. իր ուժերը կամ իր փլուզումին իրական
երեւոյթը ամէն ինչ էին իրեն համար...։ Ունեցաւ վեր-
ջապէս խորունկ ու անհաւասար լքումներ որոնք ատելու-
թեան մը զգացումը ներշնչեցին իրեն՝ ինքն իր անձին
դէմ։ Այս պահերուն էր որ կը գրէր իր մտերիմին.
« ... Ա՛լ ա՛յնքան ձանձրացայ, իմ սիրելիս, ա՛յնքան
կ'ատեմ տիեզերքը եւ զիս ...։ Հիմա կ'ուզեմ փարիշ
գերագոյն սիրո՞յ մը, — մահուա՞ն —, կ'ուզեմ մեռ-
նի՛լ, Սեւաչուի՛ս, գերեզմանը միակ հանգրուանը կը
թուի ըլլալ իմ բոլոր ձգտումներուս։ Անէանալու այս
բաղձանքիս հետ սակայն՝ ուրիշ տարօրինա՛կ, բոլորու-
մին տարօրինակ տենչ մըն ալ ունիմ ներսս, գիտե՞ս,
մտերիմդ իմ, ուրիշ խենթ, ծիծաղելի տենչ մը...։
Կ'ուզեմ մեռնի՛լ եւ միանգամայն. կը փափաքիմ տես-
նել ու լսել, — արդեօք ապրելու բնագլխս մէկ տար-
բեր ձե՞ւն է առիկա —, ա՛հ, ի՛նչ գիտնամ, ես կը
փափաքիմ որ դիակս խոր տեսնող աչքեր, ա՛յնքան
լաւ ականջներ ունենայ...։ Ա՛յսպէս, բայց դուն ինձի
նման մի՛ խորհիր, բայց դուն մի՛ ունենար իմ բաղ-
ձանքներս Սեւաչուիս. ես, է՛հ, կարծես թէ անբու-
ժելի հիւանդութենէ մը վարակուած եմ. դուն՝ հեռո՞ւ,
հեռո՞ւ մնացիր իմ իտէական այս սե՛ւ հիւանդու-
թենէս...։ »

Ու աւելի՛, դեռ աւելի՛ կը սուզէր ինքն իր մէջ,
կը նայէր իր տակաւ հիւծող ամբողջութեան վրայ,
միմիայն վիշտը հսկայ ու յաւէրժական՝ ծրարուած կը
գտնէր իր էութեան բոլոր ծածուկ խորշերուն ալքը։
Այս մշտապէս ճնշող խաւարին տակ ան հիւանդացաւ,
նեղ սննեակի մը չորս պատերուն ներսը մինաւոր ու
անտէր՝ ան չարչարուեցաւ երկար...։

Սեւաչուին ալ կը գրէր ստէպ, ա'ն ալ մթննալ սկսեր էր, ա'ն ալ ճանչնալ սկսեր էր գիշերներու խորհրդաւոր ու մռայլ երգը: Ի՞ր նամակները կը նմանէին մշուշին որ ամպո՞տ, մութ օրուան մը գալուստը լուր կու տայ: Այն հոգին որ դեռ նոր պիտի բանար արշալոյսներ, անըջանքի վճիտ ու վառ արշալոյսներ, ա'ն ալ սկսեր էր մշուշոտիլ թափանցիկ մեղմութեամբ...: Անոր նամակներէն մէկն այս տողերը կը պարունակէր. «Պատկերիդ նայելէն կ'երագիմ ու կը յոգնիմ... ե՞րբ պիտի հասնի այն պահը՝ ուր ես արցունքոտ ու երջանիկ՝ քու մօտդ պիտի ըլլամ...: Ա'լ կարծես թէ շա՛տ մինակ մնացի, շա՛տ տանջուեցայ շուրջիս ձանձրախտաւոր պարապէն: Ա'հ, գիտե՞ս, ի'նչ ճառագայթներ սրտէս ներս ինկան — սիրելի ճառագայթներ՝ որոնք սակայն կ'այրե՛ն, կ'այրեն զիս... տիեզերքի մէջ սէրը ներկայացնող քանի՞ ձեւեր կան, քանի՞ պատկերներ, սիրելի՛ս...»

Նիհա՛ր, անկողնէն հագիւ ելած էր Վարդագեղը՝ երբ ընդունեցաւ այս նամակը: Զայն կարդալէ վերջ, տխուր, անհունօրէ՛ն քաղցր ժպիտ մը ունեցաւ. պահ մը թրթռացին իր շուրթերը, աչքերուն ալքը ճերմակ կաթիլներ տեսնուեցան, ան՝ հորէն ու նորէն ժպտեցաւ...: Դողգոջուն՝ ձեռք առաւ գրիչը ու պատասխանեց.

«Ի՛մ Սեւաչուիս,

«Նամակդ սիրեցի՛, շա՛տ սիրեցի...: Ինչե՞ր ըսած էիր անոր մէջ, ի'նչ նոր յայտնութիւններ կ'ընէիր անով...: Դու եմ. հիմա այլեւս չի՛ զարմացներ, չի անհանգստացըներ զիս քու թախծանքդ. որովհետեւ ան՝ բոլորովին

տարբեր աղբիւրէ մը կը բխի, որովհետեւ ան՝ քանդող ըլլալէ աւելի ազնուացնող է... ։ Նամակդ սիրեցի՞, ա՛յնքան սիրեցի. ան՝ ծիծառն եղաւ քու նոր երազիդ աւետիսը ինծի բերող, քու սրտիդ նոր թրթիռը ինծի հաղորդող։ Սոխակն հեռու տեղեր չի կրնար թռչիլ եթէ ոչ՝ նամակդ անոր պիտի նմանցնէի... սէր երգող կտուցը սոխակինն է... ։ Ա՛յդպէս ուրեմն, ջանա՛ ունեցած քիչ ժամանակիդ մէջ շա՛տ մշակել, շատ անհունացնել այդ զգացումդ. մի՛ վախնար բնաւ անոր անսահմանութենէն... ։ Լսեցի որ քիչ ատենէն պիտի քովս ղրկեն քեզ, եթէ կը կասկածէիր՝ վստահ եղիր հիմա. աւելի երկա՛ր, աւելի արծարծո՛ւն պիտի խօսինք շուրթ առ շուրթ... ։ »

Վարսագեղի մութ ու հիւծած կերպերուն մէջ զուարթ աշխուժութիւն մը սկսեր էր նշմարուիլ. խաղա՛ղ, երբեմն ժպտուն կը քալէր, կը խօսէր. զգալի փոփոխութիւն մը տեղի ունեցած էր անոր մէջ. ուրիշներ չէին կրնար գուշակել այս ընթացքին շարժառիթները։ Ամարանոցէն նոր դարձած էր քաղաք. արձակ բնութեան առողջ փայլը դրոշմուած կ'երեւէր անոր դէմքին... ։ Լեռներու արեւը, լեռներու հովը, անտառներու ու իւր հովիտներու ստուերն ու երգը դեռ կարծես զինք կ'օրօրէին, ա՛յնպէս զոհ, ա՛յնպէս երանօրէն յափշտակուած կը թուէր։ Առաւօտ մը իր ծիծաղիլը տեսնուեցաւ... ։ Քիչ վերջ լուր տուին իրեն նոր ուսանողներու գալուստը. ան դողաց ու ժպտեցաւ. նորեկներու մէջ կար նաեւ իր ընկերը, Սեւաչուն։ Երբ կը համբուրուէին՝ մէկին արցունքը միւսի ժպիտին խառնուեցաւ... ։

Ե.

Դարձեա՛լ իրարու մօտիկ, դարձեա՛լ սիրտ սրտի էին անոնք, ամէն անցնող վայրկեան երջանիկ խաղաղութիւնով մը կ'օրօրէր անոնց հոգիները: Իրարու ա՛յնպէս քովիկ, կը մրմնջէին, կը պատմէին երկար տարուան մը առասպելները: Վարսագեղն իր նուաղ ձայնին դաշնակաւոր երաժշտութեամբ կը խօսէր այն արտաքին սէւ ճնշումներու և այն լքումներու մասին՝ որոնք պատճառ եղած էին արդէն իսկ իր գիշերացած էութիւնը տեւապէս մթնցնելու: Կ'ըսէր թէ ի՛նչպէս բոլորովին ինակ էր եւ թէ ի՛նչպէս իր հոգին կուտակուած վշտերու ծանրաբեռնումին տակ կը մեռնէր: Կ'ըսէր թէ ինչպէս մարեր էր իր գեղեցիկ երեւակայութեան հրահրուն կրակը, թէ ի՛նչպէս այլեւս աչքերը ա՛յնքան հեռուն չէին տեսներ և թէ ի՛նչպէս իր նայուածքները այլեւս չէին հասներ մինչև երբեմնի վառ երայններուն... վերջապէս կ'ըսէր թէ՝ ի՛նչպէս ինք ամէն բանի տխուր «անվերադարձ»ը երգած է առանց արցունքի...:

Սեւաչուին ալ կը խօսէր իր կեանքի մասին. այն խենթ թախծութիւններուն, մենութիւններուն, երեւակայութեան այն փաթորկումներուն վրայ՝ որոնք կուգան պատանիի մը բնականոն ապրումը խռովել, լքել կամ բարձրացնել: Յետոյ շուտով կ'անցնէր իր նախընտրած նիւթին, իր սիրոյ պատկերին...:

— Ո՛հ, ա՛յսքան խօսեցայ, ա՛յսքան մանրամասն ծանօթութիւններ տուի քեզ, կ'աւելցնէր ան, ըսէ՛ ինծի, երկա՛ր ըսէ ինծի թէ ի՛նչ տպաւորութիւն ըրաւ քեզ իմ սիրոյս պատմութիւնը... խօսէ՛, ո՛հ, խօսէ՛...

Ու Վարսագեղը գորովատ ու տխուր ժպիտը միշտ շուրթերուն՝ կը խօսէր անոր երկա՛ր, երկա՛ր...

— Երեւակայութիւնովդ բուրաստաններ ես թափառեր, կը վերջացնէր Վարսագեղը, երեւակայութիւնովդ ա՛յնքան բուրաստաններ ես թափառեր՝ անոնց մէջ քու սիրանոյշ ծաղիկդ որոնելու... , սրտովդ ա՛յնքան անդրաշխարհներ ես ճախրեր՝ ճերմակ երա՛զդ համբուրելու համար. ու սիրանոյշ ծաղիկ, ու ճերմակ երազ միեւնոյ՛ն հոգին, միեւնո՛յն գե՛ղն ունին եղեր, բոլորովի՛ն անբաժան. և դուն ճա՛նչցեր ես այդ ձոյլ երկունութիւնը, դուն լացե՛ր ես անոր համար, դուն սիրե՛ր ես զայն։ Ա՛յդպէս հարկ է որ ընէիր. ես ա՛յնքան գոհ եմ, սիրուած, պաշտուած տեսնելու քու սիրանոյշ ու ճերմակ «ծաղիկ-երազդ» . գոհ եմ ո՛չ միայն քու մէջդ տեսնելու՝ մեծ ու գողտր հաւատքը դէ՛պի Սէր, այլ՝ որովհետեւ «ծաղիկ-երազդ» միշտ միեւնոյն խորհրդաւոր ու սուրբ խորանը մնացեր է քեզ ներշնչող, քե՛զ բարձրացնող, քեզ դէ՛պի իր թաքուն անհունութիւնները ձգող...։ Սեւաչուի՛ս, ա՛յդպէս ուրեմն, Սեւաչուի՛ս, աւելի՛ արժանի ըլլալու համար պահէ՛ նայուածքիդ ճառագայթ յստակութիւնը, մի՛ կորսնցներ սրտիդ թրթիռներուն ուժը, շուրթերուդ վրայ գերագոյն աղօթքը միշտ թո՛ղ արժարժուն մնայ. ինչպէս որ ջերմ ու արժարժուն է «ծաղիկ-երազ»իդ հոգին, պաշտումի «խորան»իդ մա՛յր կանթեղը...

Սեւաչունին կ'ուռնկնդրէր, երբեմն դողդոջուն ու արտասուազին, կ'ուռնկնդրէր ա'յնքան՝ որ երբ հազիւ կը լռէր իր մտերիմը ան կ'ըզձար որ դարձեալ խօսէր նոյն կերպով, ան ա'յնպէս անհամբեր կը մնար իբրեւ թէ ոչինչ լսած ըլլար: Կ'ուզէր որ անդադրում հնչէ իր ընկերին ձայնը և ինք մշտական ուռնկնդիր մը ըլլայ: Լալկան երեխայի մը նման կը կրկնէր միշտ.

— Դեռ ոչինչ ըսիր, դեռ ոչինչ ըսիր անըջանքիս մասին, ի՛նչ տարօրինակ ես...

Վարսագեղը կը ժպտէր իր սովորական տխուր ժպիտով, կը յայտնէր անոր թէ շա՛տ խօսած էր, թէ շատ գրած էր: Բայց կարելի՞ է արդեօք համոզել այն սրտերը՝ որոնց հաւատքը անհուն է ու գեղեցիկ. խօսքը ե՞րբ կ'ըջեր է լիուրի նկարել ու բացատրել սրտի մը սիրած պատկերը: Զգացումի մը մասին արտայայտուիլ միշտ դժուար է, արտայայտուիլ՝ այդ զգացումը ծնող, անոր անսահման ձեւեր տուող առարկայի մասին՝ շա՛տ աւելի դժուար: Ահա թէ ինչո՞ւ Վարսագեղի ա'յնքան ջերմ, մանրամասն խօսքերը թերի, մի՛շտ թերի կը թուէին Սեւաչունիին:

Երկու երկար տարի սահեցաւ...: Այդ ժամանակամիջոցին մտերիմներու կեանքը ա'յնքան զանազան շրջաններ ունեցաւ քիչ անգամներ անոնք խաղաղ ու յափշտակուած մնացին. ստէպ՝ տառապանքի, հիւժող դառնութիւններու ստուերներ կը խաւարեցնէին զանոնք... արտաքին աշխարհը շա՛տ անգութ էր անոնց հանդէպ, շատ չար...: Թէև հեռո՞ւ, հեռո՞ւ բոլորէն՝ տխուր ինքնակեդրոնացումի մը մէջ կ'ապրէին անոնք սակայն գրեթէ միշտ անպակաս էին անոնց նետուած

սլաքները: Վարսագեղը բոլորովին քայքայուած կը թուէր. մերթ մահաբոյր լռութեան մը մէջ կը սուզէր. մերթ ա'յնքան բարձրաձայն կը ծիծաղէր, ա'յնքան հնչուն ու տարօրինակ՝ ինչպէս որ է հիւծախտաւորի մը հազը...: Օր մը երբ կը ծիծաղէր դարձեալ՝ մէկը իրեն մօտեցաւ ու շշնչաց.

— Ծիծաղէ՞ր աշուն կը հոտի...

Իբրեւ ամբողջ պատասխան, ան ժպտեցաւ մեղմիւ եւ հեռացաւ. պահ մը ո'չ ոք տեսաւ զինք...:

Այս միջոցին, դարձեալ Սեւաչունին հայրենիք գնաց ու վերադարձաւ. վերադարձաւ՝ բայց այլեւս չի գտաւ իր մտերիմը: Այո՛, ան իր մօտն էր, սակայն բոլորովին տարօրինակ և անգուծ պայմաններ զայն կը ստիպէին գրեթէ միշտ հեռու մնալ իրմէ. քիչ անգամներ միայն առիթ կ'ունենային քանի մը խօսք, քանի մը կայծ փոխանակելու...: Դառն էին այս պայմանները. իրարու մօտի'կ ըլլալ և չունենալ խօսքի, նայուածքի ազատութիւնը՝ ա'յնքան սեւ է...: Ի՞նչ, այո՛, այս բոլորը տարին անոնք, միմիայն իրենց սրտերով իրարու նայեցան ու խօսեցան: Սեւաչունին զբաղած էր եւ յետոյ ունէր գէթ ընկերային շրջանակ մը ուր մտած պահուն գէթ կրնար ցրուել մէկ մասը իր մղձաւանջներուն: Վարսագեղը մինա'կ էր՝ ցուրտո՞վ, խաւարո՞վ շրջապատուած... անգամ մը շատ տժգոյն ու տխուր տեսնուեցաւ. յաջորդ օրը լսուեցաւ թէ հիւանդ պառկած էր...:

Զ.

Սրեր վերջ՝ Սեւաչուին այս երկտողն ընդունեցաւ իր մտերիմէն. «Լնչպէ՛ս ըլլալս կը հարցնեա, ինչո՞ւ, ի՛մ սիրելիս, էութեանս արտաքին տեսքը արդէն քիչ շատ բան չի՞ ըսեղ քեզ. շուրթերուս մշտական լռութիւնը չի՞ պատմեղ միթէ մա՛հն իմ սրտիս, իմ խեղճ սրտիս սրուն վէրքը անգունգի մը նման խո՛ր ու ահաւոր է...» Դիտցի՛ր, Սեւաչուիտ, միայն ա՛յսքան գիտցիր որ ա՛լ պիտի չապրիմ, ա՛լ ա՛յնքան սահմանուած է թոխքն իմ կեանքիս: Բացատրութիւններու մի՛ սպասեր. քու հետաքրքրութիւնդ գիտե՞ս թէ զիս ո՞րքան կը յուզէ, ո՞րքան կը սպաննէ, գէթ այս վերջին խաչը հեռացո՛ւր ինծմէ, արդէն բոլոր էութիւնս պատառուած ու արխնո՛տ է...»

Վարսագեղի այս տողերը ջախջախուած գոյութեան մը վերջին ու ամենատխուր ճիչը կը պարունակէին. որքան որ սեւ ու մահահրաւէր և սակայն գեռ ապրելու բնագդին յուռահատ թրթիռովը պեղուն: Ան շատ մը պատճառներ ունէր ա՛յսպէս արտայայտուելու. նախ իր մռայլ խառնուածքը և յետոյ նոր ու եզերական նշաններ...: Երբ գեռ հիւանդ պառկած էր քանի մը ուժգին նուազումներ ունեցաւ. վերջը՝ կուրծքի անհո՛ւն տկարութիւն մը, երկու բառ արտասանելու պահուն սիրտը կը բռնէր, ա՛յնքան ցաւ կ'ըղ-

գար: Անկողնէն ելած առաջին առաւօտը երբ կը լը-
ուացուէր՝ թքաւ ճերմակ աւազանին մէջ:

— Հէ՛... ըրաւ յանկարծ եւ սարսափի դող մը
անցաւ շուտով ամբողջ էութենէն, դէմքը ծածկուեցաւ
պաղ քրտինքով մը. թուքը կսրմի՛ր էր, արիւնո՛տ...
Ան՝ ծանրացած գլուխով, բոլորովին լքուած, փորձեց
նորէն թքնել ու նորէն արիւն տեսաւ: Ինքզինքէն
վախցած՝ փախաւ և իր սենեակին մէջ պահուած մնաց.
այդ պահուն իր գանկին խորքը դարձող միակ մտածումն
էր. «Ուրեմն ես կը հիւժի՛մ եղեր, ուրեմն ես երազնե-
րուս չհասած պիտի մեռնիմ...» Եւ քանի կրկնուեցաւ
արիւնոտ թուքը՝ ա՛յնքան աւելի իր ներքը արմատ ձը-
գեց տխուր համոզումը: Այս պարագաներուն գրեց ան
իր ամենէն մելամաղձոտ նամակները՝ որոնք և՛ ողբեր,
և՛ կտակներ էին: Սեւաչուին ապշած իր մտերիմին այս
ահաբեկող փոփոխումէն, յամառ հետաքրքրութեամբ
մը սկսաւ պատճառը հարցնել, սակայն միշտ անորոշ
վանկեր է որ կ'ընդունէր: ()ր մը, վերջալոյսի ատեն
նամակ մը յանձնեցին իրեն. բացաւ այդ անակնկալը և
բնութեան ստուերանուշ ժամուն, յուզող քաղցրութիւն-
ներու և թախծանքի մէջ սկսաւ կարդալ. բոլորովին
սարսուաց երբ վերջին տողերուն հասած էր.

« ... Սեւաչուիս, ի՛մ Սեւաչուիս, կը գրէր Վար-
սաղեղը, ահաբեկումի մը սարսուռով լեցուն ներաշ-
խարհս ա՛լ խաղաղ է հիմա, ա՛լ չիմ յուզուիր ի՛նչ որ
ալ յիշեմ... սէրերս ու երօզներս հիմա ա՛լ այնքան
չեն չարչարեր զիս. ամէն վայրկեան ես իմ հոգի-
իս շուրթերով ներում կը խնդրեմ անոնցմէ. և դեռ
ըսե՞մ, — ո՛հ, ո՛րքան տկար եմ — երբեմն ալ օգնու-

թիւն... ա'յնպէս կ'ուզեմ հաւատալ թէ սրտիս մեծ
ու անբուժելի աւերումը տակաւին չէ՝ սկսած, տակա-
ւին պիտի ապրի՞մ, սիրելու համար բոլոր գեղեցիկ
աննիւթութիւնները... Մարող երեւակայութենէս ու-
րիշ տեսիլներ ալ կ'անցնին, ուրիշ գորովի՝ տեսիլներ։
Այնպէս, կ'երագեմ կամ գէթ կ'ըղձամ երագել թէ՛ դու
իմ ընտրած ճամբէս կը քալես, թէ՛ իմ ճախրանքներս,
իմ ուժերս գէպի ուր որ ուղղուած են՝ քուկիներդ ալ
այն կէտին կը նային...։ Եւ ի՞նչ միսիթարութիւն պի-
տի ըլլար ինծի համար տեսնել քեզ իբրեւ շարունակու-
թիւնը իմ շուտ թառամած էութեանս, իբրեւ կենդանի
ու հարազատ պատկերն իմ ներաշխարհիս, իբրեւ պերճ
լեզու՞ն իմ գիրեզմանիս...։»

Սեւաչուն ալեկոծ՝ շուտով պատասխանեց. իր
խօսքերը բողոքի մը, միշտ խռովքներով յղի հետա-
քրքրութեան մը բնոյթն ունէին. «...ինչո՞ւ, կ'ըսէր,
ինչո՞ւ այսպէս անորոշ կը խօսիս, ինչո՞ւ ոչինչ չես
ըսեր այն տխուր իրականութեան մասին որ քեզ կը
քանդէ, որ քեզի ա'յնքան եղերական համոզումներ կը
ներշնչէ...։ Ինչո՞ւ զիս կը զրկես իմ գերագոյն իրա-
ւունքներէս, անգո՞ւթ, անգո՞ւթ, ինչո՞ւ զիս ա'յսքան
անհոգօրէն կը վռտիս քու ծածուկ վշտերու խորա-
նէդ։ Դեռ արժանի չեղա՞յ միթէ ցաւերդ բաժնելու,
ե՞րբ զիս քու Գողգոթայիդ կատարը պիտի հանես, ե՞րբ
զիս արժանի պիտի համարես քու խաչիդ վրա՞յ մեռ-
նելու...։ Անգո՞ւթ Վարսագեղս, ինչո՞ւ կ'ըսես ինծի
թէ պիտի մեռնիս. ինչո՞ւ կը պահես ինծմէ քու ցաւդ,
ինչո՞ւ ինծ ալ չես տար քու հիւանդութենէդ։ Գրէ՛, ո՞հ,
կը սպասեմ շո՛ւտ գրէ ամէն բան...։»

Ու անհամբեր ու երկա՛ր Սեւաչուին սպասեց,
վստահ էր այլևս թէ մաշող գաղտնիքը այս անգամ պի-
տի իմանար: Բայց ահա ի՛նչ կը պարունակէր Վարսա-
գեղի պատասխանը որ վերջապէս ընդունեցաւ: «Սեւաչ-
ուի՛ս, ի՛մ Սեւաչուիս — կը գրէր — ո՛րքան կը յուզեա
ղիս, ո՛րքան կը հիւժեա. մահ ներշնչող ճիւղն այս օրե-
րու մէջ ա՛յնքան ճնշում ու ծիծաղ շունեցաւ ներաշ-
խարհիս խորքը՝ որքան քու հետաքրքրութիւնդ աւե՛ր
ու աւեր...: Ինչո՞ւ կ'ուզես հոգիիս մութէն դէպի լոյս
հանել եղերական գաղտնիք մը, ինչո՞ւ չես թողուր որ
հոգիիս ծոցը սկսի գէթ քիչ մը քնանալ կրծո՞ղ հրէշը,
ինչո՞ւ կ'ուզես ինծի միշտ իմ մահս յիշեցնել...: Ա՛հ,
թո՛ղ զիս, ազա՛տ թող մոռացումի մը, ծանր թմրու-
թեան մը մէջ, ո՞հ, պթա՛ ինծի, քու հարցումներովդ
մի՛ արծարծեր երեւակայութիւնս՝ որուն տաք մոխիրին
տակ միայն իմ կեանքիս վճռական խօսքին կայծիրը
կան, որուն ներսը միայն իմ ցաւիս հուր նայուածքները
կը փայլին: Թո՛ղ, ազա՛տ թող զիս. ես կ'ուզեմ պահ
մը մոռնա՛լ տիեզերքը... Սեւաչուի՛ս, ինչո՞ւ չես ուզեր
հասկնալ թէ ապրելու փափաքս մոռացութեան հետ
կ'ուզեմ զուգել, ինչո՞ւ չես տեսներ որ ապրելու բնազդս
դեռ կ'ըմբոստանայ մօտիկ վախճանի մը իրականութեան
դէմ: Տե՛ս, գերեզմանիս առջեւ իսկ լաւատես մըն եմ,
տե՛ս, մահուան մէջ իսկ անմիջական յարութիւն մը կը
փնտռեմ...: Դեռ ի՞նչ կ'ուզես որ ըսեմ քեզ, ի՛մ
քաղցր, ի՛մ պատկեր, դեռ ի՞նչ կ'ուզես որ ըսեմ քեզ
իմ մասիս. ուրիշ անգամ մ'ալ մի՛ ըղձար ծանօթա-
նալ գաղտնիքիս, մի՛ ուզեր խլել գէնքս ձեռքէս. մե-
նաւոր՝ գուցէ ես աւելի յաջողութիւնով կռուիմ... այն

զիտակցութիւնը թէ երկուք են հիւանդութիւնս ճանչ-
ցողները՝ կը փշրէ զիս. մի՛ ցաւիր Սեւաչուի՛ս, տարբեր
անձ մը չէ՛ որ կ'ընդունիմ քեզ, ո՛չ, ո՛չ... ներէ՛
ինծի...: Նամակս վերջացնելէ առաջ ըսե՞մ քեզի թէ
չախրիս. երբ աչքերուդ ներկայանամ, երբ երեւակայու-
թեանէդ ներս իյնայ իմ խեղճ ծիւրող էութիւնս, յիշէ՛
շուտով այն ամբոխը՝ որը դուն սիրե՛լ սորվեցար, որը
ինծի նման հիւանդո՞տ է ու դողդոջուն... յիշէ՛ այն
ամբոխը որուն համար ես ա՛յնքան լացեր եմ, որուն
նուիրուիլ կարենալու համար ա՛յնքան սպառեր եմ,
որուն պաշտելի ծոցը չնետուա՞ծ կը մեռնիմ...:»

Ընթերցումէն վերջ Սեւաչուին երկար լացաւ...

.

Գիշ տարինիւր յետոյ Վարսագէդը մեռաւ. «զիս
իմ սէրերո՞վս, իմ երազներո՞վս պատանքեցէք...»
մըմնջեր էր հոգեվարքի պահուն: Գերեզման մ'ալ ա՛ն
ունեցաւ...: Սեւաչուին՝ իր մտերիմը, տխո՞ւր ու կո-
րովի, կը տեսնուէր հոն՝ ուր արցունքը կը հոսէր, հոն՝
ուր ցաւը կը տրոփէր, ուր վճիտ ու յաւերժական գա-
զափարին լոյսը կը պակսէր...:

* * *

(Մանկութեան Յուշեր)

Հառաչելէն՝ յիշատակներու ետեւէն նայեցայ... Արցունքներու ճերմակ, դողացող կաթիլներուն ընդմէջէն, որոնք աչքերու կողերը ջերմ հպումներով կը լուային, կեանքին հին տեսիլները երեւցան: Անո՛ւշ ու հայրենական արեւով խաղաղօրէն դեղին էին անոնք. խո՛ւնկը կ'այրէր անոնց մէջ, մանկութեան երազներու վճիտ ու բուրումնագե՛ղ խունկը, որուն խորհրդեղէն էութեան հետ կը բարձրանար ճառագայթը սրտիս ու կրա՛կը ճակտիս: Կը մտածեմ... ու կ'արիւնի հիմա երեւակայութեանս սիրտը. համբո՛յր անցեալի մը մեղրերու փեթակը՝ աւերա՛կ է տարիներու քանդող ոճիրէն, եւ մեռե՛ր են մեղուները յոյսերու ծաղիկներուն: Ո՛վ անտես, կորովարիբ ու ժպտո՛ւն ոգեղինութիւնը..., որ՝ ներանձնութեանս ծոցը ունէիր սերմե՛րդ ապրումի, ու հոգիիս աննիւթութեան պլլուած՝ զիս գարունի՛ մը ծաղկումին, աստղի՛ մը փթթումին, երկնքի մը անառարկայական լուսեղինութեան կը տանէիր, որոնց մէջ մե՛ծ Անժանօթը, Անհո՛ւնը պիտի տրոփէր, այն խօլական բանդագուշանքը որ այսօր հողի՛ն միախառնուած՝ ոտքերուս տակ կը գալարուի: Ա՛հ, մեռած Անհունը՝ որ պատրանքներու բոցին մէջ մտածումիս ու զգացումներուս երազող սաղմերը մոխրացուց: Էութեանս ո՛վ ոգեղինութիւնը կարչնեղ,

ինչո՞ւ իմ ամպեղինութենէս խեղճութ ոչինչներու հողին համար անձրեւելիր ու հիմա յղի ամպերու փոխան՝ հողիս թեթեւ, անխտէալ մշուշներ ունի...: Ինչո՞ւ մահացաւ... , մեռած Անհունին կմախքը սրտիս գերեզմանին մէջ կը շարժի, այսօրուան տեսիլներու բորենիները մահաձայն մռուկներով զայն կը կրծեն: — Ինչո՞ւ, ո՞վ գարշութիւնները կենցաղին՝ դիակնացած բարութիւններու նշխարները դեռ կը հոտուրտաք. — բորենիներ. ձեր պիղծ դունչերը վե՛ր դարձուցած, ապրող ու բանաւոր ցեխերէն մուրացէ՛ք ձեր որովայնին յագուրդը. յիշատակներու ոսկրոտիքը արդա՛ր ու կա՛րծը են ձեր մեղաւոր ու մեղկ դունչերուն համար:

Մեռած Անհուն մանկական գոյութեանս. այսօրուան յարութեանդ գո՛ղտը ճաճաճ չնորու արարչութեան մէջ հեւացող հողիս՝ բեղմնաւոր համբո՛յր մը տուր, ու թո՛ղ իտէական կայութեանս աննիւթեղէն քնարը՝ անցած բաղձասէ՛ր ապրումի մը անրջանքները նուագէ, յիշատակի՛ն, արցունքի՛ն, էրերո՞ւն ու կարօտին պրկուած, ոգեղէն թիւերով...:

Յուշագե՛ղ մանկութիւն... լոյսի մը նման թըրթռուն ու պայծառ, որ խաղաղութի՛ւն, ապառնիներու օծուն նեկտա՛ր կը լիսայիր...: Սնցած ճշմարտութի՛ւնը կեանքին ու նիհար նիւթէդ գո՛ղտը, հզօր քաղցրութիւններ կը ծնէիր, և սիրելի՛ էիր, և խորհրդաւոր:

Միտն արեւի մը ո՛վ միակ ճառագայթը, որ բընութեան սեւին մէջ կ'երգէիր անմեղութիւնը շուշանային ու ադամանդները անակնկալ սէրերու...: Մանկութիւն... կորսուած ճառագայթ...: Ա՛հ, ի՞նչ անգո՞ւթ են, ո՛րքան անդուծ են, պահուած սւժե՛ր կան

որոնք ժամանակով կը սնանին. ա՛հ, ժամանակն ալ կ'առարկայանայ... Իմ մանկութեանս մարմինն ալ կերան... ո՛վ մանկութիւնս... :

Կը յիշեմ. — Պարտէզը՝ հողին վրայ նստած, արեւով ողողուն՝ կ'երգէի ու նուազ շո՛ւնչը մեղեդիին անտե՛ս վերացումով օրուան բոցին հետ կը ձուլուէր. թռչուններու երամը՝ լուսածոր ամպերու մօտիկէ՛ն կը ճախրէր, և իրենց շարժուն ստուերները հողին վրայէն ուրուականներու պէս կը սահէին։ Ո՛հ, եւ իմ երգիս հետ երեւակայութեանս ծոցէն երազային ի՛նչ թռչնիկներու տարմե՛ր կ'անցնէին, որոնց ստուերները կ'իյնային սրտիս մէջ, բաղձանքներու ու արցունքի յղութիւնով տրոփուն...։ Եւ պահ մը էութիւնս տեսիլներու ու դրականութեան հեղեղներով ոռոգուն, բիբերս կը բանայի զիս պարփակող բիւրեղէ կեղեւի մը մէջ, որուն վրայ դողացող հեռաւոր անրջանքի մը արեւէն՝ տիեզե՛րքը բոլոր՝ ծիւծանագեղ հրահրումներով կ'երեւար...։

Ու այդ մենաւոր բեղունութեան մէջ՝ երգս աստղի մը բխումին նման կը ծորէ՛ր, բայց աստղի մը լուսեղէն հեղուկին աղբիւրը առտուան դէ՛մ կը ցամքի, մինչ իմ երգս ամպի՛ մը խաւարին երեւումէ՛ն կը մեռնէր։ — Հոգինե՛ր կան ա՛յսպէս, որոնց համար արշալոյսները գերեզմանե՛ր են. և կան՝ որոնք գիշերներու ա՛լքը կը թաղուին...։ Ա՛հ, ինչո՞ւ համար լոյսին մէջ լուծուող Նիւթը խաւարին գոգը կ'ադամանդանա՛յ, կը փայլի, և ինչո՞ւ գիշե՛րն այգուն՝ այգը ցայգին մէջ կ'անէանայ...։ — Խեղճ մանկութիւնս...։ դուն անապակ լոյսի՞ն թէ խաւարին մէջ կը մեռնէիր։

ո՛չ, ո՛վ սիրելի մանկութիւնս, դուն լոյսին մէջ կը խաչուէիր, ու գիշերին՝ յարութիւնը քու անկենդանութի՛ւնդ կը համբուրէր: Դուն ճառագայթին տարփաւորը՝ որուն խաչումէն յետոյ, մթութեան թաքուն արարչութիւններէն կը վերակենդանանայիր, նշոյլո՛վ մը անէացած՝ ստուերո՛վ մը կը սթափէիր:

Ա՛խ, կորսուած մանկութիւնս, ինչո՞ւ ամէն ճաճանչ ներսդ գիշերի մը կը փոխուէր... Ի՛նչ են գեղեցկութիւններն ու վսեմութիւնները՝ որոնց անհունին խորքը հոգին մեռնելէ՛ն կը թաղուի, կամ բաւիղ խաւարներու ծո՛ցը կը բանայ իր աչքերը...:

Երեւակայութեանս կրակին մէջ յիշատակները կը կայծկայծի՛ն. ու ինչո՞ւ հոգին չլուալ յուշերով և ըզզալ ճառագայթներու համբո՛յրը որ կարծես թէ չէ անցած, քանի՛ իր ստուերը դեռ կը մնայ աչքերէս ներս, սրտի՛ս մէջ...:

Շահէ՛ն... ճերմակ ճաճա՛նչ, մարմար երա՛զը մանկութեանս: Շահէ՛ն... ո՛վ աղջիկը իմ սիրոյս առաջին արշալոյսին: Գիտե՞ս, ի՛նչպէս կուլայի քեզի համար, երբ կ'ըսէին թէ դուն ինծի հետ ճչա՛ծ ես, դուն ինծի չափ երկնքի՛ն նայած ես...:

Ո՛վ երեսայի սէրս, որ միայն արցունք մը կը ծնէիր և բառ չունէիր: Շահէ՛ն... միասին ի՛նչպէս կը խաղայինք և մեր սէրը արևին, բնութեան հրաշքներուն մէջ թաթխուած՝ ի՛նչպէս երազներու հետ կը ծաղկէր...:

Եւ ըմբռնումի բաւիղներէն դո՛ւրս բոլորովին, բնագոյն աստուածօրէ՛ն կը խօսէր՝ հո՛ն մեր ներաշխարհներուն ծոցը... գիտե՞ս, Շահէ՛ն...:

Սե'ւ աչքերդ սրտիս գիշերը կը գողնային և
աչք ու սիրտ կը լուսազանգէին անհունութիւնը անէ-
ութեան... որ մեր շուրթերուն վրայ կը գողար... :

Շուրթերո՛ւն... Շահէ՛ն, շուրթերո՛ւն՝ որոնք
սահմանն են մահուան և անդրաշխարհին : Հոգին այդ
բարձունքներո՛ւն վերացած՝ անոնց մէկ փոքր շարժու-
մէն պիտի մեռնի կամ երանութիւններու յաւերժու-
թի՛ւնն ապրի... :

Շուրթե՛ր... :

ՎՐԻՊԱԿ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
9	12	չի խլեր	չի խլեր
28	17	Որ .	Որ ,
49	4	կը~	կը~
59	27	խոչնդոտ	խոչընդոտ
64	3	տամուկ , օղի	տամուկ օղի
65	25	կրնան ըլլան	կրնան ըլլալ
66	10	կը ճանչնամ	արե՛ւ կը ճանչնամ
75	7	է սուգը՝	է . սուգը՝
78	13	և եւս	և ես
88	9	աջնջելի	անջնջելի
88	11	ուղղեցոյցը	ուղեցոյցը
88	24	մացար	մացառ
89	2	տապնդեր	տապնդէր
98	21	մտերմութիւնն	մտերմութիւն
102	19	վերին	վերեւ
107	25	եւ ես	եւս
113	11	ալքերուն	աչքերուն
128	7	ուէրներով	ուերներով
128	23	սուզենք	սուզինք
129	11	իրականութիւններ	երանութիւններ
136	4	բէք , չէ՞ ,	չէ՞ ,
136	7	անհունի՞ն	անհունի՞ն .
139	21	կը բուրեր	կը բուրէր
144	21	թռուրը՝	թռու՛ր՝
153	11	ստուերո՛ւտ	ստուերո՛ւտ
153	12	ալելի	աւելի
153	13	կը սոեգեր	կը սուգէր
160	18	միսը	միւսը՝
173	20	գա~	Գա~
175	24	ու Նիհար	, որ Նիհար

ԳԻՆ 75 ՍԷՆԹ

ԿԵՂՐՈՆԱՏԵՂԻ

Նիւ Եօրք, Հրատարակչին մօտ

61 West 22^d Street, New York City

Հալէպ, Պօղոսեան Գրատուն

LIBRAIRIE BOGHARIAN

47, Rue Salibé - Alep [Syrie]